

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

РОЗПУТНА МАРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 141:1(091)

ДИСЕРТАЦІЯ
ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ДЖОНА ДЬЮЇ В КОНТЕКСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ МЕТАФІЗИЧНОГО КЛУБУ

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ М.В. Розпутна

Науковий керівник:
Свириденко Денис Борисович,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти
педагогічного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова

КИЇВ – 2023

АНОТАЦІЯ

Розпутна М.В. *Філософські погляди Джона Дьюї в контексті діяльності Метафізичного клубу.* Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – Історія філософії (033 – Філософія) – Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2023.

Дисертація є цілісним дослідженням філософських поглядів американського мислителя Джона Дьюї в контексті діяльності Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса, Балтимор, Меріленд, США.

В роботі здійснено аналіз ранніх публікацій Дж. Дьюї: праць, написаних та опублікованих в період навчання в Університеті Джонса Гопкінса (1882-1884 рр.), а також тих, які були опубліковані до та після навчання. Диференціація джерел дозволила прослідкувати трансформацію філософських поглядів Дж. Дьюї та проаналізувати контекст основних тематик дискусій на засіданнях Метафізичного клубу. Першоджерела та критична література розглядаються комплексно у кожному розділі задля всебічного огляду інтелектуальної біографії американського мислителя.

Методологія історико-філософського дослідження базується на методах, обраних з урахуванням специфіки з одного боку історико-філософського аспекту дослідження контексту діяльності Метафізичного клубу, а з іншого – особливостей дослідження інтелектуальних біографій мислителів, їхніх ідей, поглядів та думок. Відповідно до предмету та об'єкту дослідження, а також поставлених завдань, було зроблено акцент на історико-філософській реконструкції. Вона розкривається у сукупності та взаємодії таких методів: метод раціональної реконструкції тексту, завдяки якому було розкрито основні погляди в ранній творчості філософа, історико-порівняльний метод,

який розкрив схожі та відмінні мотиви філософування Дж. Дьюї та його вчителів й членів Метафізичного клубу.

В дисертації здійснено історико-філософське дослідження особливостей американського інтелектуального середовища ХІХ ст. Завдяки використанню жанру інтелектуальної історії було досліджено основні тенденції інтелектуального середовища, а завдяки зверненню до біографічної історіографії було досліджено основні філософські погляди американського мислителя в період участі в Метафізичному клубі з особливою увагою до діяльності Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса.

В дисертації описано основні тенденції, постаті, які вважаються ключовими фігурами в історії американської думки, та ідеї, які визначали інтелектуальне середовище першої половини ХІХ ст. В цей період в історії американської філософії на зміну американському Просвітництву приходить американський трансценденталізм як реакція на пануючий у Європі ідеалізм. Подано різні точки зору на стан філософської думки у цей період, проаналізовано ідеї Г. В. Шнайдера, Дж. Шука, Р. Д. Бойсверта, А. де Токвіля, І. Бартлетта, Дж. Гуда та ін. Деякі дослідники скептично ставляться до здобутків філософської думки у цей період, інші підкреслюють унікальне значення для історії філософії саме цього періоду. У 30-ті роки ХІХ ст. в Америці з'являється плеяда унікальних мислителів, які публікують оригінальні роботи. В коледжах філософські ідеї викладалися переважно президентами коледжів і викладалися вони завжди з релігійним забарвленням. Американський трансценденталізм був представлений такими філософами: Р. В. Емерсоном, Г. Д. Торо, В. Вітменом та ін. Це були інтелектуали, справжні любителі мудрості, які писали філософські есеї, статті, вірші та романи. В цей період американська філософія консолідувалася довкола клубів та приватних шкіл, багато трансценденталістів виступали з відкритими лекціями та популяризували філософське знання. Завдяки діяльності цих інтелектуалів, а також клубів, шкіл, гуртків американський читач мав змогу ознайомитися з перекладами

європейських філософських праць. Нове покоління інтелектуалів, яке народилося за часів популярності американського трансценденталізму, сформувало професійну академічну філософію в Сполучених Штатах Америки в другій половині XIX ст. До цього покоління належали Ч. С. Пірс, В. Джеймс, Дж. Ройс та Дж. Дьюї, які разом сформували ядро американської філософії, яка традиційно асоціюється з появою суто американської філософської течії – прагматизму. Спільною рисою цих двох поколінь є тяжіння до німецького ідеалізму, до філософського спадку І. Канта, Й. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегеля. Зацікавлення основними ідеями німецької філософії вплинуло на погляди трансценденталістів, особливо щодо питань матерії та духу, розуму та природи. Важливу роль у цьому процесі зіграли учасники Сент-Луїського руху: Г. К. Брокмайер, В. Т. Гарріс та ін. Завдяки діяльності трансценденталістів в американській філософії змістився акцент з матеріалістичних начал, як це було в добу Просвітництва, на людський розум та одухотворену природу. Світ визнавався сукупністю ідей, тобто трансцендентальним, а природа – втіленням духу.

У другій половині XIX ст. свою діяльність провадили такі інтелектуальні клуби: Філософське товариство Сент-Луїса (1866–1880-ті рр.), Радикальний клуб, або Клуб Честнат-Стріт в Бостоні (1867–1880 рр.), Метафізичний клуб (в Університеті Джонса Гопкінса (1879–1885 рр.) та Кембриджі (1872–1879 рр.)), школа філософії Конкорда (1879–1888 рр.), Клуб Гегеля в Бостоні (1880–1888 рр.), Філософський союз Берклі при Каліфорнійському університеті (1889–1910 рр.), Літня школа Гленмор для науки про культуру (1891–1900 рр.). Всі вони відігравали важливу роль у формуванні професійної філософії. В цей період також існувала невелика група філософських журналів: «Вілфордський Мікрокосм» (1881–1893 рр.), «Платоніст» (1881–1888 рр.), але особливим для нашого дослідження є «Журнал спекулятивної філософії» В. Т. Гарріса, оскільки саме на сторінках цього журналу публікувався молодий Дж. Дьюї, який був членом Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса.

Історія Метафізичного клубу бере свій початок у 1880-х роках у Гарвардському університеті, який заснував Ч. С. Пірс. Метафізичний клуб об'єднав визначних науковців: Ч. С. Пірса, В. Джеймса, О. В. Голмса, Дж. С. Морріса. В праці підкреслено особливу роль Дж. С. Морріса у становленні Дж. Дьюї як філософа. Клуб об'єднав тогочасних інтелектуалів, молодих науковців, студентів, викладачів, громадських діячів тощо. При вивченні історії Метафізичного клубу використовувались праці таких дослідників як Л. Менанд, Дж. Шук, Дж. Мартін, М. Фіш, С. Рокфеллер, Ф. П. Вінер, Р. Б. Перрі, Дж. Гуд, П. Дж. Беренс, Г. В. Шнайдер, Ш. Місак та ін.

У дослідженні використано скан-копії «Циркулярів Університету Джонса Гопкінса» (1882–1884 рр.), в яких опубліковано витяги з протоколів засідань Метафізичного клубу зі свідченнями про участь Дж. Дьюї, фотокопію рукописної книги записів засідань Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса та цифрові архіви листів Дж. Дьюї.

Дж. Дьюї увійшов у світову історію як класик американського прагматизму, видатний педагог, реформатор освіти, громадський діяч. В сучасних українських історико-філософських розвідках постать Дж. Дьюї найчастіше розглядають в контексті прагматизму, педагогіки, філософії освіти, залишаючи поза увагою значну частину його філософської спадщини. Одним із завдань цього дослідження є доповнення загальної картини. В дисертації використовуються праці українських вчених: О. Б. Залюбівська, Н. П. Дічек, В. О. Коваленко, В. Ф. Сухіна, О. В. Шапаренко, О. Панич, В. Ю. Калюжна, Л. Ц. Ваховський, Н. Г. Кравцова, В. О. Пішванова та ін. А також праці зарубіжних вчених, які досліджували біографію та основні філософські ідеї: Ф. В. Джексон, М. Елдрідж, Л. А. Гікман, Д. Л. Гільдебранд, С. Гук та ін. Вивченню робіт Дж. Дьюї в галузі логіки свої роботи присвятили Ф. Т. Берк, Д. М. Гестер, Р. Б. Талісс, Дж. Кемпбелл та ін. Політичну філософію та ідеї лібералізму й демократії американського філософа досліджували А. Райан, Р. Б. Вестбрук, М. Л. Роджерс, В. Р. Каспарі та ін. Теорію мистецтва та естетику Дж. Дьюї досліджували Т. М.

Александр, Ф. В. Джексон, Г. Паппас, Р. Шустерман, Дж. Гаррісон та ін. Бойсверт вивчав метафізику американського філософа, Дж. А. Гуд досліджував гегельянство в філософії Дж. Дьюї, Дж. Р. Шук – теорію пізнання. П. А. Шілпп, Дж. Дайхейзен, Р. В. Сліпер запропонували комплексний підхід та зобразили інтелектуальний портрет Дж. Дьюї.

В роботі досліджено біографію Дж. Дьюї на основі аналізу його автобіографії «Від абсолютизму до експерименталізму» (1930 р.), листів та досліджень біографів: Дж. Дайхейзен, Дж. Мартін, С. Рокфеллер, А. Райан, Р. Б. Вестбрук та ін. Продемонстровано, яким чином життєвий шлях філософа вплинув на формування його ідей та поглядів. Основу дослідження складають матеріали, присвячені рокам навчання в Університеті Джонса Гопкінса та участі у діяльності Метафізичного клубу. Особлива увага приділяється суміжним періодам: навчання в Університеті Вермонта і знайомству з професором Г. А. П. Торрі та роботі в Університеті Мічигану під керівництвом Дж. С. Морріса. На основі аналізу листувань продемонстровано вплив Г. А. П. Торрі на Дж. Дьюї, який познайомив молодого американського мислителя з німецькою та шотландською філософіями, з ідеями Г. В. Лейбніца, Б. Спінози, І. Канта.

Продемонстровано, що Дж. Дьюї був активним учасником Метафізичного клубу з 1882 року, коли вступив до аспірантури в Університеті Джонса Гопкінса, до 1884 року, коли захистив дисертацію «Психологія Канта». Контекст участі у діяльності Метафізичного клубу і навчання в Університеті Джонса Гопкінса описаний завдяки аналізу публікацій.

За час навчання в Університеті Джонса Гопкінса американський мислитель написав дисертацію, опублікував три статті, дві з яких: «Знання і відносність відчуттів» (1883 р.) та «Кант і філософський метод» (1884 р.) були опубліковані у 17-му та у 18-му номерах «Журналу спекулятивної філософії», та статтю «Нова психологія» (1884 р.), яка була опублікована у 2-му номері журналу «Андоверський оглядач».

Продемонстровано, що Дж. Дьюї брав активну участь у діяльності Метафізичного клубу. У записах засідань Метафізичного клубу та в офіційних циркулярах Університету Джонса Гопкінса міститься інформація про діяльність Дж. Дьюї у період членства в Метафізичному клубі. Перший виступ відбувся на 26-му засіданні Метафізичного клубу 12 грудня 1882 року, коли Дж. Дьюї прочитав доповідь на тему «Знання і відносність відчуттів»; другий виступ відбувся на 27-му засіданні Метафізичного клубу 16 січня 1883 року, коли Дж. Дьюї прочитав доповідь на тему: «Праці Т. Г. Гріна»; третій виступ відбувся на 30-му засіданні Метафізичного клубу 10 квітня 1883 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Гегель і теорія категорій»; четвертий виступ відбувся на 33-му засіданні Метафізичного клубу 13 листопада 1883 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Психологія свідомості»; п'ятий виступ відбувся на 34-му засіданні Метафізичного клубу 11 грудня 1883 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Дельбеф про живу і мертву матерію»; шостий виступ відбувся на 37-му засіданні Метафізичного клубу 11 березня 1884 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Нова психологія».

Здійснено аналіз основних ідей статей та матеріалів виступів (тих, які збереглися), розкрито вплив колег та вчителів на формування поглядів Дж. Дьюї, продемонстровано їх вплив на подальшу філософську діяльність американського мислителя.

Ключові слова: історія філософії, американська філософія, Джон Дьюї, Метафізичний клуб, Університет Джонса Гопкінса, американський ідеалізм, прагматизм, філософія психології, філософія освіти.

ABSTRACT

Rozputna M.V. John Dewey's Philosophical Views in the Context of the Metaphysical Club's activity. – Qualification scientific work as the manuscripts. Thesis for Candidate Degree of Philosophical Sciences on speciality 09.00.05 – History of Philosophy (033 – Philosophy). – Dragomanov Ukrainian State University. Kyiv, 2023.

The dissertation is a study of the philosophical views of the American thinker John Dewey in the context of the activities of the Metaphysical Club at Johns Hopkins University, Baltimore, Maryland, USA.

The dissertation analyzes the early publications of John Dewey, taking into account the works written and published during his studies at Johns Hopkins University (1882–1884), as well as some works published before and after his studies. The differentiation of sources made it possible not only to trace the modifications of the philosophical teachings of John Dewey but also to analyze the context of the main topics of discussion at the meetings of the Metaphysical Club. Primary sources and critical literature are considered in the dissertation in a comprehensive way for a comprehensive review of the intellectual biography of the American thinker.

The methodology of historical and philosophical research is based on methods chosen taking into account the specifics of the subject of research. On the one hand, the historical and philosophical aspect of the study of the activities of the Metaphysical Club and its context is taken into account, and on the other hand, the specifics of the study of intellectual biographies of thinkers, their ideas, views, and opinions. Taking into account the specifics of the subject and object of the study, as well as the tasks that are solved in this study, an emphasis was placed on historical and philosophical reconstruction.

The research topic is revealed in the totality and interaction of such methods as the method of rational text reconstruction, thanks to which the main views of the philosopher were revealed, as well as the historical and comparative method,

which reveals similar and different motives of the philosophy of John Dewey, his teachers and members of the Metaphysical Club.

The dissertation provides a historical and philosophical study of the peculiarities of the American intellectual environment of the 19th century. The main trends of the intellectual environment were explored using the genre of intellectual history, and biographical historiography, the main philosophical views of American thinkers were explored. Particular attention was paid to the figure of John Dewey and their participation in the activities of the Metaphysical Club at Johns Hopkins University.

The dissertation describes the main trends, figures that are considered key figures in the history of American thought, and ideas that determined the intellectual environment of the first half of the 19th century. During this period in the history of American philosophy, the American Enlightenment was replaced by American transcendentalism, as a reaction to the idealism prevailing in Europe. Different points of view on the state of philosophical thought in this period are presented, the ideas of Herbert Wallace Schneider, John R. Shook, Raymond D. Boisvert, Alexis de Tocqueville, Ralph Barton Perry, James Allan Good, and others are used. Some researchers are skeptical about the achievements of philosophical thought during this period; some emphasize the unique significance for the history of philosophy of this particular period. In the 30s of the 19th century, a group of unique thinkers appeared in America, publishing original works on the verge of philosophy and literature. In colleges, college presidents taught philosophical ideas predominantly, these could be moral and social dilemmas, and they were always presented with a religious context. American transcendentalism was represented by philosophers: Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, Walt Whitman, and others - these were intellectuals, true lovers of wisdom, who wrote philosophical essays, articles, poems, and novels. During this period, American philosophy consolidated around amateur clubs and private schools, many transcendentalists gave open lectures and popularized philosophical knowledge. Thanks to the activities of these intellectuals, as well as clubs, schools,

and circles, the American reader could get acquainted with the translations of European philosophical treatises. A new generation of intellectuals, born at the time of the rise of American transcendentalism, formed a professional academic philosophy in the United States of America in the second half of the 19th century. Charles Sanders Pierce, William James, Josiah Royce, and John Dewey belonged to this generation, and together they formed the core of American philosophy, traditionally associated with the emergence of a purely American philosophical trend – pragmatism. A common feature of these two generations is a strong interest in German idealism, in particular in the philosophical heritage of Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, and others, and an interest in the main problems and ideas of German philosophy influenced the views of transcendentalists, especially in matters of matter and spirit, mind and nature. A special role in this process was played by participants in the St. Louis Movement, such as Henry Conrad Brokmeyer, William Torrey Harris, etc. Thanks to the work of the transcendentalists, American philosophy changed the emphasis from materialistic principles, as it was during the Enlightenment, to the human mind and animated nature. The world was recognized as a set of ideas, that is, transcendental, and nature as the embodiment of the spirit.

In the second half of the 19th century, the following intellectual clubs were active: St. Louis Philosophical Society (1866–1880); The Radical Club, or Chestnut St. Club, Boston (1867–1880); Metaphysical Club at Johns Hopkins University (1879–1885) in Cambridge (1872–1879); The Concord School of Philosophy (1879–1888), The Hegel Club of Boston (1880–1888); Berkeley Philosophical Union at the University of California (1889–1910); Glenmore Summer School for the Cultural Science (1891–1900). All of them played a key role in the formation of professional philosophy since there were very few alternatives for philosophical reflection. During this period, there was a small group of philosophical journals, such as *The Wilford's Microcosm* (1881–1893), *The Platonist* (1881–1888), but of special note is William Torrey Harris' *Journal*

of Speculative Philosophy, where the young John Dewey published his papers as a member of the Metaphysical Club at Johns Hopkins University.

The history of the Metaphysical Club dates back to the 1880s at Harvard University, Cambridge, Massachusetts, which was founded by Charles Sanders Pierce, it brought together intellectuals, young scientists, students, teachers, public figures, etc. To study the history of the Metaphysical Club, the works of such researchers as Jay Martin, Max Fisch, Stephen Rockefeller, Philip P. Wiener, Ralph Barton Perry, James Good, Peter J. Behrens, Herbert W. Schneider, Cheryl Misak, and others. Scanned copies of *The Johns Hopkins University Circulars* (1882–1884) were used in the study. These circulars published excerpts from the minutes of the meetings of the Metaphysical Club with references to the participation of John Dewey, as well as a photocopy of the handwritten book of records of the meetings of the Metaphysical Club and archives of John's Dewey letters.

The Metaphysical Club was an association of prominent scientists: Charles Sanders Pierce, William James, Oliver Wendell Holmes Jr., and George Sylvester Morris. The dissertation emphasized the special role of George Sylvester Morris, a teacher at Johns Hopkins University, in the development of John Dewey as a philosopher. John Dewey is known as a classic thinker of American pragmatism, an outstanding teacher, educational reformer. In modern Ukrainian historical and philosophical studies, the personality of John Dewey is most often considered in the context of pragmatism, pedagogy, and philosophy of education, leaving a significant part of his very large philosophical heritage unattended. One of the objectives of this work is to complete the overall picture. The dissertation uses the works of Ukrainian researchers: Oksana Zaliubivska, Natalia Dichek, Volodymyr Kovalenko, Valentyna Sukhina, Olena Shaparenko, Oleksiy Panych, Viktoriia Kaliuzhna, Leonid Vakhovskyi, Nadiia Kravtsova, Valeriia Pishvanova, et al. As well as the works of foreign scientists who studied the biography and basic philosophical ideas: Michael Eldridge, Larry A. Hickman, David L. Hildebrand, Sidney Hook, and others. John Dewey's work in the field of logic was studied by

F. Thomas Burke, D. Micah Hester, Robert B. Talisse, James Campbell and others. Political philosophy and ideas of liberalism and the democracies of John Dewey have been studied by Alan Ryan, Robert B. Westbrook, Melvin L. Rogers, William R. Caspary, and others. John Dewey's art theory and aesthetics have been studied by Thomas M. Alexander, Philip W. Jackson, Gregory Pappas, Richard Shusterman, Jim Garrison, and others. The ethics and philosophy of values of the American philosopher were studied by Steven Fesmire, James Gouinlock, Jennifer Welchman, and others. Some works were devoted to certain areas of John Dewey's philosophy, it is worth mentioning Raymond D. Boisvert studied John Dewey's metaphysics, James A. Good studied John Dewey's Hegelianism, and John R. Shook studied John Dewey's theory of knowledge. Such scholars as Paul Arthur Schilpp, George Dykhuizen, Ralph W. Sleeper, and Jane Dewey offered an integrated approach and portrayed an intellectual portrait of John Dewey. The ideas of education have been explored by many scientists, philosophers, and educators, such as D. C. Phillips, Siegel Harvey, Jay Martin, and many others. The dissertation examines the biography of John Dewey on the basis of an analysis of his autobiography *From Absolutism to Experimentalism* (1930), letters, and research by biographers. It is demonstrated how the philosopher's life path influenced the formation of his ideas and views. Since the study is based on materials devoted to the years of study at Johns Hopkins University and participation in the activities of the Metaphysical Club, special attention is paid to adjacent periods, namely, studying at the University of Vermont and acquaintance with Professor Henry Augustus Pearson Torrey, and work at the University of Michigan under the guidance of George Sylvester Morris. Based on the analysis of correspondence, the influence of Henry Augustus Pearson Torrey on John Dewey is demonstrated, it was he who introduced the young American thinker to German philosophy, Scottish philosophy, and the ideas of Gottfried Wilhelm Leibniz, Benedict Spinoza, Immanuel Kant.

The dissertation demonstrates that John Dewey was an active member of the Metaphysical Club from 1882, when he entered graduate school at Johns Hopkins

University, until 1884 when he completed his thesis *The Psychology of Kant* (1884). The context of participation in the activities of the Metaphysical Club and study at Johns Hopkins University was determined through the analysis of publications and approbation. During his studies, the American thinker wrote a dissertation, published three articles, two of which *Knowledge and the Relativity of Feeling* (1883) and *Kant and Philosophical Method* (1884) were published in the 17th and 18th issues *Journal of Speculative Philosophy* and the article *The New Psychology* (1884), which was published in the 2nd issue of the *Andover Reviewer*.

It is demonstrated that John Dewey actively participated in the activities of the intellectual club. The records of the meetings of the Metaphysical Club and the official circulars of the Johns Hopkins University contain information about the activities of John Dewey during his membership in the Metaphysical Club. During his membership, John Dewey gave a talk six times: the first was at the 26th meeting of the Metaphysical Club on December 12, 1882, when John Dewey gave a talk on *Knowledge and the Relativity of Feeling*; the second was at the 27th meeting of the Metaphysical Club on January 16, 1883, when John Dewey gave a paper *The Writings of T. H. Green*; the third speech took place at the 30th meeting of the Metaphysical Club on April 10, 1883, when John Dewey gave a talk on *Hegel and the Theory of Categories*; the fourth address was at the 33rd meeting of the Metaphysical Club on November 13, 1883, when John Dewey gave a talk on *The Psychology of Consciousness*; the fifth speech took place at the 34th meeting of the Metaphysical Club on December 11, 1883, when John Dewey made a report on the topic *Delboeuf on Living and Dead Matter*; the sixth speech took place at the 37th meeting of the Metaphysical Club on March 11, 1884, when John Dewey made a report on the topic *The New Psychology*. The main ideas of articles and materials of speeches (preserved) were analyzed, the influence of colleagues and teachers on the formation of the views of John Dewey was revealed, and the influence on the further philosophical activity of the American thinker was demonstrated.

Keywords: history of philosophy, American philosophy, John Dewey, Metaphysical Club, Johns Hopkins University, American idealism, pragmatism, philosophy of psychology, philosophy of education.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Розпутна М. В. Джон Дьюї як науковець, філософ та освітянин. *Науково-практичний журнал Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. №7. С. 133-137.
2. Розпутна М. В. Діяльність Метафізичного клубу в інтелектуальному середовищі американської освіти і науки другої половини ХІХ-го століття. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки* : наук. вісник : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 123 (8). С. 265–270.
3. Розпутна М. В. Значення університетських вчителів у формуванні поглядів Джона Дьюї на німецьку класичну філософію і політику. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Серія 7, Релігієзнавство, Культурологія, Філософія*. 2016. С. 173-180.
4. Розпутна М. В. Поняття релігії та Бога у філософії Джона Дьюї. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід»*. 2017. №151. С. 93-97.
5. Розпутна М. В. Становлення поглядів Джона Дьюї у американському суспільстві ХІХ століття та німецька класична філософія. *Альманах «Грані»*. 2017. №9. С. 12-18.
6. Розпутна М.В. Роль перших робіт американського вченого Джона Дьюї на шляху становлення як філософа. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка «Філософські науки»*. 2021. №2 (90). С. 135-144.

Статті в іноземних наукових виданнях

1. Rozputna Mariia. The first university and the formation of John Dewey's views. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2022. №1. С. 217-223.

Публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій

1. Розпутна М. В. Індивідуальність і суспільство: спроба філософського осмислення в контексті прагматизму. *Міжнародна наукова*

конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2015» : зб. матеріалів міжнар. наук. конф., 21-22 квітня 2015 р. / ред. кол.: А. Є. Конверський [та ін.]. Київ : Вид-во Київський університет, 2015. С. 169–170.

2. Розпутна М. В. Вчення про ідеальне і реальне Г. Гегеля як інтелектуальна сублимація релігійних поглядів Дж. Дьюї. *Перші академічні читання пам'яті Г.І.Волинки: «Філософія, освіта, наука»* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів 15-16 травня 2015 року : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 42–43.

3. Розпутна М. В. Поняття експериментального інтелекту у вченні Дж. Дьюї. *Філософсько-світоглядні та міждисциплінарні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства* : зб. матеріалів. наук. конф., 2 липня 2015 р. / ред. кол.: А. Є. Конверський [та ін.] Київ : Вид-во Київський університет, 2015. С. 44–46.

4. Розпутна М. В. Джон Джон Дьюї про філософське знання крізь праці Джеймса Марша. *Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2015»* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф., 25-26 квітня 2017 р. / ред. кол.: А. Є. Конверський [та ін.]. Київ : Вид-во Київський університет, 2017. С. 139–141.

5. Розпутна М. В. Еволюція поглядів Джона Дьюї про релігію та відношення до Бога у біографічному контексті. *Другі академічні читання пам'яті Г.І.Волинки: «Філософія, освіта, наука»* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів 25-26 квітня 2017 року : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 69–71.

6. Розпутна М.В. Перші роботи Джона Дьюї, як філософа та молодого науковця. *Пріоритетні напрямки наукових досліджень: філософський, політологічний та культурологічний аспекти*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовтня 2021 р / ред. кол.: культурологічний аспекти» (м. Київ, 8–9 жовтня 2021 р.). Київ, 2021, С. 5-7.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. МЕТАФІЗИЧНИЙ КЛУБ ЯК КВІНТЕСЕНЦЯ СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	27
1.1. Особливості американського інтелектуального середовища другої половини ХІХ ст.	27
1.2. Історія виникнення та діяльності Метафізичного клубу в США	42
Висновки до першого розділу	59
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ РАННЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДЖОНА ДЬЮЇ ТА ПРАГМАТИЗМУ МЕТАФІЗИЧНОГО КЛУБУ	62
2.1. Інтелектуальна біографія Джона Дьюї	62
2.2. Засновки метафізичних поглядів Джона Дьюї	85
2.3. Прагматизм та основні ідеї засновників Метафізичного клубу	95
Висновки до Другого розділу	113
РОЗДІЛ 3. КОРЕЛЯЦІЯ ОСНОВНИХ ІДЕЙ ДЖОНА ДЬЮЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МЕТАФІЗИЧНОГО КЛУБУ	117
3.1. Участь Джона Дьюї у діяльності Метафізичного клубу	117
3.2. Ідейний спадок Метафізичного клубу в поглядах Джона Дьюї: від ідеалізму до психології	140
Висновки до Третього розділу	154
ВИСНОВКИ	156
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	162

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що в Україні відбувається пошук нових шляхів розвитку освіти, політичної теорії, філософських теорій і практик, відбувається вдосконалення соціальних інститутів. Особливе значення розвитку філософського знання в історії філософії пов'язане зі стрімкою модернізацією освітнього процесу, демократизацією суспільства та зміною соціальних і політичних умов. Ці питання актуалізують проблематику прагматизму, в якому акцент ставиться на раціональному осмисленні процесів та реагуванні на виклики в умовах мінливого світу. Характерною рисою сучасної епохи постає інтеграція ідей прагматизму, дослідники звертаються до робіт Чарльза Сандерса Пірса, Вільяма Джеймса та Дж. Дьюї. Ідеї останнього можна назвати міждисциплінарним синтезом філософської педагогіки, прагматизму, інструменталізму, ідеалізму, психології тощо. Величезний спадок мислителя, який містить понад 40 книг та 700 статей на різноманітну тематику, дає простір для наукових розвідок щодо інтелектуального портрету Дж. Дьюї. За таких умов важливим завданням, яке стоїть перед дослідниками, є не стільки загальне вивчення філософських ідей американського мислителя, скільки розкриття мало досліджених аспектів з метою доповнення мозаїки.

Метою цього дослідження постає звернення до раннього періоду життя та творчості Дж. Дьюї задля визначення основних чинників, які вплинули на формування вченого. Для реалізації цієї мети дослідницький інтерес було спрямовано на роки навчання в аспірантурі в Університеті Джонса Гопкінса (1882–1884 рр.), де майбутній філософ став членом унікального товариства – Метафізичного клубу, на засіданнях якого він брав активну участь, знайомився з видатними мислителями свого часу та їхніми ідеями. У даному контексті зародилися майбутні концепції, теорії та гіпотези, а вплив участі в інтелектуальному клубі залишився з філософом на довгі роки та проявився у плідній публікаційній активності. Книги видатного філософа було

перекладено багатьма мовами світу. Сьогодні зміни в політичній, соціальній, економічній та освітній сферах в Україні потребують засвоєння теоретичних здобутків та філософського осмислення спадщини Дж. Дьюї, чії ідеї мали значний вплив на соціальні та освітні реформи в світі.

Вивчення кореляції діяльності Дж. Дьюї та Метафізичного клубу є актуальним при висвітленні важливості взаємовпливу інтелектуального середовища та мислителя у сьогоденні української науки.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Дж. Дьюї відчував тенденції в науці та освіті та вдало транслиував це у своїх наукових працях. Філософські вчення Дж. Дьюї мають міждисциплінарний характер. Більшість дослідників вибудовують логіку власних досліджень, спираючись на біографію мислителя, яка стає центральним елементом у подальших філософських розвідках величезного спадку мислителя. Вперше спадок Дж. Дьюї було зібрано у 1991 році у 37-ми томах дослідниками з Південного Іллінойського університету Карбондейла. Редакторка Джоанн Бойдстон (*Jo Ann Boydston*, 1924–2011 рр.) упорядкувала роботи у форматі збірника «Збірник творів Джона Дьюї» (*“The Collected Works of John Dewey, 1882–1953 pp.”*, 1967–1991 рр.), який складається із трьох розділів «Ранні роботи» (*“The Early Works”*, 1899–1924 рр., в п’яти томах), «Роботи середнього періоду» (*“The Middle Works”*, 1899–1924 рр., в п’ятнадцяти томах), «Пізні роботи» (*“The Later Works”*, 1925–1953 рр., в сімнадцяти томах). Саме потреба в ідеях американського мислителя спричинила появу цього багатотомного видання і є свідченням актуальності його вчення.

Подібна умовна періодизація творчості Дж. Дьюї спирається на його автобіографічні дані, включаючи навчання в університетах, соціальну і політичну діяльність. Тому традиційно дослідники філософії Дж. Дьюї визначаються з періодом, обираючи між раннім, середнім та пізнім Дж. Дьюї. Це дослідження фокусується перш за все на працях Дж. Дьюї, які були опубліковані в період участі у Метафізичному клубі (1882–1884 рр.) та

навчання в аспірантурі Університету Джонса Гопкінса (1884 р.), а по-друге на деяких його роботах у Мічиганському університеті (1884–1894 рр.).

На сьогоднішній день до філософської спадщини Дж. Дьюї зверталимсь у своїх наукових дослідженнях у контексті розвитку демократичного суспільства, освітніх та релігійних концепцій, психології, етики, логічних теорій, критичного та креативного мислення такі сучасні американські вчені: Ф. В. Джексон, М. Елдрідж, Л. А. Гікман, Д. Л. Гільдебранд, С. Гук та ін. Вивченню робіт Дж. Дьюї в галузі логіки свої роботи присвятили Ф. Т. Берк, Д. М. Гестер, Р. Б. Талісс, Дж. Кемпбелл та ін. Політичну філософію та ідеї лібералізму й демократії американського філософа досліджували А. Райан, Р. Б. Вестбрук, М. Л. Роджерс, В. Р. Каспарі та ін. Теорію мистецтва та естетику Дж. Дьюї досліджували Т. М. Александер, Ф. В. Джексон, Г. Паппас, Р. Шустерман, Дж. Гаррісон та ін. Етика та філософія цінностей американського філософа вивчались такими науковцями: С. Фесмір, Дж. Гуінлок, Дж. Велчман та ін. Р. Д. Бойсверт вивчав метафізику американського філософа, Дж. А. Гуд досліджував гегельянство в філософії Дж. Дьюї, Дж. Р. Шук – теорію пізнання. П. А. Шілпп, Дж. Дайхейзен, Р. В. Сліпер запропонували комплексний підхід та зобразили інтелектуальний портрет Дж. Дьюї. Серед сучасних українських вчених, які у своїх працях звертаються до педагогічних ідей Дж. Дьюї варто згадати таких дослідників: О. Б. Залюбівська, Н. П. Дічек, В. О. Коваленко, В. Ф. Сухіна, О. В. Шапаренко, О. Панич, В. Ю. Калюжна, Л. Ц. Ваховський, Н. Г. Кравцова, В. О. Пішванова та ін.

Аналіз ідей членів Метафізичного клубу показує розвиток цілої плеяди науковців світового рівня, які були поєднані спільною метою розвитку інтелектуального середовища в Сполучених Штатах Америки XIX ст. Метафізичний клуб був місцем зустрічі студентів, викладачів і громадськості, де були представлені і обговорені ідеї таких вчених: Ч. С. Пірс, В. Джеймс, Ч. Райт, Дж. С. Морріс, Г. С. Голл та Дж. Дьюї, після чого було сформовано у подальшому ідеї прагматизму, плюралізму, лібералізму,

еволюційній теорії, психології, соціології тощо. Колеги та наставники Дж. Дьюї мали значний вплив на формування його філософських поглядів. Значимість підтримки викладачами ранніх проб пера Дж. Дьюї та спонукання його до інтелектуальних ініціатив із перших курсів підкреслює важливість оточення для становлення вченого. А це є важливим питанням сьогодення, адже за стрімким розвитком нових тенденцій в освіті часто губиться розуміння ролі наставника.

Своєрідне відродження зацікавлення постаттю Дж. Дьюї відбулось завдяки американському філософу Р. Рорті, який визначив Дж. Дьюї як філософа постмодерніста. У своїй філософській роботі «Філософія і дзеркало природи» (*“Philosophy and the Mirror of Nature”*, 1979 р.) Р. Рорті зазначає, що Дж. Дьюї, як і Л. Вітгенштайн, і М. Гайдеггер, є одним з найважливіших філософів ХХ ст. Це свідчить про важливість постаті Дж. Дьюї не лише для історії американської філософії, а й для світової філософії. Детальне опрацювання та поглиблене вивчення першоджерел, офіційних архівних статей та документів дозволяє осмислити ранній період філософування Дж. Дьюї та визначити витoki і впливи. У свою чергу це дослідження збагачує українську історико-філософську науку, відкриває нові можливості для вивчення джерельної бази вченого, доповнює його інтелектуальний портрет.

Об’єктом дослідження є ранній період філософської творчості Дж. Дьюї та філософська спадщина Метафізичного клубу.

Предметом дослідження є основні філософські погляди Дж. Дьюї у контексті його діяльності в Метафізичному клубі.

Мета дисертаційного дослідження полягає в історико-філософському аналізі становлення основних філософських поглядів Дж. Дьюї у період участі в діяльності Метафізичного клубу протягом навчання в Університеті Джонса Гопкінса.

Досягнення мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- уточнити особливості американського інтелектуального середовища другої половини XIX століття;
- окреслити специфіку появи та діяльність Метафізичного клубу в Гарвардському університеті та Університеті Джонса Гопкінса як платформи для формування провідних ідей видатних американських мислителів;
- проаналізувати та узагальнити основні філософські ідеї та біографічні дані Джона Дьюї для реконструкції інтелектуальної біографії;
- окреслити основні ідеї Метафізичного клубу та продемонструвати передумови появи течії прагматизму в американській думці;
- простежити основні факти участі Джона Дьюї у діяльності Метафізичного клубу, обґрунтувавши роль клубу та діяльності його членів у формуванні ранніх філософських поглядів Джона Дьюї;
- визначити особливості ідеалістичних поглядів, інтересу до психології з подальшим розвитком логічної теорії при зміні вектору філософування Джона Дьюї.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дана робота виконана в межах комплексної науково-дослідницької роботи кафедри філософії «Актуальні питання історії і теорії філософії та її викладання студентам педагогічних навчальних закладів», науковий напрям «Дослідження проблем педагогічних наук», що входять до тематичного плану науково-дослідницьких робіт, який затверджений Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова, протокол №5 від 29 січня 2009 року.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній гуманітарній науковій думці представлено аналіз філософії Джона Дьюї в контексті діяльності Метафізичного клубу з детальним описом особливостей американського інтелектуального середовища другої половини XIX століття.

Вперше:

- досліджено особливості американського інтелектуального середовища другої половини XIX ст., а саме період появи філософських

клубів: Метафізичного клубу в Гарвардському університеті та Університеті Джонса Гопкінса;

- здійснено історико-філософський аналіз впливу діяльності Метафізичного клубу на становлення ранніх філософських поглядів Джона Дьюї та подальший розвиток його основних філософських ідей.

Уточнено:

- історію виникнення Метафізичного клубу в Гарвардському університеті та Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса;

- бібліографію раннього Джона Дьюї завдяки аналізу оцифрованих журналів «Андоверський оглядач», «Журнал спекулятивної філософії», «Майнд»;

Набуло подальшого розвитку:

- обґрунтування значення філософської спадщини раннього Джона Дьюї для майбутніх міждисциплінарних досліджень;

- історико-філософський аналіз основних філософських поглядів Джона Дьюї та інтелектуальної біографії мислителя в контексті діяльності Метафізичного клубу.

Теоретико-методологічні засади дослідження зумовлені метою і завданнями, що мають в основі філософські та загальнонаукові методи. Методологія цього історико-філософського дослідження загалом базується на методах, обраних з урахуванням специфіки як історико-філософського аспекту дослідження контексту діяльності Метафізичного клубу, так і специфіки дослідження інтелектуальних біографій мислителів. Зважаючи на предмет та об'єкт дослідження, а також завдання, які вирішуються у цьому дослідженні, було зроблено акцент на історико-філософській реконструкції. Її суть полягає у сукупності та взаємодії таких методів: метод раціональної реконструкції тексту, завдяки якому було розкрито основні погляди раннього Джона Дьюї, а також історико-порівняльний метод вивчення мотивів філософування американського вченого та його вчителів й членів Метафізичного клубу. Крім цього у методологічному апараті роботи наявні

загальнонаукові методи: аналітичний та синтетичний, а також спеціальні методи: системний та історичний методи. Загальнонаукові методи покликані аналізувати окремі факти та положення з метою подальшого синтезування у новий вид знання. Системний метод застосовується при структуровані робіт американського філософа, враховуючи багатогранність його поглядів та часту редакцію своїх робіт відповідно до критичних зауважень. Історичний метод покликаний реконструювати соціокультурні умови та основні риси епохи, у яку жив і працював Джон Дьюї. Також застосовано методи індукції та дедукції, а також аксіологічний, біографічний та герменевтичний.

Окремо необхідно назвати жанр інтелектуальної історії Р. Рорті, чия методологія покликана висвітлити загальні тенденції інтелектуального середовища Америки та вплив тих постатей, яких називали інтелектуалами і які були рушіями соціальних та освітніх реформ.

Джерельну базу дослідження складають:

по-перше, архіви есеїв та листів, доповіді та статті, книги, раннього періоду творчості Джона Дьюї;

по-друге, праці зарубіжних дослідників, у яких висвітлюються основні ідеї щодо філософських поглядів Джона Дьюї саме в автобіографічному контексті;

по-третє, архівні та колекційні матеріали Університету Джонса Гопкінса: офіційні записи засідань Метафізичного клубу та щомісячні циркуляри діяльності Університету Джонса Гопкінса.

Практичне значення роботи.

По-перше, визначається представленими результатами дисертаційного дослідження та новими ідеями, що виносяться на захист. По-друге, представлені погляди можуть знайти застосування у викладанні загальних курсів філософської пропедевтики, історії філософії, соціальної філософії, філософії історії, філософії освіти, педагогіки, педагогічної теорії, а також у розробці відповідної навчально-методичної літератури. По-третє, ідеї Джона Дьюї мають можливість бути реалізованими в Україні у таких аспектах:

реалізації особистісно-орієнтованого підходу до педагогічного процесу завдяки створенню дискусійних клубів; організації практичної та емпіричної діяльності та менторства як фундаментальних практик в освітньому процесі, орієнтованих на розвиток критичного мислення студентів; демократизації взаємовідносин між викладачами та учнями.

Теоретичне значення дослідження. Воно полягає у представленості архівних робіт вченого та їх опрацюванні, а також детальному розгляді ролі вченого у світовому контексті.

Особистий внесок здобувача.

Дисертація є самостійним дослідженням, логіка і висновки якого відображають наукову позицію автора. Усі публікації за темою дисертації здійснено без співавторів

Апробація результатів дослідження.

Основні наукові положення та висновки дослідження були висвітлені в доповідях та виступах на міжнародних та всеукраїнських конференціях: Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2015» (21–22 квітня 2015 р., м. Київ), Міжнародна теоретико-практична конференція «Перші академічні читання пам'яті Г.І.Волинки: «Філософія, освіта, наука»» (15–16 травня, 2015 р., м. Київ), Наукова конференція філософсько-світоглядні та міждисциплінарні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства (2 липня 2015 р., м. Київ), Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2017» (25–26 квітня 2017 р., м. Київ), Міжнародна теоретико-практична конференція «Другі академічні читання пам'яті Г.І.Волинки: «Філософія, освіта, наука»» (25–26 квітня, 2017 р., м. Київ), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрямки наукових досліджень: філософський, політологічний та культурологічний аспекти» (8–9 жовтня 2021 р., м. Київ).

Публікації.

Результати дослідження відображені у 13 наукових публікаціях, з яких:

6 статті у вітчизняних фахових наукових виданнях; 1 стаття в іноземних наукометричних виданнях; а також 6 доповідях у збірниках міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних конференціях.

Структура дисертаційного дослідження обумовлена структурою дослідження, згідно мети та поставлених завдань. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 176 сторінок, із них основного тексту – 160 сторінок. Список використаних джерел включає 188 найменувань, з яких 158 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1. МЕТАФІЗИЧНИЙ КЛУБ ЯК КВІНТЕСЕНЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

1.1. Особливості американського інтелектуального середовища другої половини ХІХ ст.

В історико-філософському вивченні особливостей інтелектуального середовища кінця ХІХ ст. використано методологічні настанови Ричарда Рорті (*Richard McKay Rorty*, 1931–2007 рр.). Зокрема, вважаємо необхідним вдаватись до жанру інтелектуальної історії, задля висвітлення загальних тенденцій інтелектуального середовища Америки та впливу тих постатей, яких називали інтелектуалами зазначеного періоду, не філософами, проте саме вони «виконували роботу, яку насправді повинні виконувати філософи, а саме: просування соціальних реформ, створення нових словників заради морального звільнення, спрямування наукових та літературних дисциплін у нове русло. До цих людей належать Парацельс, Монтень, Гроцій, Бейл, Лессінг, Пейн, Колрідж, Гумбольдт, Емерсон, Гакслі, Метью Арнольд, Вебер, Фройд, Франц Боас, Вальтер Ліпман, Д. Лоренс і Томас Кун» [27, с. 58]. Також в такій методичній настанові в першому розділі роботи ми вдаємось до біографічної історіографії, яка покликана допомогти ретельному вивченню умов, в яких інтелектуали, суспільно-політичні діячі формувались, ставали послідовниками, учнями та попередниками.

Дж. Шук у своїх дослідженнях називає «філософами» інтелектуалів, які зробили внесок у розвиток філософської думки незалежно від їхньої професійної сфери. Багато персоналій, про які він пише, «працювали в сферах педагогіки, ораторського мистецтва, літератури, релігії, теології, мистецтва, історії, права, політики, економіки, соціології, лінгвістики, антропології, фізичних наук, біології, психології чи медицини. Проте ці діячі звертались до філософських ідей у своїй інтелектуальній роботі, у

традиційних галузях метафізики, онтології, гносеології, логіки, етики, соціальної/політичної теорії та естетики, поряд з новими галузями, такими як філософія науки, філософія розуму, філософія мови, філософії освіти, філософії права, прикладної етики, філософії релігії, спекулятивної теології тощо» [169, IX]. Даний підрозділ є спробою окреслити основні тенденції та постаті, які вважаємо одними з ключових в період становлення американської філософської думки, що описується, спираючись на наукові розвідки провідних дослідників американської філософії. Адже саме інтелектуальне середовище другої половини XIX століття стало тим ґрунтом, на якому з'явилося знамените покоління американських філософів та відбулось становлення академічної філософії.

Звертаючись до наукових праць американського філософа та релігієзнавця Герберта Воллес Шнайдера (*Herbert Wallace Schneider*, 1892–1984 pp.), знаходимо визначення того, що перехід від ортодоксії до ідеалізму був майже непомітним переходом, але його загальний ефект був колосальним, адже відбулась революція в американській вищій освіті, що стало рушієм відродження філософії як рефлексивного, систематичного знання [159]. «Філософією» в останній чверті XIX століття почала називатись незалежна окрема дисципліна в коледжах та університетах. Автор задається питанням: чи був цей перехід надбанням чи втратою для мистецтва філософування. Очевидним для нього є одне – це була істотна зміна в освіті: набуття академічного статусу філософією мало надзвичайно вагомі наслідки для інтелектуального середовища країни. Філософське мислення отримало статус професійного, внаслідок чого почали виникати американські філософські напрями та клуби. Формування філософських шкіл відбулось достатньо пізно, що пояснюється дослідником тим, що філософське мислення було невід'ємною частиною домінуючого богословського вчення в сукупності з політичним та економічним знанням, а філософія як самостійна наука була мало затребувана до того моменту, поки не з'явилася «ментальна філософія», предметом вивчення якої стали онтологія, природа розуму та

його взаємозв'язок з тілом. Далі Г. В. Шнайдер описав поділ «ментальної філософії» як академічної дисципліни на «ментальну науку» або психологію та на «власне філософію», як «залишок спекулятивної думки, яка тепер розуміється як інтелектуальна, або *philosophia prima*, суміш космології, метафізики і епістемології» [159, р. 441]. Професійна філософія та психологія, незалежні від теології, риторики та політики, незалежні, по суті, навіть від педагогіки. «При цьому викладачі філософії зазвичай заробляли на життя вчителюванням, та навчались у Німеччині; тому зрозуміло, що німецькі школи ідеалізму першими отримали систематичне вираження в американському інтелектуальному житті» [159, р. 441].

Реймонд Д. Бойсверт (*Raymond D. Boisvert*) у роботі «Джон Дьюї: переосмислення нашого часу» (*“John Dewey: Rethinking our time”*, 1998 р.) писав, що Сполучені Штати Америки у 1830-ті роки цілком можна вважати «інтелектуальної пустелею» [40, р. 1]. У свою чергу французький політичний діяч, автор історико-політичного трактату «Демократія в Америці» (*“De la démocratie en Amérique”* 1835, 1840 р.), Алексіс де Токвіль, описуючи інтелектуальне середовище США першої половини ХІХ ст., зазначив, що «в усьому цивілізованому світі немає країни, де філософії було б відведено менше місця, ніж у Сполучених Штатах. Американці не мають власної філософської школи і дуже мало цікавляться всіма тими школами, що суперничають у Європі; вони ледве знають їхні назви» [29, с. 342]. Красномовно зазначивши, що «Америка належить до тих країн світу, де якнайменше вивчають настанови Декарта, але якнайретельніше їх дотримуються...», автор все ж переконаний, що американцям притаманний спільний для них філософський метод, адже незважаючи на відсутність філософських шкіл та можливості прочитання філософських робіт, вони мають спільну особливість: «здатність знаходити самотійно і в собі самому сенс усього, що існує; прагнення досягти результату, не обмежуючи себе щодо засобів і вміння бачити суть крізь оболонку форми – такі найголовніші

риси, які характеризують те, що я називатиму філософським методом американців» [29, с. 342].

Втім, починаючи з 30-их років XIX ст. в Сполучених Штатах Америки почали з'являтися оригінальні роботи, написані на межі літератури та філософії. Це роботи засновника американського трансценденталізму Ральфа Волдо Емерсона (*Ralph Waldo Emerson*, 1803–1882 pp.): «Природа» (“*Nature*”, 1836 p.) «Американський вчений» (“*The American Scholar*”, 1837 p.), «Трансценденталіст» (“*The Transcendentalist*”, 1842 p.) та його послідовників: Генрі Девіда Торо (*Henry David Thoreau*, 1817–1862 pp.) з роботою «Волден» (“*Walden; or, Life in the Woods*”, 1854 p.) та Волта Вітмена (*Walt Whitman*, 1819–1892 pp.) з роботою «Листя трави» (“*Leaves of Grass*”, 1855 p.).

Нове покоління, яке сформувало професійну академічну філософію в США, народилося за часів літературного відродження Сполучених Штатів середини XIX століття і було спадкоємцем трансценденталістів. До нього належать Чарльз Сандерс Пірс (*Charles Sanders Peirce*, 1839–1914 pp.), Вільям Джеймс (*William James*, 1842–1910 pp.), Джосайя Ройс (*Josiah Royce*, 1855–1916 pp.), Джон Дьюї (*John Dewey*, 1859–1952 pp.) та ін. Їхні твори почали з'являтися в останній третині 1800-х років. Як зазначає Р. Д. Бойсверт: «Світове визнання прийшло з початком нового століття. Неначе сигналізуючи про зростаючу популярність американської філософії в 1900-х роках, початок нового століття ознаменувався визнанням їх особистих досягнень і досягнень філософської науки Європою» [40, р. 1-2].

Важливо зазначити, що розглядати американську філософію XIX століття неможливо у відриві від європейської, адже майже кожен представник тогочасної філософії навчався, або стажувався, у Європі, часто це була саме Німеччина, як один з тогочасних осередків філософської думки. Для європейської філософії XIX століття важливим періодом стала епоха німецького ідеалізму, відома як класична німецька філософія. Традиційно вважається, що її початком можна визнати перше видання «Критики чистого розуму» (“*Kritik der reinen Vernunft*”, 1781 p.) Іммануїла Канта (*Immanuel*

Kant, 1724–1804 pp.), а закінченням – 1831 рік, коли в Берліні помер німецький філософ, засновник системи абсолютного ідеалізму Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770–1831 pp.). Ці п'ятдесят років стали революційними для філософського знання, сформували філософські ідеї Йоганна Готліба Фіхте (*Johann Gottlieb Fichte*, 1762–1814 pp.) та Фрідріха Вільгельма Шеллінга (*Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, 1775–1854 pp.) та ін.

Зацікавлення основними проблемами та тенденціями німецької філософії своїм наслідком мало те, що восени 1836 року американські трансценденталісти провели перше засідання «Трансцендентального Клубу» та видали визначну для історії американської філософської думки роботу «Природа» (*“Nature”*, 1836 p.), автором якої був Ральф Волдо Емерсон. Основною метою трансценденталістів стали зміна розуміння природи, зміщення фокусу з матеріалістичних начал на людський розум, ствердження домінування природного, духовного над матеріальним.

На межі XIX і XX століть у програмах більшості американських коледжів переважали дослідження натуральної та моральної філософії. Натуральна філософія включала в себе природничі науки та пояснювала природу Всесвіту крізь призму релігійного світогляду. Моральна філософія включала ті дисципліни, які зараз належать до суспільних наук. Лише після 1820 року курси натуральної філософії стали поступатися місцем окремим курсам природознавства, курс моральної філософії залишився.

Як зазначає Ірвінг Бартлетт, так виникли два напрями філософії, які мали релігійне спрямування. «Кожен напрямок у філософії знаходився під сильним впливом європейської думки, але вже тоді мав певні американські риси. Один був академічним, ортодоксальним і консервативним; інший був літературним, трансцендентальним і потенційно радикальним» [34, p. 18].

Варто зазначити, що говорити про існування в американському суспільстві до Громадянської війни систематичного наукового мислення, професійних філософів, академічної філософії немає підстав. Промовистим

для позначення особливостей американського інтелектуального середовища кінця XIX століття є те, що, як зазначав дослідник Дж. Шук, не можна говорити про наявність посад, пов'язаних з філософією в тогочасних академічних громадах до 1860 року. Найчастіше філософія викладалась президентом коледжу, а моральні та соціальні питання, які розглядались протягом курсу, були суголосними з релігійними цінностями адміністрації коледжу [169].

У есеї першого президента психологічної асоціації Гренвілла Стенлі Голла (*Granville Stanley Hall*, 1846–1924 pp.) «Філософія в Сполучених Штатах» (*“Philosophy in the United States”*, 1879 p.) було описано, що майже у всіх наукових установах такі дисципліни, як-от естетика, логіка, історія класифікувались як філософські, їх викладали протягом останнього навчального року [113]. Автор також заявляє, що багато вчителів філософії не мали іншої підготовки на своєму факультеті, крім тієї, що здобули в духовних семінаріях та саме викладання філософії регламентувалось побажаннями опікунів та меценатів коледжів, в той час як професори були позбавлені незалежності в їх ініціативах викладання. Адже багато з цих коледжів були засновані на кошти релігійних громад.

Поступово почали засновувати університети на кошти приватних осіб. До прикладу, таким є Університет Джонса Гопкінса (1876 p.), або на основі об'єднання коледжів: приватного гуманітарного університету в місті Міддлбері (Міддлбері коледж раніше) та Дартмутського університету (одного з найстаріших в США дослідницького університету).

Завдяки роботі «Історія американської філософії» можна звернути увагу на те, що, на думку Г. В. Шнайдера, в кантіанському ідеалізмі вбачалась сила, що сприяла реформуванню американських моралі та релігії. Цю ідею поділяла група американських викладачів, де кожен сприяв формуванню в студентах відчуття важливості філософії, і таким чином створювалось джерело «духовної енергії», незалежне від церков [159, p. 452-453]. Як зазначає автор, ідеалісти, не маючи наміру конкурувати з представниками

церкви, все ж звільнили віру і мораль від духовного домінування над останніми. Майже всі вони були теїстами, але наближались до Бога через критику, а не через молитву, розвиваючи світську духовність. «У Гарварді це був Джордж Герберт Палмер (*George Herbert Palmer*, 1842–1933 pp.), який викладав соціальну етику, яка повинна була служити посередником між пуританством і гегельянством. Джордж Голмс Говісон (*George Holmes Howison*, 1834–1916 pp.) у Массачусетському технологічному інституті, а потім в Каліфорнійському університеті викладав плюралістичний персоналістський ідеалізм. Борден Паркер Боун (*Borden Parker Bowne*, 1847–1910 pp.) з Бостонського університету викладав і проповідував моністичний персоналізм» [159, р. 452-453]. Дослідник також називає таких вчених: «Мойсей Стюарт Фелпс з Єля, Мідлбері і Сміт, Джон Баском і Джон Рассел з Вільямс-коледжу, А. С. Армстронг з Весліанського університету, Джордж Трамбалла Ледд з Єльського університету, Джордж Фуллертон з Пенсільванського університету, Джордж Сильвестр Морріс з Університету Джонса Гопкінса і Мічигану, Джон Грір Гіббен і Олександр Т. Ормонд з Принстона, Джейкоб Гулд Шурманн з Корнелла і, звичайно ж, Ніколас Мюррей Батлер з Колумбії» [159, р. 453]. Цих вчених, автор називає такими, що не тільки заклали основи професійного викладання філософії в Сполучених Штатах Америки, але й надали філософії серйозну критичну функцію в американському житті, яка незабаром показала свою силу далеко поза межами академічних стін [159, р. 453].

Таким чином, незважаючи на домінування релігійних інституцій над освітою, почали формуватися незалежні об'єднання однодумців. Саме такі групи вчених почали відігравати значну роль у розвитку науки та освіти в США. Викладачі, асистенти, лектори, студенти, які пропонували свої погляди у доповідях на розгляд учасників клубів формували наукову та літературну думку США. Свою діяльність провадили такі клуби: Філософське товариство Сент-Луїса (1866–1880-ті), Радикальний клуб, або Клуб Честнат-Стріт в Бостоні (1867–1880), Метафізичний клуб в

Університеті Джонса Гопкінса (1879–1885), Метафізичний клуб в Кембриджі (1872–1879), школа філософії Конкорда (1879–1888), Клуб Гегеля в Бостоні (1880–1888), Філософський союз Берклі при Каліфорнійському університеті (1889–1910), Літня школа Гленмор для науки про культуру (1891–1900). Наводячи цей перелік, дослідники Френк Райан (*Frank X. Ryan*), Брайан Батлер (*Brian E. Butler*) та Джеймс Аллан Гуд (*James Allan Good*) стверджують, що ці організації «... відігравали ключову роль для формування професії, оскільки іншої очевидної можливості для філософських розумів не було» [156, XIV].

Також для більш повної картини інтелектуального середовища в контексті нашого дослідження, варто назвати тогочасні філософські журнали. «Була невелика група журналів, присвячених філософії. З них найважливіший – і в певному сенсі найвизначніший серед журналів усього періоду – Сент-Луїський “Журнал спекулятивної філософії” Вільяма Т. Гарріса. Псевдофілософським явищем був “Вілфордський Мікрокосм” (1881–1893), у 1885 році назва була скорочена до “Мікрокосм”... “Платоніст” (1881–1888) щомісяця редагував і видавав з деякими порушеннями Томас М. Джонсон в Оцеолі, штат Міссурі. У ньому було передруковано багато другорядних творів у галузі платонізму. Його продовжила “Платонічна Бібліотека” (1889–1890) під цією ж егідою» [141, р. 89].

Для більш повного розуміння інтелектуального середовища Америки кінця ХІХ століття та демонстрації головних тенденцій важливо зауважити, що абсолютний ідеалізм Г. Гегеля прийшов до Сполучених Штатів завдяки гегельянцям із Сент-Луїса. Саме вони захопилися ідеалізмом Г. Гегеля та «Критикою чистого розуму» І. Канта, що стало тим фундаментом, на якому формувалась академічна американська філософія. Ця організація молодих науковців у Сент-Луїсі залишила глибокий слід в американській освіті і зіграла важливу роль під час і після Громадянської війни.

Джеймс Гуд (*James A. Good*) в статті «“Всесвітньо-історична ідея”»: гегельянці Сент-Луїса та Громадянська війна» (*“A ‘World-Historical Idea’:*

The St. Louis Hegelians and the Civil War», 2000 р.) зазначав, що гегельянці із Сент-Луїса існували як вільно організована група людей приблизно з 1858 по 1880 рік. До громадянської війни вони були учасниками літературної та філософської спільноти Сент-Луїса, яка розпалася, коли більшість їх членів пішла на війну. «Згодом деякі із представників даної спільноти - Генрі Конрад Брокмайер та Вільям Торрі Гарріс – організували Філософське товариство Сент-Луїса в січні 1866 року. Ці дві організації були частиною більшої наукової спільноти «Руху Сент-Луїсу», до складу якого входили арт-клуб, аристотелівський клуб, шекспірівське об'єднання, Академія наук Сент-Луїс, Філармонія Сент-Луїса. Всі ці організації в основному мали своїми учасниками місцевих фахівців – вчителів та адміністраторів державних шкіл, суддів та адвокатів, представників тогочасної інтелігенції» [99, р. 447]. Елізабет Флавер зазначає: «Генрі Брокмайер та Вільям Гарріс черпали своє натхнення з ідеалізму Нової Англії, і різні групи, які сформувалися навколо них, підтримували ті контакти, які ще більше зміцнилися завдяки візитам Емерсона і Олкотта» [95, р. 464]. Підкреслимо, що наукові інтереси гегельянців із Сент-Луїса об'єднували різні інтелектуальні напрями: ідеї західних трансценденталістів та німецької філософії та прагнули створити нову філософську доктрину Америки.

Американські дослідники, котрі були учасниками Сент-Луїського руху, почали своє вивчення німецького ідеалізму з вивчення ідей Г. Гегеля, а саме з перекладу його роботи «Логіка» (*“Wissenschaft der Logik”*, 1812–1816 pp.) Генрі Конрадом Брокмайером (*Heinrich Conrad Brokmeyer*, 1826–1906 pp.). Особливої уваги Вільям Торрі Гарріс (*William Torrey Harris*, 1835–1909 pp.) приділяв логіці, яку він намагався зробити зрозумілою для американців. Дентон Жак Снайдер (*Denton Jacques Snider*, 1841–1925 pp.) опрацював значну частину робіт Г. Гегеля, особливо ту, яка присвячена філософії природи та філософії духу. Він став автором понад 60 книг, зокрема з інтелектуальної історії гегельянців Сент-Луїса. Найвідоміша його праця – це «Сент-Луїський рух у філософії, літературі, освіті, психології» (*“The St. Louis*

Movement in Philosophy, Literature, Education, Psychology”, 1920 р.). Він писав: «У нашому сучасному світі Німеччина здобула три великі духовні переваги: поетичну, музичну та філософську. Гете, Бетховен, Гегель були суверенними творчими душами, чиї роботи я прагнув пізнати, прожити, а також передавати. Нехай завжди розуміють, що я був не самотній у цих прагненнях, бо її поділяли й підтримували наші учасники та громада значною мірою. Моя думка полягає в тому, що саме протягом цієї німецької епохи Сент-Луїс вивив і плекав культурну першість Заходу, та проявив вищі інтелектуальні наміри, ніж будь-коли» [162, р. 139]. Інші ж члени групи більше проявляли інтерес до філософії освіти та філософії права Г. Гегеля тощо.

Дозволимо собі коротку біографічну нотатку, засновник Філософського товариства Сент-Луїса В. Т. Гарріс, американський педагог та філософ, народився в Кіллінглі (*Killingly*), штат Коннектикут 10 вересня 1835 року, отримав освіту в Академії імені Філіпса Андовера, вчився два роки в Єльському університеті, був керівником державних шкіл Сент-Луїса з 1868 по 1880 роки, засновником «Журналу спекулятивної філософії», першого у своєму роді періодичного виданням в США. Сам В. Т. Гарріс в передмові до першого випуску цього журналу написав, що «журнал, присвячений питанням світоглядної філософії – рідкісне явище в англomовному світі» [174, р. 1]. «Журнал спекулятивної філософії» став першим серійним виданням професійно-філософського характеру, завдяки якому професійно становились багато відомих філософів: зокрема Вільям Джеймс, Джосайя Ройс, Чарльз Пірс, Джон Дьюї, Томас Девідсон, Г. Стенлі Голл, Дж. Г. Говісон та Ніколас Мюррей Батлер [131, р. 324].

В книзі «Справжній Метафізичний клуб: філософи, їх дискусії та вибрані твори з 1870 по 1885 рік» (*The Real Metaphysical Club: The Philosophers, Their Debates, and Selected Writings From 1870 to 1885*”, 2019 р.) вказано, що Дж. Г. Говісон у Сент-Луїсі став членом «Клубу Канта», філософського товариства, збори якого організовував американський

філософ Вільям Торрі Гарріс (*William Torrey Harris*, 1835–1909 pp.) [156, XXII]. Також учасниками цього «Клубу Канта» були засновник американського трансценденталізму Ральф Волдо Емерсон (*Ralph Waldo Emerson*, 1803–1882 pp.) та Амос Бронсон Олкотт (*Amos Bronson Alcott*, 1799–1888 pp.).

У своїй дисертації «“Змусити Гегеля говорити англійською”: перші жінки-ідеалістки Америки» (“*Making Hegel Talk English’: America’s First Women Idealists*”, 1998 p.) дослідниця Дороті Роджерс (*Dorothy G. Rogers*) стверджує, що Вільям Гарріс був не лише засновником і редактором першого в країні філософського журналу, був активним членом Національної асоціації освіти (1872–1909), співробітником Американської асоціації соціальних наук (1870–1900), організатором і лектором філософської школи Конкорда (1879–1888), і, нарешті, комісаром по освіті США (1890–1906)» [154, p. 5]. Відомо, що він також заснував у Сент-Луїсі перший постійний дитячий садок при державній школі в Америці, був призначений президентом Національної освітньої асоціації в 1875 році, представляв уряд Сполучених Штатів на Брюссельському міжнародному конгресі вихователів у 1880 році, а в 1889 році підготував офіційну заяву про систему освіти Сполучених Штатів, а також був призначений уповноваженим з питань освіти США. Він підтримав молодого Дж. Дьюї в його перших філософських дослідженнях, надрукував його статті в журналі та став його учителем і наставником.

Дослідник Курт Ф. Лейдекер (*Kurt F. Leidecker*, 1902–1991 pp.) в своїй книзі «Янки вчитель: життя Вільяма Торрі Гарріса» (“*Yankee Teacher: The Life of William Torrey Harris*”, 1946 p.) пише: «Вільям Торрі Гарріс, ідейний натхненник в своїй професії, який не мчав по американському горизонту, як комета, а повільно підіймався, спочатку як супутник, а потім як сонце, виправдовуючи довіру і виконуючи сповна свої обов’язки» [131, VII].

Ще один із засновників клубу, перекладач, філософ – Г. К. Брокмайер, який паралельно підприємницькій діяльності навчався в Джорджтаунському коледжі та університеті Брауна, будучи прихильником поглядів Платона,

вважав ідеї реальними та об'єктивними. Зі «Словника сучасних американських філософів» (*“Dictionary Of Modern American Philosophers”*, 2005 р.) за редакцією Джона Шука (*John R. Shook*) відомо, що «Брокмайєр був центральною фігурою філософського руху Сент-Луїса з перших років його існування з кінця 1850-х до 1870-х років. Його оригінальні дослідження та інтерпретації Гегеля та Гете привабили молодих інтелектуалів, особливо після Громадянської війни. Брокмайєр заснував своє гегельянство на концепції Г. Гегеля про самодіяльність і самовизначення. Він одразу побачив практичну цінність такої точки зору та стверджував, що вона особливо підходить для Америки та для вирішення внутрішніх конфліктів. Бог існує як самодіяльна та самовизначальна істота. Г. К. Брокмайєр знайшов фокус самодіяльності в гегелівському аналізі самосвідомості. Свідомість у своїй безпосередності є життєвим почуттям. В усвідомленні об'єкта починається посередництво. Свідомість повинна заперечувати інші об'єкти і відкидати їх, щоб відрізнити один від інших. Людина усвідомлює себе через той самий процес, але тут вона визнає об'єкт як себе, а не свідомість, і досягає самосвідомості шляхом заперечення іншості. Нарешті, самосвідомість розглядає об'єкт свідомості як власну роботу, власний відбір та інтерпретацію» [170, р. 351]. Останні роки він присвятив перекладу «Науки логіки» Г. Гегеля, який, на жаль, так і не був опублікований.

Громадянська війна підійняла проблемні світоглядні питання для гегельянців Сент-Луїса, що сприяло їх зверненню до поглядів Г. Гегеля на свободу, рабство та державу, а також його філософію історії. Зрозуміло, що події Громадянської війни мали сильний вплив на американське суспільство загалом та його інтелектуалів: «Ці події зробили гегелівську діалектику особливо гострою для гегельянців Сент-Луїса, які порівняли їх із досвідом Гегеля 1806 року завершення «Феноменології духу» в Єні, коли місто потрапило до рук Наполеона» [100, р. 68].

В своїй книзі «Пошук єдності в різноманітності: “перманентний гегельянський внесок” у філософії Джона Дьюї» (*“A search for unity in*

diversity: the 'permanent Hegelian deposit' in the philosophy of John Dewey”, 2006 р.) Дж. Гуд стверджує, що саме критика Г. Гегелем радикальних французьких революцій надала представникам товариства можливості стверджувати, що радикальні аболіціоністи недостатньо розуміли взаємовідносини особистості та суспільства. «Радикальні аболіціоністи, тобто представники руху за звільнення рабів у Сполучених Штатах Америки перед Громадянською війною, вважали що вони можуть судити суспільство на основі трансцендентної моралі і приймають те, що Г. Гегель назвав негативною або абстрактною теорією свободи, поняття про те, що люди вільні та рівні між собою, без соціальних обмежень» [100, р. 66]. Тобто, ідеї Г. Гегеля щодо свободи привели радикальних аболіціоністів США до помилкового висновку, що скасування інституту рабства повністю звільняє рабів від обов'язків перед державою. Пригадаємо, що після завершення Громадянської війни та прийняття Тринадцятої поправки до конституції США в грудні 1865 року, рабство було скасовано. Насправді ж остаточно рабство було заборонено на території Сполучених Штатів Америки лише у XXI ст. До 7 лютого 2013 року штат Міссісіпі не подавав необхідну документацію для ратифікації Тринадцятої поправки, тобто офіційно не скасовував рабство і був останнім штатом, який офіційно скасував рабство. На думку Дж. Гуда, аналіз Г. Гегелем, так званого, «царства террору» (“Reign of Terror”) переконало гегельянців Сент-Луїса в тому, що негативна свобода неминуче призведе до знищення соціальних, релігійних та політичних інститутів як способу захисту трансцендентних прав.

Отже, змінюючи американські світоглядні настанови, гегельянці Сент-Луїса взяли за основу теорію Г. Гегеля про те, що кожний індивідуум обмежений суспільством і стан будь-якої окремої людини, впливає на стан всіх: «... гегельянці Сент-Луїса прийняли органіцизм Гегеля, теорію про те, що кожна людина є органічною частиною суспільства і становище будь-якої окремої людини впливає на становище усіх. Вони стверджували, що свобода виникає лише всередині обмежень соціальними відносинами...» [100, р. 67].

Щоб бути вільним і раціональним, індивід має спиратись на ресурси суспільства. Воля освіченого індивідуума повинна знаходитися в гармонії з різними соціальними групами та державою.

Період Філософського руху Сент-Луїса в американській інтелектуальній історії здійснив значний вклад в філософську традицію Америки, не лише завдяки першим перекладам робіт німецьких філософів – Г. Гегеля, Й. Фіхте, Ф. Шеллінга, а саме завдяки діяльності мислителів, чії філософські ідеї відобразили тогочасні виклики американського суспільного життя та тим самим підготували фундамент для майбутніх наукових та філософських розвідок.

Звертаючись до історіографічної роботи Г. В. Шнайдера, знаходимо твердження, що американські «школи» ідеалізму сформували чотири основні типи ідеалізму, кожен з яких мав вплив в академічному середовищі. Їх можна виокремити у такий спосіб:

1. Персоналізм: Бостонський університет (Борден Паркер Боун);
2. Спекулятивний або об'єктивний ідеалізм: Корнельський університет (Джеймс Едвін Крейтон);
3. Динамічний ідеалізм: Мічиганський університет (Джордж Сильвестр Морріс);
4. Абсолютний ідеалізм: Гарвардський університет (Джосайя Ройс) [159, р. 466].

Також варто виокремити школу динамічного ідеалізму, котра процвітала кілька років в Університеті Джонса Гопкінса та більш тривалий період в Мічиганському університеті, де особлива увага приділялася природі людського досвіду.

Дослідник Г. В. Шнайдер зазначив, що «Джордж Сильвестр Морріс, випускник Дартмутського коледжу і студент Союзної теологічної семінарії, був одним з багатьох молодих лібералів богослів'я, які вважали за краще продовжити своє навчання в Німеччині, замість кафедри проповідника, і, в результаті цього вибору, назавжди залишив професію християнського

служіння, щоб присвятити себе викладанню філософії» [159, р. 474]. Він привіз із Німеччини ентузіазм щодо активної інтерпретації кантіанських категорій та асиміляції ідеалізму з аристотелівськими концепціями руху, розвитку, зростання і актуалізації [159, р. 474].

Дж. С. Морріс вважав філософію незалежною та самобутньою наукою, «експериментальною» в певному сенсі, але такою, яка радикально відрізняється за методами та цілями від механічних наук, з одного боку, і математичних або логічних – з іншого. Для нього це була наука про життя або душу (в аристотелівському розумінні) тіла, наука про досвід як такий, що проживається, або в «дії», зазначає Г. В. Шнайдер [159, р. 474-475].

Для демонстрації змін, які відбулись в другій половині XIX століття та тенденцій в наукових розвідках вчених, можна зазначити, що, до прикладу, американський гегельянець Чарльз Керролл Еверетт (*Charles Carroll Everett*, 1829–1900 рр.), працюючи професором теології в Гарвардському університеті та очолюючи теологічний факультет, став автором таких робіт: «Наука мислення» (*“The Science of Thought”*, 1869 р.), «Науковчення Фіхте» (*“Fichte’s Science of Knowledge”*, 1884 р.), «Релігії до християнства» (*“Religions before Christianity”*, 1883 р.), «Етика для молоді» (*“Ethics for Young People”*, 1891 р.). У Нью Йорку філософ Томас Девідсон (*Thomas Davidson*, 1840–1900 р.), який так само був членом Сент-Луїської школи гегельянства, організував літню школу філософії. Американський ідеаліст Джордж Сильвестр Морріс (*George Sylvester Morris*, 1840–1889 рр.), професор філософії в Університеті Джонса Гопкінса (*Johns Hopkins University*) познайомив з гегельянством Дж. Дьюї. Він є автором робіт: «Кантова критика чистого розуму» (*“Kant’s Kritik of Pure Reason”*, 1886 р.), «Британська думка та мислителі» (*“British Thought and Thinkers”*, 1880 р.), «Гегелева філософія держави» (*“Hegel’s Philosophy of the State”*, 1889 р.), «Філософія та християнство» (*“Philosophy and Christianity”*, 1883 р.). Дж. Дьюї, який приїхав з Вермонта в 1883 році і вчився в основному саме у Дж. С. Морріса, по закінченню Університету Джонса Гопкінса поїхав разом із

Джорджем Моррісом до Мічиганського університету продовжувати його філософську традицію [159, р. 476].

Перші статті молодого Дж. Дьюї були опубліковані в Америці в «Журналі спекулятивної Філософії» (*“The Journal of Speculative Philosophy”*), який видавали Г. К. Брокмайер і В. Т. Гарріс, гегельянці Сент-Луїсу.

Варто в даному контексті згадати і постать Джосая Ройса (*Josiah Royce*, 1855–1916 рр.), американського філософа ідеаліста, який завдяки своїм працям «Дух сучасної філософії» (*“The Spirit of Modern Philosophy”*, 1892 р.), «Релігійний аспект філософії» (*“The Religious Aspect of Philosophy”*, 1885 р.), «Поняття Бога» (*“The Conception of God”*, 1897 р.), «Дослідження Добра і Зла» (*“Studies of Good and Evil”*, 1898 р.) та «Світ та індивідуальність» (*“The World and the Individual”*, 1900 р.) став одним з найвідоміших американських філософів, котрі досліджували абсолютний ідеалізм.

1.2. Історія виникнення та діяльності Метафізичного клубу в США

Історія Метафізичного клубу бере свій початок у 1880-х роках у Гарвардському університеті, Кембридж, штат Массачусетс (*Cambridge, Massachusetts*). Клуб був заснований та очолювався професором Ч. С. Пірсом та об'єднав тогочасних інтелектуалів: молодих науковців, студентів, викладачів, громадських діячів тощо. Дослідження діяльності Метафізичного клубу – це вивчення основних тенденцій у наукових розвідках учасників, взаємовпливів творчості самих членів клубу, формування їхніх філософських поглядів, розвитку ідей, які обговорювали, критикували, публікували. Для розуміння феномену клубу варто вивчити його історію, причини та умови появи та його вплив на американську філософську думку.

Вивченням діяльності учасників Метафізичного клубу як філософського об'єднання займалися Луїс Менанд [137], Джон Шук [170], Джей Мартін [136], Макс Фіш [93], Стівен Рокфеллер [153], Філіп П. Вінер [181], Ральф Бартон Перрі [149], Джеймс Гуд [100], Пітер Дж. Беренс [35], Герберт В.

Шнайдер [159], Шеріл Місак [138]. Серед українських дослідників до питання вивчення Метафізичного клубу фактично не звертались: знаходимо декілька статей С. С. Кравченко [13], Г. А. Вдовиної [1], В. Ю. Жарких, Т. В. Розової [6], в яких автори торкаються даної тематики.

У дослідженні ми використовуємо скан-копії «Циркуляри Університету Джонса Гопкінса» [126; 127; 128], в яких опубліковані витяги з протоколів засідань Метафізичного клубу, та фотокопію рукописної книги записів засідань Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса.

Як зазначалось в першому підрозділі, у ХІХ столітті чимало американських науковців їздили навчатись у Німеччину, а після приїзду, як правило, займали високі посади у Чикагському, Стенфордському, Корнельському університетах та Університеті Джонса Гопкінса, які стали інтелектуальними центрами розвитку Сполучених Штатів Америки.

Дослідник Г. С. Голл (*Granville Stanley Hall*, 1846–1924 pp.) брав участь у засіданнях Метафізичного клубу та клубу Гегельянців Сент-Луїсу. У своїй роботі «Філософія у Сполучених Штатах» він зосередився на інтеграції німецької філософії в американську філософську думку. Автор написав: «Багато викладачів філософії не мають підготовки на своїх кафедрах, за винятком тієї, що була здобута в духовних семінаріях, і їх вихованці краще знають різницю між теологіями Е. А. Парка, Дж. Г. Ферчайлда, А. А. Годжа тощо, ніж між філософіями Платона, Лейбніца або Канта. Багато з цих коледжів були створені за рахунок коштів, внесених під час періодів релігійного пробудження, і зараз їх все важче підтримувати як конфесійні форпости завдяки закличкам проповідників та сектантської преси» [113, р. 89].

Дж. Дьюї також був членом Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса, який став продовженням Метафізичного клубу у Кембриджі. Об'єднання викладачів та студентів, що з'явилося у цей час, не дивлячись на свою невелику чисельність, формували принципово нові філософські напрями, ідеї та поняття. Інтелектуальне середовище Сполучених Штатів Америки розвивалось у різноманітних дискусійних

клубах, одним із яких і став Метафізичний клуб. Зібрання Метафізичного клубу проходили у форматі живого спілкування, де в дискусіях обговорювались доповіді учасників, їхні статті та ідеї, вивчались нові поняття, актуальні проблеми в освіті, тенденції в науці тощо. Результатом цієї діяльності стало формування цінностей та ідей, що стали спільними не лише для членів клубу.

Отже, Метафізичний клуб заснований у 1872 році у Гарвардському університеті групою студентів-інтелектуалів як неофіційне об'єднання. При дослідженні філософських розвідок його учасників, діяльність Метафізичного клубу в Кембриджі можна умовно розділити на два періоди. Саме таку періодизацію пропонує дослідник Ф. Райан (*Francis Xavier Ryan*). Перший період позначає діяльність клубу у 1872–1879 роках в Кембриджі, та складається з двох етапів: 1872-1875 рр. – етап прагматизму та емпіризму, 1876-1879 рр. – активне вивчення ідеалізму [156, XIX]. У 1879-1885 роках клуб продовжив свою роботу вже в Університеті Джонса Гопкінса.

З 1872 року до 1879 року Метафізичний клуб був неформальним зібранням вчених, їх друзів, лекторів та тих, хто лише частково пов'язаним із Гарвардським університетом. Дослідник Л. Менанд (*Louis Menand*) у своїй роботі «Метафізичний клуб» (*“The Metaphysical Club”*, 2001 р.) зазначає, що клуб утворився «на початку сімдесятих, коли ми, група молодих людей у Старому Кембриджі, назвали себе наполовину іронічно, наполовину зухвало - Метафізичним клубом» [137, р. 201]. Разом з тим, Л. Менанд опирається на рукописи Ч. С. Пірса, які ніколи не були опубліковані.

Американський дослідник Ф. П. Вінер (*Philip P. Wiener*) писав, що згадка про Метафізичний клуб була у листі Ч. С. Пірса до студентки Університету Джонса Гопкінса: «Це був 1857 рік, коли я вперше познайомився з Чонсі Райтом, інтелектуалом рівня Дж. С. Мілля. Він був чудовим математиком... У нього був дуже проникливий інтелект. Райт, з яким я познайомився в будинку місіс Ловелл, в той час був справжнім гамільтоніанцем. У нас з ним були довгі, дуже живі та близькі дискусії, що

тривали по дві-три години щодня протягом багатьох років. У шістдесятих я заснував невеликий клуб під назвою «Метафізичний клуб»... Райт був найсильнішим його учасником, і, ймовірно, я також був таким. Ніколас Сент-Джон Грін володів неймовірним інтелектом. За ним йшли Френк Еббот, Вільям Джеймс та інші. Саме там зародились назва та доктрина прагматизму» [182, р. 222].

Ще одним підтвердженням діяльності Метафізичного клубу є лист Генрі Джеймса, брата Вільяма Джеймса, написаний 4 лютого 1872 року Чарльзу Еліоту Нортону в Дрезден. «Його брат Вільям, Венделл Голмс та інші юнаки, – писав Генрі, – об'єдналися, щоб сформувати Метафізичний клуб, де вони запекло сперечаються з приводу різних питань» [91, р. 128]. У роботі Макса Фіша (*Max H. Fisch*, 1990-1995 pp.) «Чи існував у Кембриджі Метафізичний клуб? – Постскрипtum» (“*Was There a Metaphysical Club in Cambridge? – A Postscript*”, 1981 p.) ми знаходимо нові дані для підтвердження існування Метафізичного клубу. Пітер Вінн, один із студентів Кембриджу другої половини ХІХ століття, звертає увагу на ще один лист Генрі Джеймса, вперше опублікований в 1974 році [116, р. 267-270]. М. Фіш пише, що поруч з ними мешкали Ернст Гризановський (*Ernst Gryzanowski*), лікар і колишній дипломат польського походження з німецькою освітою, та його англійська дружина. Генрі і Вільям Джеймс познайомилися з Е. Гризановським пізніше, під час їх перебування у Флоренції. При цьому, ім'я Е. Гризановського та деякі його погляди були вже відомі у Кембриджі. 24 січня 1872 року Генрі Джеймс написав Елізабет Бутт з Кембриджа: «Я вітаю вас з паном Гризановським та його метафізичними уроками. Мій брат допоміг заснувати Метафізичний клуб у Кембриджі, членом якого ви можете розраховувати стати» [116, р. 267-270]. М.Фішер вважає, що ці слова є найдавнішим свідченням існування клубу у Кембриджі: «Наразі це найдавніший відомий доказ того, що в Кембриджі існував метафізичний клуб, членами якого були Райт і Пірс, а також Вільям Джеймс» [91, р. 129].

Отже, діяльність цього клубу припадає на кінець 1860-х років та початок 1870-х років. Датою заснування першого Метафізичного клубу вважатимемо 1872 рік, спираючись на листи-вітання Генрі Джеймса, але допускаємо думку, що певне об'єднання існувало і раніше, але сформувалось як філософський клуб саме на початку 1870-х років [116, р. 267-270].

Праці М. Фіша «Чи існував у Кембриджі Метафізичний клуб? – Постскриптум» передувало дослідження, яке так само і називалося «Чи існував у Кембриджі Метафізичний клуб?» (“*Was There a Metaphysical Club in Cambridge?*”, 1964 р.) [92]. В цій праці він описує початок цього періоду існування клубу: «Серед його членів були Джеймс, Голмс, Пірс, Райт, Грін і Ворнер, ймовірно Фіске і, можливо, Еббот; ... він був реорганізований під такою ж назвою взимку 1875-76 рр.; ... серед його більш пізніх перероджень були Гарвардський філософський клуб і Вище філософське товариство, а також низка неофіційних клубів, організованих серйозними і зрілими студентами філософії, включаючи принаймні одного члена оригінального Метафізичного клубу; ... в ці пізні роки Метафізичний клуб іноді називали “старим філософським клубом”» [92, р. 19]. Все це вважаємо свідченням того, що у Кембриджі існував Метафізичний клуб, а його учасниками були випускники та лектори Гарвардського університету: Ч. С. Пірс (викладач філософії і логіки), Чонсі Райт (*Chauncey Wright*, 1830–1875 рр.) (викладач психології), В. Джеймс (викладач філософії і психології), викладачі права - Ніколас Сент-Джон Грін (*Nicholas St. John Green*, 1830–1876 рр.) та Джозеф Бенгс Ворнер (*Joseph Banks Warner*, 1848–1923 рр.), Олівер Венделл Голмс молодший (*Oliver Wendell Holmes Jr.*, 1841–1935 рр.), викладач історії і філософії Джон Фіске (*John Fiske*, 1842–1901 рр.), викладач філософії Френсіс Еллінгвуд Еббот (*Francis Ellingwood Abbot*, 1836–1903 рр.) [163, р. 37]. Зазначимо, що до того, як учасники клубу зустрілись у Метафізичному клубі, більшість з них вже була між собою знайома протягом багатьох років. Отже, аналізуючи склад членів клубу, можемо зробити висновок, що його

незміними членами були - В. Джеймс, Ф. Е. Еббот, Н. С.-Дж. Грін, О. В. Голмс, Дж. Фіске і Дж. Б. Ворнер.

Історико-філософської значущості Метафізичному клубу додають слова американського дослідника Ф. Райана: «У “Філософських концепціях та практичних результатах” Джеймса 1898 року, представлених в додатковому клубі Говісона, Філософському союзу Каліфорнійського університету, Пірс асоціюється з народженням прагматизму, а Метафізичний клуб — з його колискою» [156, XXVII].

У 1877 і 1878 роках Ч. С. Пірс опублікував дві статті «Закріплення вірування» та «Як зробити наші ідеї ясними», в яких вперше використав термін «прагматизм». Ці роботи були представлені науковій спільноті клубу. Вважається, що саме ця робота стала відправним пунктом для терміна «прагматизм», засновки до якого були сформульовані саме у Метафізичному клубі.

У роботі Вільяма Джеймса «Філософські концепції та практичні результати» (*“Philosophical Conceptions and Practical Results”*, 1898 р.) можна знайти підтвердження того, що Ч. С. Пірс став автором поняття «прагматизм», яке прозвучало на засіданнях Метафізичного клубу: «Багато років тому це поняття було сказане мені американським філософом, який жив на Сході, роботи якого в невеликій кількості розкидані по різних періодичним виданням, що не відповідають його великим можливостям. Я маю на увазі містера Чарльза С. Пірса, з існуванням якого як філософа, осмілюсь сказати, багато з вас не знайомі. Він один з найоригінальніших сучасників; принцип практики або прагматизму, як його називають, про який я вперше почув у Кембриджі на початку 70-х років, і є ключовим, основним, і я все більше і більше підтверджую свою віру в те, що ми на правильному шляху» [122, р. 66]. Далі В. Джеймс згадує роботу Ч. С. Пірса «Як зробити наші ідеї ясними» (*“How to Make Our Ideas Clear”*, 1878 р.), опубліковану у січні 1878 року у виданні для «Популярного наукового щомісячника» (*“Popular Science Monthly”*): «Погляд на історію ідеї ще краще покаже вам,

що означає прагматизм. Термін походить від того самого грецького слова *πρᾶξις*, що означає дія, від якого походять наші слова «практика» і «практичний». Вперше це було введено у філософію паном Чарльзом Пірсом у 1878 році. У статті під назвою «Як зробити наші ідеї ясними» в «Популярному науковому щомісячнику» за січень того ж року містер Пірс вказав, що наші переконання насправді є правилами для дії, сказав, що для того, щоб розкрити значення твердження, нам потрібно лише визначити той посіб дії, який воно може спричинити: в цьому способі дії і є для нас значення даного твердження. Тому, щоб добитись повної ясності в наших думках про якийсь предмет, ми повинні лише розглянути, які практичні наслідки містить цей предмет, тобто які ми можемо очікувати від нього відчуття і до яких реакцій зі свого боку ми повинні підготуватись... Слово «прагматизм» розповсюджується і в даний час воно прижилося на сторінках філософських журналів. Всюди говорять про «прагматичний рух», іноді з повагою, іноді зі зневагою, але рідко з ясным розумінням» [123, р. 46-47]. Тобто саме дієвість людського мислення визначає ефективність людського мислення. Саме визначення всіх наслідків тих чи інших людських думок, тверджень і є повним розумінням того чи іншого наміру, об'єкта тощо: практичні наслідки, які ми можемо передбачити, і визначають сам обсяг знання.

Як зазначав сам Ч. Пірс, «ми можемо додати, що подібно тому, як музичний твір написаний частинами, кожна з яких має власне звучання, так і між одними і тими ж самими відчуттями існують різні системи відношень послідовності. Ці різні системи відрізняються різними мотивами, ідеями чи функціями. Так і думка - лише одна із подібних систем, оскільки її єдиний мотив, ідея і функція - породжувати віру, а все, що не стосується цієї цілі належить до іншої системи відношень» [144, р. 290-291]. Тобто лише людські переживання є дійсними, адже саме вони найбільше впливають на неї та є причиною подальших дій. Відповідь на питання про сенс віри філософ дає наступну: «Віра – це правило дії, застосування якого передбачає подальше

мислення та подальше роздумування, у той час воно є місцем зупинки, а також новою відправною точкою для думки. Ось чому я дозволив собі називати це думкою в стані спокою, хоча думка, по суті, є дією. Кінцевим результатом мислення є прояв волі та рівень мислення більше не є його частиною; але віра – це лише стадія розумових дій, що впливає на нашу природу завдяки думці, яка матиме вплив на мислення у майбутньому» [144, р. 291].

У період діяльності Метафізичного клубу його представники також друкували статті у наукових та літературних виданнях на філософські, психологічні, політичні та юридичні теми. Наприклад, Ч. Райт у 1871 році у літературному журналі “Північноамериканський оглядач” (“*North American Review*”) опублікував есей «Дарвінізм: аналіз “Походження видів” Джорджа Міварта» (“*Darwinism: Being an examination of Mr. St. George Mivart's ‘Genesis of species’*”, 1871 р.) [185], в якому став на захист теорії Дарвіна. У квітні 1873 році він також опублікував у тому ж журналі нову роботу «Еволюція самосвідомості» (“*The Evolution of Self-consciousness*”, 1877) [187], в якій намагався пояснити психічну діяльність людей як розвиток елементарних форм свідомих процесів у тваринному світі. У свою чергу В. Джеймс, як влучно висловився Л. Менанд в роботі «Метафізичний клуб»: «був дарвініанцем, але не дарвіністом. І це зробило його ближчим до Дарвіна ніж більшість еволюціоністів дев'ятнадцятого століття» [137, р. 143]. Він підтримував тенденцію того, що наукові відкриття та наукова діяльність не повинні бути зручними чи вигідними тим чи іншим суспільно-політичним інтересам, соціальним інститутам тощо, адже, зрозуміло, що робота Дарвіна викликала надзвичайне обурення серед віруючого населення. В. Джеймс викладав фізіологію з 1872 року у Гарварді, в 1875 році він одним із перших почав читати курс по психології у Гарварді, який називався «Відношення між фізіологією і психологією» (“*The Relations between Physiology and Psychology*”): «Коли він розпочав свої лекції на тему “Відношення між фізіологією та психологією” у 1875 році, він одночасно заснував

психологічну лабораторію в Музеї порівняльної зоології. Тому символічно, що коли він, нарешті, представив свій перший курс філософії в Гарварді (1879 р.), він називався “Філософія еволюції”» [97, р. 296]. Як бачимо, в ХІХ столітті в США однією з найвпливовіших тенденцій стає біологізм. У своїй роботі «Прагматизм» (“*Pragmatism*”, 1907 р.) [123] В. Джеймс поєднав прагматизм із психологізмом.

На засіданнях Метафізичного клубу обговорювались проблеми тогочасної філософії та інших наук, і ці дискусії та пропозиції вирішення наукових та суспільно-політичних проблем вплинули на розвиток США як демократичної країни. Наприклад, О. В. Голмс, Н. С-Дж. Грін зробили вагомий внесок у розвиток правової системи Сполучених Штатів Америки, зокрема заклали основи правового реалізму [118]. О. В. Голмс став легендарною особистістю серед юристів та пізніше був призначений суддею Верховного Суду США. У роботі М. Фіша «Пірс, Семіотика, і Прагматизм» (“*Peirce, Semiotic and Pragmatism: Essays*”, 1986 р.) згадуються слова О.В.Голмса: «в той час я вивчав право і незабаром пішов із групи, хоча мені хотілось би повернутись до неї, але було вже пізно. Думаю, я багато дізнався від Чонсі Райта і Джона Гріна, на жаль, я не часто бачив Чарльза Пірса» [93, р. 102]. Відзначимо, що Чарльз Пірс не перебував постійно у Кембриджі, він часто подорожував по Європі, продовжуючи наукову дослідницьку роботу.

Також часто у клубі піднімалися питання релігійного та етичного спрямування, які здебільшого ґрунтувались на протистоянні прихильників теорії Дарвіна та креаціоністів. Зокрема, американський дослідник Ф.Вайнер в своїй книзі «Еволюція та засновники прагматизму» (“*Evolution and the Founders of Pragmatism*”, 1949 р.) у главі «Чонсі Райт, захисник Дарвіна та попередник прагматизму» (“*Chauncey Wright, Defender of Darwin and Precursor of Pragmatism*”) наводить приклад листування двох учасників клубу: Ч. Райта та Ф.Еббота. У одному з листів Чонсі Райт дає відповідь на питання «Чому ми існуємо?»: «Але справжній філософський спосіб полягає в тому, щоб дивитися на життя таким, яким воно є, дещо ширшим, ніж тьмяні

картини, плани та цілі, які ви приймали за нього, і як таке, що складається з більшого, ніж той набір закоренілих звичок, який ви називаєте собою» [181, р. 38].

Зрозуміло, що Метафізичний клуб пережив серйозні зміни після смерті одного з його найактивніших учасників – Ч. Райта, а також після переїзду Ч. С. Пірса із Кембриджу. Все це вплинуло на частоту засідань клубу, місяцями учасники не збирались. Нове активне життя клубу розпочалося у 1876 році, коли список його членів розширився новими лекторам Гарвардського університету. Новими членами також стали викладачі Томас Девідсон (*Thomas Davidson*, 1840-1900 pp.), Джеймс Еліот Кебот (*James Eliot Cabot*, 1821-1903 pp.), Чарльз Керолл Еверетт (*Charles Carroll Everett*, 1829-1900 pp.), Джордж Голмс Говісон (*George Holmes Howison*, 1834-1916 pp.), Ернест Франциско Феноллоза (*Ernest Francisco Fenollosa*, 1853-1908 pp.), Френсіс Боуен (*Francis Bowen*, 1811-1890 pp.), Джордж Герберт Палмер (*George Herbert Palmer*, 1842-1933 pp.), Гренвілл Стенлі Голл (*Granville Stanley Hall*, 1846-1924 pp.) [156, XXIII].

Із 1876 по 1879 роки у Гарварді відбувалася постійна зміна викладачів. Наприклад, у вересні 1876 року Г. С. Голл приїхав у Кембридж, де спочатку викладав іноземну мову, а вже потім вивчав психологію під керівництвом В.Джеймса. У 1878 році захистив дипломну роботу «М'язове сприйняття простору» (*“Muscular perception of space”*, 1878 p.) і здобув перший в Сполучених Штатах Америки ступінь доктора наук з психології, потім через деякий час він вирушив до Європи, де продовжував наукову діяльність [170, р. 1009].

Вивчаючи стенограми та першоджерела, можемо зробити висновок, що у період існування клубу с 1872 по 1879 роки члени клубу зустрічалися не регулярно. Відбувалася також постійна зміна учасників клубу та тих, хто був модератором на засіданнях. Зазвичай зустрічі проходили за обговоренням джерел та текстів, що стосувалися логіки, психології, етики, філософії тощо.

Метафізичний клуб в перший період був об'єднанням визначних науковців В. Джеймса, Ч. С. Пірса, О. В. Голмса. Кембридж для цього був ідеальним середовищем: ідеї Огюста Конта, Стюарта Мілля, Людвіга Гельмгольца та Чарльза Дарвіна відкривали молодим науковцям нові можливості. Роберт Річардсон (*Robert D. Richardson*) напише: «Вони були молоді, невідомі, вони створювали новий світ розуму» [152, р. 138].

Частина членів Метафізичного клубу із Кембриджу поступово переїхала в Університет Джонса Гопкінса, що був заснований у 1876 році. В. Джеймс і Дж. С. Морріс розпочали читати лекції в Університеті Джонса Гопкінса у 1878 р., Ч. С. Пірс - у 1879 р., Г. С. Голл став запрошеним лектором у 1883 р. В цьому університеті вперше в США було надано можливість отримати науковий ступінь з філософії. Такою можливістю й скористався, як ми зазначили, Дж. Дьюї. Він також відвідував лекції та приймав участь у засіданнях клубу.

Початком другого періоду діяльності клубу можна вважати 28 жовтня 1879 року, коли відбулось перше засідання Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса. «На засіданні були присутні 16 членів клубу. Засновником клубу і президентом був Ч. С. Пірс, а секретарем А. Маркуанд. Засідання відбулось в одному із лекторіїв Університету. На першому засіданні клубу шість студентів Ч. С. Пірса представили свої доповіді. Серед них були: «Про метафізичну помилку» (“*On the Metaphysical Fallacy*”) Чарльза В. Ніколса (*Charles Wilbur de Lyon Nichols, 1854–1923 pp.*), де він розглянув метафізичну помилку на прикладі грецьких філософів, «Вчення про межі» (“*The Doctrine of Limits*”) Бенджаміна Айвса Гілмана (*Benjamin Ives Gilman, 1852–1933 pp.*), «Обчислення Лейбніца і Ньютона» (“*The Calculus of Leibniz and that of Newton*”) Генрі Ганта (*Henry Laurence Gantt, 1861–1919 pp.*), де аналізувались відмінності обчислювальних систем Готфріда Лейбніца (*Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646–1716 pp.*) та Ісаака Ньютона (*Isaac Newton, 1642–1727 pp.*), «Чотири аргументи Зенона проти руху» (“*Zeno’s Four Arguments against Motion*”) Вальдо Селдена Пратта (*Waldo Selden Pratt, 1857–*

1939 pp.), де наводились аргументи про апорії Зенона, «Неевклідовий простір» (“*Non-Euclidean Space*”) Крістін Ледд-Франклін (*Christine Ladd-Franklin*, 1847–1930 pp.), в якій авторка припускала, що ми нічого не знаємо про реальну структуру простору і показала, що Евклід мав тільки один спосіб її розуміння; і що, використовуючи класифікацію кривих другого ступеня, можна виділити три режими, що представляють простір, що призведе до виникнення евклідової або параболічної геометрії і двох неевклідових геометрій, еліптичної та гіперболічної, та остання доповідь «Критика Вевела про межі» (“*Critique of Whewell on Limits*”) Аллана Маркванда (*Allan Marquand*, 1853–1924 pp.), в якій висловив свої аргументи проти доктрин Вільяма Вевела (*William Whewell*, 1794–1866 pp.), англійського філософа і теолога» [135].

Дослідник Г'ю Гокінс у праці «Перший: історія Університету Джонса Гопкінса, 1874-1889» (“*Pioneer: a history of Johns Hopkins University, 1874-1889*”, 1960 p.) пише, що у 1879-1880-х роках початок активної діяльності “Метафізичного клубу” ознаменувався прибуттям Ч. С. Пірса в якості постійного лектора. Він, ймовірно, свідомо зберіг таку ж назву, яка позначала групу друзів, які зустрічалися в Кембриджі, відомому як місце, де зародився американський прагматизм, але метафізичні теми вже не були такими популярними, як епістемологічні [115, p. 115]. Втім, як зазначає Ф. П. Вінер, щодо використання такої ж самої назви, то вона як і «...була наполовину іронічною, такою ж вона залишилась і у Гопкінсі» [181, p. 19].

Перші згадки про Метафізичний клуб є також у щорічних звітних протоколах університету за період 1876-1886 pp. Згідно з ними, президент Д.Гілман зазначав, що у 1879 починали працювати на регулярній основі п'ять університетських наукових клубів, серед яких і Метафізичний клуб під керівництвом Ч. С. Пірса, а також – Асоціації філологів на чолі з професором Безилом Гілдерслівом (*Basil Lanneau Gildersleeve*, 1831–1924 pp.), істориків на чолі із Генрі Адамсом (*Henry Carter Adams*, 1851–1921 pp.), окрема дослідницька асоціація на чолі із Джеймсом Сільвестром та клуб

Натуралістів під керівництвом професора Генрі Мартіна (*Henry Newell Martin*, 1848–1912 pp.) [127, p. 13].

Про перших професорів, відкритого у 1876 році Університету Джонса Гопкінса, Г. Гокінс пише, «кожен з них зробив вагомий внесок. Найбільш помітними були Сильвестр, який вже був відомий на весь світ, Гілдерслів, якому симпатизував та до якого з повагою ставився Південь, Роуланд, який був молодим генієм, якого ще треба було виплекати, Ремсен, який прийшов із ідеалами німецьких університетів, Мартін із публічно наступальною наукою та сміливістю протистояти наклепу й обскурантизму, і Морріс зі спадщиною старовинного класичного коледжу. Об'єднати їх усіх, викликаючи в них найкраще, даруючи водночас свободу й заохочення, вимагаючи лише, щоб вони найкраще виконували свою роботу, мав намір Гілман, лідер цієї великої пригоди» [115, p. 62].

Через декілька років у звіті за 1882 рік Д. Гілмана знаходимо згадку про те, що збори Метафізичного клубу відбувались вже під керівництвом не тільки Ч. С. Пірса, а й Г. С. Голла, Дж. С. Морріса, а також було зазначено, що вони провели сім зустрічей і обговорювали теми: силогізмів, матеріалізму, спиритизму, логіки, релігії, психології [102]. З доповідями виступили також Дж. Кеттелл, Дж. Дьюї, Б. Гілдерслів, Г. Мартін, А. Ремсен, В. Седжвік, Г. Толман. На наступних засіданнях також серед учасників зустрічаємо таких дослідників: А. Т. Брус, Е. М. Гартвел, Л. Ф. Вард, Дж. Р. Гарріс [127, p. 233]. Зазначимо, що з часом, засідання під керівництвом Г. С. Голла змінили тематику: почали переважати доповіді з психології, фізіології відчуттів, розуміння емоцій, філософії, особливо актуальними стали обговорення філософських поглядів Г. В. Ф. Гегеля та І. Канта.

У статті Пітера Дж. Беренса (*Peter J. Behrens*) «Метафізичний клуб в Університеті Джонса Гопкінса (1879-1885)» (*"The Metaphysical Club at The Johns Hopkins University (1879-1885)"*, 2005 p.) вказано, що спочатку членом Метафізичного клубу в 1879 році було 26 викладачів та студентів, які

вивчали біологію, техніку, хімію, мистецтва, філософію [35, р. 331]. Зміни в списку членів відбувалися, але не завжди зазначались у протоколах. Такі зміни вказані лише у протоколах перших років. В цих протоколах кожного засідання клубу вказували доповідачів та тих, хто зробив суттєвий внесок у обговорення. Зазвичай клуб збирався щомісяця з жовтня по травень у вівторок ввечері. У період з 1879 по 1885 рік було проведено 43 зустрічі. Клуб ніколи не отримував широкого визнання за межами університету, і, справді, важко знайти будь-яку згадку про нього в пізніших працях його колишніх членів. Однак, роки роботи клубу свідчать, що він через діяльність своїх учасників мав унікальний вплив як на інтелектуальне життя в Університеті Джонса Гопкінса, так і на розвиток американської науки та членів клубної спільноти.

В університетських циркулярах знаходимо також дати засідань Метафізичного клубу, тематику та списки учасників. Циркулярні (журнали з анонсами та звітами подій в університеті) фіксували події попереднього місяця, поточного та майбутніх місяців. Важливо зазначити, що університет перебував у процесі становлення, тому важливим було саме висвітлення діяльності студентів та викладачів. Розглянемо детально інформацію, яка представлена в деяких циркулярах. Адже ця інформація нам дасть можливість дізнатись, хто був присутнім та які теми обговорювались, зокрема, знайти відповідь на питання: чи брав участь в цих засіданнях Дж. Дьюї, які питання обговорював та що його цікавило. Адже саме на зібраннях клубу були представлені ідеї його перших статей. Важливо вивчити, хто виступав разом з молодим Дж. Дьюї, які ідеї цікавили учасників та якою була тематика дискусій, адже представлені роботи, та і сам клуб сприяли становленню Джона Дьюї як філософа.

Потрапивши до Університету Джонса Гопкінса, як зазначає Л. Менанд, Дж. Дьюї став активним членом Метафізичного клубу, який постійно брав участь в обговореннях. Наприклад, він під час обговорення доповіді професора Морріса, присвяченої ідеям Генрі Джеймса-старшого, брав

активну участь у дискусії разом з Ч. С. Пірсом, та виступив із власною доповіддю про роботи Т. Г. Гріна. На одному засіданні Дьюї був слухачем доповіді Пірса «Задум та випадковість» і приєднався до дискусії. «Предметом дослідження Пірса були закони природи – закони, які, як вважали ньютонівські фізики, пояснювали поведінку матерії, і які, на думку фізіологічних психологів, пояснюють поведінку розуму, – і почав він із простого питання: чи має пояснення принцип, що все має пояснення? Або, як він також висловився: чи має закон причинності (ця інша назва принципу, згідно з яким все може бути поясненим) причину?» [137, р. 274].

Так у циркулярах, які стали доступними у онлайн архівах бібліотеки Університету Джонса Гопкінса, ми знаходимо такі відомості про Метафізичний клуб.

В циркулярі від грудня 1882 року зазначається, що двадцять п'ять засідання Метафізичного клубу відбулося 14 листопада, двадцять шосте – 12 грудня, а також планувалося засідання 9 січня 1883 року. 14 листопада головуєчим на зібранні був Ч. С. Пірс, всього було семеро учасників. Також був серед присутніх Чарльз Томас МакДеніел (*Charles Thomas McDaniel*, 1864–1938 рр.), який виступив з доповіддю про Самуеля Тайлера (*Samuel Tyler*, 1776–1812 рр.), члена колегії адвокатів Балтімора. Були обрані посадові особи на наступний рік: президент - Дж. С. Морріс (*G. S. Morris*); секретар – Дж. М. Кеттелл (*J. M. Cattell*); третій член Виконавчого комітету – Дж. Ястров (*J. Jastrow*). Вже на зібранні від 12 грудня 1882 р. головуєчим був професор Дж. С. Морріс, присутні 23 члени. Було представлено такі статті: «Університет і філософія» (*“University and Philosophy”*) Дж. С. Морріс, «Про останні філософські журнали» (*“Review of Recent Philosophical Journals”*) Дж. М. Кеттелл, «Знання та відносність відчуттів» (*“Knowledge and the Relativity of Feeling”*) Дж. Дьюї, для якого це було перше засідання [128, р. 38]. Пізніше ця стаття Дж. Дьюї була опублікована в «Журналі спекулятивної філософії».

У квітневому циркулярі 1883 року, зазначалося, що засідання відбулись 13 лютого, 13 березня і планувалися на 8 травня. На засіданні від 10 квітня, головуєчий – Г. С. Голл, присутні 8 членів клубу, представлена стаття «Гегель і теорія категорій» (“*Hegel and the Theory of Categories*”) Дж. Дьюї, а також Дж. Ястрова «Нотатка про механічну логіку» (“*A Note on Mechanical Logic*”) [128, р. 94]. У вересні 1883 року також Дж. Дьюї виступав з нотатками щодо статті Дж. Моріса та доповіддю «Твори Т. Г. Гріна».

У циркулярі 1884 року, міститься інформація про засідання Метафізичного клубу у 1883 році. На засіданні від 13 листопада головуєчим був професор Дж. С. Морріс. Всього брали участь 25 членів клубу. Представлені доповіді: «Психологія свідомості» (“*The Psychology of Consciousness*”) Дж. Дьюї, «Відповідь професору Морісу про життя» (“*Reply to Professor Morris on Life*”) Ч. С. Пірс. Цікаве також зібрання від 11 грудня, головуєчим виступив професор Дж. С. Морріс. Присутні 12 членів клубу, представлені статті: «Матеріалізм, спіритизм і науковий дух» (“*Materialism, Spiritualism and the Scientific Spirit*”) Дж. Ястрова, «Жива та мертва матерія Дельбуфа» (“*Delboeuf on Living and Dead Matter*”) Дж. Дьюї [126, р. 46].

11 березня 1884 р. на засіданні Метафізичного клубу на чолі з Г. С. Голлом були презентовані доповіді «Нова психологія» (“*The New Psychology*”) Дж. Дьюї, «Тіло як духовна резиденція» (“*The Body as a Spiritual Residence*”) Е. М. Гартвелла [126, р. 96].

Засідання Метафізичного клубу, які проходили в Університеті Джонса Гопкінса з жовтня 1879 року по березень 1885 року, були унікальним явищем в інтелектуальній історії Америки. Клуб, який було започатковано Ч. С. Пірсом разом з його учнями, провів загалом 43 зустрічі на яких було проголошено 110 доповідей [150].

У статті «Метафізичний клуб в університеті Джонса Гопкінса (1879-1885), 2005 р.» Пітер Беренс писав, що статут і регламент клубу були представлені на другому засіданні 11 листопада 1882 року, яке відбулося у лекторії Чарльза Пірса. Статут визначав ціль клубу, якою стали: «підготовка

та обговорення статей, що стосуються логіки, психології, етики та першооснов» [35, р. 334]. Статут передбачав порядок проведення засідань, регламент читання протоколів, читання та обговорення основного документу (тривалістю не більше 45 хв.), читання та обговорення незначних повідомлень (не більше 20 хв.), огляди книг і журналів тощо. Всі матеріали, які були представлені на засіданнях, повинні були зберігатись в архівах університету.

Теми, які обговорювалися у Метафізичному клубі у 1879-1885 роках, були досить різноманітними: філософія І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, історія філософії, логіка, філософія релігії, антропологія, психологія, анатомія, освіта і т.д. Ч. С. Пірс завжди наголошував на тому, що саме університети є виразниками становища людських умів та інтелектуального середовища країни. Він прагнув взаємодоповнення та поєднання філософії та науки. До прикладу, можемо навести перелік

Окремі асоціації та клуби з історичним, філологічним, політичним нахилом, що діяли в межах університету, були місцем, де студенти та аспіранти могли самовиражатись, виступи на засіданнях були певною апробацією результатів навчання, адже теми обговорювались такі, які не входили до навчальної програми. Г'ю Гокінс підтверджує, що тематики, а то й цілі дисципліни, які починали викладати в університеті спочатку у вигляді доповідей та наукових статей, презентували якраз в таких асоціаціях та клубах учасники, які розширювали та пропонували доповнити існуючі дисципліни та галузі навчання. Поява нової дисципліни в навчальній програмі традиційно була повільним процесом; в Гопкінсі, як правило, вона ініціювалась та прискорювалась завдяки роботам асоціацій, клубів [115, р. 118].

Метафізичний клуб також став підґрунтям для становлення американських вчених, які пізніше стали членами Американської психологічної асоціації (*"American Psychological Association"*). П. Беренс у статті «Метафізичний клуб в Університеті Джонса Гопкінса (1879-1885),

2005 р.» зазначає, що «з двадцяти шести статутних членів Американської Психологічної Асоціації восьмеро були членами Метафізичного клубу» [35]. До них належать Дж. М. Кеттелл, Дж. Дьюї, Б. І. Гілман, Г. С. Голл, Дж. Джастроу, К. Ледд, В. Нойес, Дж. Ройс. Вже в останні роки існування Метафізичного клубу, коли Ч. С. Пірс покинув клуб та університет, Г. С. Голл, ставши президентом клубу, зайнявся розвитком ідей психології на свій лад: ближче до емпіричної психології, ніж до філософського осмислення психології та психологічних експериментів, які були характерними для наукових інтересів Ч. С. Пірса.

Отже, обговорення актуальних проблем у Метафізичному клубі та публікації доповідей мали велике значення для соціального та культурного життя як університету, так і США. Соціально-культурні, філософські, економічні та політичні питання, які вивчали учасники Метафізичного клубу, ставали не лише предметом обговорення на засіданнях клубу, а й - частиною університетських курсів та публікувались в наукових журналах. Найвидатнішими представниками клубу стали Чарльз С. Пірс, Вільям Джеймс, Чонсі Райт, Джон Дьюї, Гренвілл С. Голл, Джордж С. Морріс, які сучасними дослідниками названі визначними постатями в сучасній світовій філософії.

Висновки до першого розділу

Влучну, на нашу думку, характеристику американській філософській думці кінця XIX – початку XX ст. надав дослідник Б. В. Яковенко (1884–1949 рр.). В роботі «Сучасна американська філософія» (1913 р.) він назвав три головні риси тогочасної американської філософії: «релігійно-містичний характер, справжнє прагнення до філософії свободи, глибока внутрішня причетність до німецького трансцендентального ідеалізму» [30, с. 278]. Американське інтелектуальне середовище завжди було надзвичайно

неоднорідним, зважаючи на особливості американської історії та різноманіття релігійних об'єднань, церков, громад тощо.

В більшості коледжів США були викладачі, котрі навчались в Німеччині, і, відповідно, популяризували, критикували, обговорювали, вивчали німецьку філософію. Тематика дисертації Дж. Дьюї також була присвячена психологічній теорії І. Канта.

Завдяки діяльності учасників тогочасних філософських клубів філософія перестала бути частинною теологічних дискурсів й виокремилась в самостійну дисципліну. Американські ідеалісти Сент-Луїського руху ввійшли в історію американської філософської думки як такі, завдяки чийм зусиллям американське інтелектуальне середовище познайомилось з роботами німецьких філософів, німецькою літературною спадщиною.

В середині XIX століття в Американському інтелектуальному середовищі було засновано наукові журнали «Популярна наука» (*“Popular Science”*) та «Журнал спекулятивної філософії» (*“The Journal of Speculative Philosophy”*). Нові видання сприяли розвитку філософії як науки. Це були незалежні журнали, які редагувались виключно науковцями та викладачами університетів.

Американське інтелектуальне середовище другої половини XIX століття характеризують розквіт абсолюціонізму з його боротьбою за права жінок, рабів, індивідуалізму з відстоюванням індивідуальної свободи в межах суспільства та усталених законів. Філософська думка збагатилась плеядою визначних філософів та тематик: співвідношення особистості та суспільства, свободи, релігії, психології, природи людини та низки суспільно-політичних ідей завдяки переосмисленню ідеалізму.

В розділі запропоновано перелік доповідей Дж. Дьюї, частина яких була пізніше опублікована окремими статтями, який допоможе висвітлити сфери інтересів молодого філософа: «Знання та відносність почуттів», «Гегель і теорія категорій», «Психологія свідомості», «Дельбуф про живу і мертву матерію», «Нова психологія» і т. д.

Жоден інший філософський клуб не мав такого впливу розвиток досліджень у Сполучених Штатах Америки, як Метафізичний клуб Ч. С. Пірса, адже саме в клубі та й університеті загалом панувала атмосфера сприяння дослідницькій діяльності та міждисциплінарним дослідженням. Метафізичний клуб став відображенням формування філософської думки США.

Метафізичний клуб, як і більшість схожих об'єднань в США, характеризували спільні інтереси учасників, періодичність зустрічей, спільні професійні, інтелектуальні та моральні принципи, і часто - публікація результатів зібрань (списків учасників, тих, хто брав участь, а також публікація текстів доповідей та обговорень). Такі принципи лягли в основу багатьох об'єднань молодих науковців і стали поштовхом для формування окремих філософських течій.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ РАННЬОЇ ТВОРЧОСТІ ДЖОНА ДЬЮЇ ТА ПРАГМАТИЗМУ МЕТАФІЗИЧНОГО КЛУБУ

2.1. Інтелектуальна біографія Джона Дьюї

Джон Дьюї увійшов у світову історію як класик американського прагматизму, видатний педагог, реформатор освіти, громадський діяч, який «написав 40 книг і близько 700 статей, але він знайшов час та сили, щоб присвятити себе освітнім, політичним та соціальним проблемам» [37, р. 31]. Дослідник Моріс Берубе (*Maurice R. Berube*) вважає, що американський філософ став передвісником появи «залученого інтелектуала» епохи модерну та постмодерну у Сполучених Штатах та Європі. «Після філософії саме освіта була його другою любов'ю. Як видатний філософ США в галузі освіти, він був шкільним учителем, директором та професором коледжу. Також він керував експериментальною школою-лабораторією. Філософія освіти Дж. Дьюї стала спадкоємицею його філософських ідей прагматизму або його версії цієї особливої американської філософії, інструменталізму. Філософія освіти Дьюї мала скласти ядро прогресивної освіти. Він залишається найзначнішим мислителем американської освіти» [37, р. 31-32]. Його ім'я стоїть поряд із визначними американськими філософами усіх часів Джонатаном Едвардсом (*Jonathan Edwards, 1703–1758 pp.*), Ральфом Волдо Емерсоном (*Ralph Waldo Emerson, 1803–1882 pp.*), Чарльзом Сандерсом Пірсом (*Charles Sanders Peirce, 1839–1914 pp.*), Вільямом Джеймсом (*William James, 1842–1910 pp.*).

Демократизація суспільства та освіти породила нові виклики, з'явилася потреба в новому осмисленні діяльності Дж. Дьюї не лише як педагога-реформатора, громадського діяча, а як філософа та прагматика. Втім, дуже влучно проблему, яка є ключовою цього дослідження, сформулював Томас Далтон (*Thomas C. Dalton*). Він зазначив, що всі дослідники творчості

Дж. Дьюї акцентували увагу на його роботах, всі вони ретельно досліджені та класифіковані, це понад 700 статей та 40 книг, разом з тим, сам Дж. Дьюї підкреслював, що на його погляди більше вплинуло оточення, його колеги, члени товариств, клубів, до лав яких він долучився. Сам Т. Далтон пише: «Історики та філософи, які цікавляться інтелектуальним розвитком Дьюї, не надали достатньої значимості твердженню Дьюї у його автобіографічному зізнанні 1930 року про те, що “загалом сили, які на мене вплинули, були швидше від людей та ситуацій, ніж від книг”. Дослідження Дьюї рясніє докладними аналізами, які простежують його філософські ідеї від однієї книги до іншої. Однак ми рідко дізнаємося, як особисті знайомства Дьюї сприяли подальшій розробці тем, центральних у його уявленнях про розум та досвід, а також про роль науки в суспільстві. Ця інтелектуальна біографія описує деталі таких формуючих досвідів і збирає в єдине ціле мережу знайомств Дьюї, які надали наукові методи та естетичні перспективи, за допомогою яких Дьюї зробив свій прагматичний проект реконструкції процесів дослідження» [51, р. 1].

В сучасних українських історико-філософських розвідках постать Дж. Дьюї найчастіше розглядають в контексті педагогіки, філософії освіти, залишаючи поза увагою значну частину його філософської спадщини. «Джон Дьюї критикував тогочасну американську систему освіти за відірваність від дійсності. Поділяючи ідеї меліоризму, вважав можливим поступове поліпшення суспільства шляхом реформування освіти, розглядав школу як «лабораторію» демократії. Впроваджував ідею школи-общини, яка організовує життя дітей на основі співпраці і взаємодопомоги, де навчальний процес відбувається з урахуванням інтересів учнів і залученням їх до активної практичної діяльності, де забезпечується гармонізація індивідуального розвитку людини та її становлення як суспільної особи. Водночас школи, що працювали за концепцією Джона Дьюї, не мали сталих навчальних програм з послідовною системою предметів» [3, с. 245]. Дослідники традиційно вважають, що Дж. Дьюї філософа затьмарив Дж.

Дьюї педагог і реформатор. «Дьюї найвідоміший серед широкої публіки своїм експериментальним підходом до освіти, вираженим девізом “навчатись на практиці”. Але філософське та наукове коріння його теорій про розум і дослідження залишаються покритими таємницею» [51, р. 1].

Безумовно, жоден інший сучасний філософ не мав такого багатогранного впливу на американську національну ідею. Тому ми розглянемо його філософський шлях, адже Дж. Дьюї прожив майже століття і став свідком радикальних змін в політичних і соціальних структурах, в філософії та науці.

Аналізуючи активну життєву і громадянську позицію Дж. Дьюї як педагога-реформатора у науковому світі, мало звертали увагу на філософську спадщину, яка охоплює широкий спектр питань. Його цікавили проблеми метафізики, епістемології, логіки, етики, психології, політики, розвитку демократії. На нашу думку, для Дж. Дьюї філософія не була окремою класичною філософською наукою, він вбачав в ній інструмент для саморозвитку людини і для прогресу суспільства загалом.

Українські дослідники спадщини Дж. Дьюї: О. Б. Залюбівська [7], Н. П. Дічек [3], В. О. Коваленко [9; 10], В. Ф. Сухіна, О. В. Шапаренко [28], О. Панич [14], В. Ю. Калюжна, Л. Ц. Ваховський [8] розглядали його досвід як надбання в педагогіці. У дисертаціях таких дослідників як Н. Г. Кравцова [11], В. О. Пішванова [15] та ін.

Погляди американського вченого поділяли зарубіжні дослідники, зокрема учень та послідовник Вільям Герд Кілпатрик (*William Heard Kilpatrick*, 1871–1965 pp.), філософ Сергій Йосипович Гессен (1887–1950 pp.), німецькі педагоги Георг Міхаель Кершенштейнер (*Georg Michael Kerschensteiner*, 1854–1932 pp.), Едвард Шпрангер (*Eduard Spranger*, 1882–1963 pp.) та багато інших.

Біографія та ідеї Дж. Дьюї ретельно досліджені західними вченими, дослідники або намагаються заглибитися в якусь сферу інтересів американського філософа, або – зобразити інтелектуальний портрет загалом.

Так, наприклад, інструменталізм як прагматизм Дж. Дьюї у свій час досліджували Філіп В. Джексон (*Philip W. Jackson*) [121], Майкл Елдрідж (*Michael Eldridge*), Ларрі А. Гікман (*Larry A. Hickman*), Девід Л. Гільдебранд (*David L. Hildebrand*), Сідні Гук (*Sidney Hook*) та ін. Вивченню його досліджень в галузі логіки свої роботи присвятили Ф. Томас Берк (*F. Thomas Burke*), Д. Міка Гестер (*D. Micah Hester*), Роберт Б. Талісс (*Robert B. Talisse*), Джеймс Кемпбелл (*James Campbell*) [48] та ін. Політичну філософію та ідеї лібералізму й демократії Дж. Дьюї досліджували Алан Райан (*Alan Ryan*), Роберт Б. Вестбрук (*Robert B. Westbrook*), Мелвін Л. Роджерс (*Melvin L. Rogers*), Вільям Р. Каспарі (*William R. Caspary*) та ін. Останній наголошував, що «Дьюї, перш за все, активно діючий демократ» [49, р. 8]. Його теорію мистецтва та естетику досліджували Томас М. Александер (*Thomas M. Alexander*) [31], Філіп В. Джексон (*Philip W. Jackson*), Грегорі Паппас (*Gregory Pappas*), Річард Шустерман (*Richard Shusterman*), Джим Гаррісон (*Jim Garrison*) та ін. Етика та філософія цінностей американського філософа були досліджені такими науковцями: Стівен Фесмір (*Steven Fesmire*), Джеймс Гуїнлок (*James Guinlock*), Дженніфер Велчман (*Jennifer Welchman*) та ін. Певні роботи були присвячені окремим напрямкам філософської думки Дж. Дьюї. Так, до прикладу, Реймонд Д. Бойсверт (*Raymond D. Boisvert*) [39] вивчав метафізику американського філософа, Джеймс А. Гуд (*James A. Good*) досліджував гегельянство в філософії Дж. Дьюї, Джон Р. Шук (*John R. Shook*) – теорію пізнання. Пол Артур Шілпп (*Paul Arthur Schilpp*), Джордж Дайхейзен (*George Dykhuizen*), Ральф В. Сліпер (*Ralph W. Sleeper*), Джейн Дьюї (*Jane Dewey*) запропонували комплексний підхід та зобразили інтелектуальний портрет Дж. Дьюї. Ідеї освіти були досліджені багатьма вченими, філософами, педагогами, наприклад: Деніс Чарльз Філліпс (*D. C. Phillips*), Сігел Гарві (*Siegel Harvey*), Джей Мартін (*Jay Martin*) та ін.

Окрім сучасних досліджень, варті уваги згадки про Дж. Дьюї людей, які були безпосередньо із ним знайомі або вивчали його праці: Джордж С. Морріс (*George S. Morris, 1840–1889 pp.*), Гренвілл Стенлі Голл (*Granville*

Stanley Hall, 1846–1924 pp.), Вільям Джеймс (*William James*, 1842–1910 pp.), Франклін Форд (*Franklin Ford*, 1849–1918 pp.), Джейн Аддамс (*Jane Addams*, 1860–1935 pp.), Бертран Рассел (*Bertrand Russell*, 1872–1970 pp.), Девід Снедден (*David Snedden*, 1868–1951 pp.), Рендольф Борн (*Randolph Bourne*, 1886–1918 pp.), Ху Ши (*Hu Shih*, 1891–1962 pp.), Волтер Ліппман (*Walter Lippmann*, 1889–1974 pp.), Джордж Сантаяна (*George Santayana*, 1863–1952 pp.) та ін. [179, XI].

Історичний підхід до вивчення постаті Дж. Дьюї має рамки ортодоксальної традиції, також впирається в його іконоборство і його звичку «заломлювати» філософію через свої власні цілі. Таким чином, раннє гегельянство Дж. Дьюї, наприклад не стільки в деталях, скільки в загальному сприйнятті: його пізній натуралізм не можна подавати як емпіризм або будь-яку іншу відому філософську течію, тому що, він узагальнює уявлення Ч. С. Пірса про сумніви і переконання в повну теорію дослідження. Таку думку запропонував дослідник Скотт Джонстон (*Scott Johnston*) у статті «“Натуралізоване гегельянство” Дьюї у дії: експериментальне дослідження як самосвідомість» (*“Dewey’s ‘Naturalized Hegelianism’ in Operation: Experimental Inquiry as Self-Consciousness”*, 2010 p.) він пише: «Я припускаю, що розроблені Гегелем ментальне та діалектичне розуміння самосвідомості зустрічаються в роботах Дьюї, хоч і в натуралізованій формі. Я не стверджую, що Дьюї відтворює діалектику Гегеля або що поняття самосвідомості Дьюї виявляється ізоморфним гегелівському. Фактично, розвиток цього розуміння свідомості та самосвідомості приводить мене до висновку, що для Дьюї вони приблизно еквівалентні експериментальним дослідженням та науці. Я стверджую, що досліджувати означає бути “свідомістю чогось”» [130, p. 453].

Дж. Дьюї критикував те, що він вважав «застарілими способами постановки проблем», особливо ті, які сформульовані в таких діалектичних поєднаннях: думка-дія, теорія-практика, інтерес-зусилля, поведінка-досвід, стимул-реакція, розум-тіло, людина-природа. На його думку, поняття

постійно змінюються і, отже, вимагають концептуальних інструментів, які необхідно постійно оновлювати, щоб вони відповідали новим вимогам. Дослідник філософії науки Ієн Гокінг (*Ian Hacking*) вважає, що «істина – це будь-які відповіді на наші нинішні потреби або принаймні на ті потреби, які знаходяться під рукою. Дьюї запропонував нам ідею, що істина гарантується прийнятністю. Світ і наше уявлення про нього, мабуть, у руках Дьюї стали багато в чому соціальною конструкцією. Дьюї зневажав всякий дуалізм – розум/матерія, теорія/практика, думка/дія, факт/цінність. Він висміював “споглядальну теорію пізнання”. Він сказав, що це сталося через існування ледарського класу, який думав і писав про філософію, на відміну від класу підприємців та робітників, у яких не було часу просто спостерігати» [110, р. 61-62]. Отже, на думку Дж. Дьюї, значення таких традиційних понять, як от «звичка», «інтелект», «логіка», «досвід» залежить від того, що відбувається в житті. Терміни не мають єдиного значення, адже вони змінюються і змінюється їх значення в залежності від діяльності - це основа розуміння термінів як контекстно-залежних. Проблеми та питання, які неможливо вирішити, потрібно розглядати через розуміння ситуацій або контекстів, в яких вони виникають.

Життєвий шлях Дж. Дьюї відображається в його філософії. На жаль, ми можемо опиратись при дослідженні лише на роботи його біографів, тому що сам вчений майже не вів листувань з друзями, а в його короткій автобіографії «Від абсолютизму до експерименталізму» (*“From Absolutism to Experimentalism”*, 1930 р.) [57], ми часто знаходимо недостовірні хронологічні деталі, а іноді навіть імена. «Вочевидь, ... автобіографічна реконструкція, викладена Дьюї в “Від абсолютизму до експерименталізму”, не є хибною. Я швидше пропоную, щоб дослідники Дьюї більш уважно ставилися до контексту, в якому Дьюї написав цю статтю, і звертали більше уваги на мету, якої він намагався досягти. Спочатку опублікована в томі, під назвою “Сучасна американська філософія” (1930 р.) “Від абсолютизму до експерименталізму” вона є войовничою статтею, в якій Дьюї хоче не так дати

правдивий звіт про свій особистий філософський розвиток, скільки запропонувати інтерпретацію американської традиції та своє місце у ній. Автобіографічний нарис Дьюї розпливчастий, тому, що він досить загальний, щоб мінімально відповідати реальним історичним обставинам, і водночас досить пластичний...» [109].

Народився Дж. Дьюї 20 жовтня 1859 року в родині бакалійника Арчібальда Спрага Дьюї (*Archibald Sprague Dewey*, 1811–1891 pp.) та Люсіни Артемісії Річ (*Lucina Artemisia Rich*, 1825–1899 pp.). «Джон Дьюї народився Берлінгтон, штат Вермонт, 20 жовтня 1859 року. Його предки з обох боків були англійцями, які оселилися в Массачусетсі на початку 1630-х років. Батько Джона, Арчібальд, власник продуктового магазину в Берлінгтоні, одружився з Люсіною Річ, дідусь якої був конгресменом. У них було троє синів» [151, p. 105].

Дж. Дьюї був третім з чотирьох синів. Перед його народженням в родині сталася трагедія – загинув другий син, якого звали Джон Арчібальд. Цей факт для Дж. Дьюї був надзвичайно болісним. В подальшому це привело Дж. Дьюї до постійного служіння людям і розуміння своєї відповідальної місії: жити за себе і за брата. Дозволимо собі припустити, що це стало одним із факторів його надзвичайної працездатності, активного довголіття (Дж. Дьюї помер на 93 році життя) та дуже турботливого ставлення до своїх шести власних дітей і вихованців шкіл, де він працював. В біографії Дж. Дьюї, написаної Джеєм Мартіном (*Jay Martin*) «Освіта Джона Дьюї: біографія» (*“The Education of John Dewey: A Biography”*, 2002 p.) детально описані події цієї трагедії, дослідник переконаний, що все це мало сильний вплив на світогляд філософа. «Більшість із нас живе і діє не лише для себе, а й для інших. А такі діти успадковують обов’язок жити не тільки для себе і своїх батьків, але і для втраченої дитини. Їм доводиться нести тривоги батьків, яких вони довго не можуть зрозуміти і, можливо, ніколи не зрозуміють, але обов’язково відчують за собою тінь іншого» [136, p. 6]. Батько Дж. Дьюї все життя намагався матеріально забезпечувати своїх дітей, займався

продуктовим бізнесом, служив у кавалерійському полку Вермонта у роки громадянської війни. Маючи за плечами лише початкову освіту, весь вільний час присвячував читанню, захоплювався творами Вільяма Шекспіра, Чарльза Рема, Роберта Бернса та інших: «Він читав Шекспіра та Мільтона не для того, щоб долучитись до культури, а тому, що йому подобалися їхні слова та мовні звороти. Під час роботи він часто цитував Мільтона, з насолодою перебираючи незвичайні та милозвучні фрази. Він втратив смак до Карлайла ще до того, як підросли його хлопчики, але любив Чарльза Лемба та Теккеря. Через товариша він вивчив шотландський діалект і із задоволенням розповідав своїм дітям довгі уривки з Бернса, знаходячи задоволення в гуморі Бернса. Він не любив Емерсона і Готорна, ймовірно, через інтелектуальний конверсатизм і пошану до традиційної теології» [158, р. 5]. Цю любов до читання він прищепив і синам.

Мати Дж. Дьюї з самого дитинства належала до Конгрегаціональної церкви, радикальної гілки англійського кальвінізму, що стверджувала автономію кожної місцевої конгрегації. Релігійність матері, її активна громадянська позиція, бажання привести своїх дітей до повного розуміння Бога, сформували у майбутнього науковця стійкий інтерес до вічних питань про місце Бога у житті людини та суспільства. Батьки Дж. Дьюї приділяли багато уваги розвитку сина та його братів. Цікаво, що частину зароблених грошей сім'я щомісяця витратила на придбання відомої на той час Енциклопедії Роберта Чемберса, яка вважається однією з найпопулярніших енциклопедій XIX і XX століття. «Смаки обох батьків сприяли ознайомленню хлопців з більш широким колом хороших матеріалів для читання, ніж це було можливо для тих, хто перебував у їхньому фінансовому становищі. Публічна бібліотека, яка була заснована, коли хлопці ще навчалися у школі, та університетська бібліотека розширили асортимент книжок, що був у їхньому розпорядженні. Вони витратили свої насили зароблені гроші на комплект «Енциклопедії Чемберса» і на комплект романів Веверлі на книжковому аукціоні» [158, р. 6]. Пізніше дитячі враження і

спостереження лягли в основу його педагогічної теорії, бо вчений був глибоко переконаний, що тільки при вивченні навколишнього світу та активній участі дитини у робочому процесі з'явиться бажання до подальшого пізнання світу.

Навчання в школі, до якої він вступив у 1867 році, для Дж. Дьюї було дуже легким, адже ще з самого дитинства батьки приділяли багато часу домашньому навчанню. Майбутній вчений вивчав традиційні напрямки, які були тоді актуальними: читання, письмо, арифметика, орфографія, граматики, історія, географія. У 15 років Дж. Дьюї закінчив школу. Цікаво, що всі брати ходили до однієї школи, де були представники різних соціальних груп, це давало можливість спілкуватись всім учням один з одним на одному рівні, адже в класі були діти емігрантів та американців, з багатих та бідних родин, тут були «старі американці», нащадки сімей, які довгий час жили в Новій Англії, були іноземці, емігранти з Ірландії та Канади. Дослідники біографії Дж. Дьюї підкреслюють риси, які були притаманні молодому мислителю. В своїй книзі «Життя і розум Джона Дьюї» (*"The Life and Mind of John Dewey"*, 1973 р.) Джордж Дайхейзен (*George Dykhuizen*, 1899–1987 рр.) пише, що Дж. Дьюї був: «працьовитий, проникливий, впевнений у собі, бережливий, без удаваності та показовості» [87, р. 1]. Він був безпосереднім та не намагався справити особливого враження. Цікаво, що «...президент Гілман з Університету Джонса Гопкінса першим засумнівався в педагогічній силі цієї людини, якій судилося зробити революцію в освіті» [94, р. 247].

У вересні 1872 року Дж. Дьюї вступив до середньої школи в Берлінгтоні [87, р. 5]. Дж. Дьюї було дозволено навчання протягом трьох років замість чотирьох, оскільки юнак навчався надзвичайно успішно. Таким чином він завершив навчання у 1875 році. Хлопець багато читав, відвідував бібліотеку, безумовно багато аналізував і одночасно не розумів і не любив школу. Як зазначає один з найвідоміших біографів Дж. Дьюї – Дж. Дайхейзен: «Шкільні роки Дьюї ознаменували собою час, коли його інтереси розширилися; він

шукав компанію у книгах. У цьому його заохочували вдома. Обидва його батьки любили читати і за ці роки зібрали значну колекцію книг. Відкрита тоді публічна бібліотека надала додаткові можливості для читання. Ні Арчібальд, ні Люсіна не обмежували своїх синів у читанні, тому Джон міг вільно читати будь-які книги, які йому подобалися. Але він ще не був таким любителем книг, книжковим хробаком, яким він став пізніше. Як і більшість молодих людей, які виростили у Вермонті, Дьюї проводив більшу частину свого дозвілля на свіжому повітрі, де він знайшов любов до природи та життя на відкритому повітрі, яка збереглась протягом усього його життя» [87, р. 5].

В своїх нарисах Дж. Дайхейзен зображую дещо ідеалізує, біографу властива ця риса, яку помітили інші дослідники біографії Дж. Дьюї. Так, наприклад, Дж. Мартін зазначає: «Коли перший біограф Дьюї Джордж, Дайхейзен, писав про місце народження Дьюї, він мав намір створити особливий міф Нової Англії. Сам Дайхейзен викладав в Університеті Вермонта та описав “чарівність та природну красу Берлінгтона як ‘неперевершені’ серед більшості громад Нової Англії”» [136, р. 31]. Тенденція до романтизації образу Дж. Дьюї часто є притаманною його біографам.

Хоча обоє батьків були зацікавлені в моральному та релігійному вихованні своїх синів, але у них були різні погляди на виховання і різні методи впливу. Арчібальд був толерантним і не авторитарним вихователем, в цьому відношенні Люсіна була іншою, вимогливою і суворою. Дж. Дайхейзен зазначає, що у Арчібальда, батька майбутнього вченого, були дуже теплі взаємовідносини з синами. Наприклад, він інколи дозволяв хлопцям пограти у футбол у недільний день, коли навіть закон держави забороняв у цей святковий день будь-які ігри, він також розказував їм анекдоти зі свого життя, ділився спогадами, на відміну від їх матері, яка більш наполягала на безумовному дотриманні релігійних традицій. Коли Дж. Дьюї виповнилося два роки, батько продав свій бізнес, залишив родину та пішов на війну. Вихованням Дж. Дьюї до школи в основному займалася мати.

Дж. Дьюї, на відміну від братів, був не комунікабельним, але дуже відповідальним і стриманим. Школа для нього стала складним випробуванням, що й послужило однією із причин створення власної системи освіти, яка враховувала як вікові особливості дітей, так і різноманіття подачі інформації.

Після смерті Дж. Дьюї його друга дружина Роберта розповіла про переживання американського мислителя. Вона розповіла філософу Джорджу Акстелу, про що пише у своїй книзі Дж. Мартін, що Дж. Дьюї: «...“часто розповідав мені про своїх батьків і своє життя у Вермонті”. За її словами, він постійно наполягав на тому, що його батько мав більший вплив, ніж його мати. Це була одна з масок Дьюї, що ледве приховувала справжнє бажання, насправді ж вплив його матері був дуже сильним, настільки сильним, що йому довелося навчитися чинити опір йому» [136, р. 19].

У 1875 році Дж. Дьюї вступив до Вермонтського університету (*University of Vermont*). Там він навчався за програмою вільних мистецтв. Варто зазначити, що його цікавили політика, розвиток суспільства, культура, а от питання теології та філософії поки залишалися поза його увагою. Але, як зазначає Ніл Кафлен (*Neil Coughlan*), саме під час навчання в університеті відбулося формування Дж. Дьюї як філософа, реформатора освіти, політичного діяча: «Коли йому було 15 років, Дьюї закінчив місцеву середню школу і вступив до Університету Вермонта. Насправді, “університет” був дуже маленьким коледжем Нової Англії. Протягом чотирьох років, які Дьюї провів там, у ньому було приблизно вісім викладачів (більшість з них були добре відомі сім’ї Дьюї) і менше сотні студентів. Сам Дьюї здобув вищу освіту в класі з вісімнадцяти осіб, до яких входили його брат Девіс та Джон Річ. Дьюї вибрав класичний навчальний план, як і більшість студентів, і його перші два роки були присвячені грецькій мові, латині, стародавній історії, аналітичній геометрії та численню. Проте його інтелектуальне пробудження відбулося не на молодших курсах» [50, р. 7].

У роботах Мюррея Дж. Мерфі (*Murray G. Murphey*) і Елізабет Фловер (*Elizabeth Flower*) ми знаходимо підтвердження того, що тоді курси філософії були стандартизовані, але спостерігався і прогрес в освіті. Наприклад, завдяки реформам Джеймса Марша, професора філософії і п'ятого президента університету [95, р. 814]. Інший дослідник Р. Б. Вестбрук зазначає: «Вермонт був незвичайний тим, що філософи коледжу ще на початку дев'ятнадцятого століття черпали натхнення в кантіанській і посткантіанській німецькій філософії» [179, р. 6]. Так дійсно, до кінця ХІХ століття академічна філософія в Сполучених Штатах Америки мала суттєвий німецький акцент, але до громадянської війни і дарвінівської революції більшість коледжів викладання філософії ґрунтувалось на шотландському реалізмі, який нівелював феноменалізм: «До кінця дев'ятнадцятого століття академічна філософія в Америці мала явний німецький акцент, але до Громадянської війни (і Дарвінівської революції) викладання філософії в більшості коледжів ґрунтувалося на шотландському реалізмі здорового глузду. Ця школа думки відкидала феноменалізм Локівської епістемології, що зайшла в глухий кут через руйнівний скептицизм Девіда Г'юма, проте міцно увійшла в британську емпіричну традицію» [179, р. 6].

Вермонтський університет славився своєю сильною кафедрою філософії завдяки діяльності Джеймса Марша (*James Marsh, 1794–1842*). Дж. Марш був президентом Університету Вермонта з 1826 до 1833 року, який так реорганізував навчальний план, що перетворив університет з провінційного коледжу в перший американський заклад із основами ідеалізму та чіткою системою викладання знань, де поєднувалися класичний зміст і досягнення наукової думки того часу. «Досить сухі кістки шотландської думки були дещо пожвавлені ідеями та темами, які зберігалися з вчень преподобного професора Джеймса Марша, одного з перших американців, хто знехтував небезпечною репутацією німецьких філософів достатньо, щоб вивчати та навчати їх. Їхні ідеї були в основному представлені як відображені через

Колріджа, але навіть у такому вигляді ортодокси сприймали їх з підозрою» [158, р. 12]

Важливо зазначити, що Дж. Марш дав поштовх трансценденталізму виданням «Посібників до роздумів» (“*Aids to Reflection*”, 1825 р.) Семюеля Тейлора Колріджа (*Samuel Taylor Coleridge*, 1772–1834 рр.): «Джеймс Марш повів Вермонт іншим шляхом. Марш, як сказав Дьюї, “був, мабуть, першим американським ученим, який близько познайомився з працями Іммануїла Канта з перших рук”, і у 1829 році він представив кантівську філософію увазі своїх співвітчизників (включаючи Емерсона) з першим американським виданням “Посібників до роздумів” Колріджа» [179, р. 6].

Саме в цьому університеті Дж. Дьюї з особливим захопленням почав займатись філософією під керівництвом професора Генрі Аугустуса Пірсона Торрі (*Henry Augustus Pearson Torrey*, 1837–1902 рр.), який читав курс філософії етики. В його студентські роки найважливішим був курс філософії. В Університеті Вермонта він складався із двох семестрів: перший семестр – конституційне і міжнародне право, політична економіка і філософія історії, другий семестр включав етику, психологію і естетику. Наставником Дж. Дьюї з філософії став Г. А. П. Торрі. Оскільки кількість студентів була невеликою, спілкування з професорами було достатньо тісним, і Дж. Дьюї залишався в дружніх стосунках з Г. Торрі навіть після того, як почав викладати в школі в Західній Пенсильванії. Після двох років викладання в школі Дж. Дьюї повернувся в Берлінгтон, щоб викладати там. Дж. Дьюї завдяки Г. А. П. Торрі вивчав німецьку філософську мову, шотландський інтуїціонізм, вчення Г. В. Лейбніца, Ф. Шеллінга, Б. Спінози, але перш за все ознайомився із роботами І. Канта.

Дослідник Льюїс С. Фойер (*Lewis S. Feuer*) у своїй статті «Г. А. П. Торрі та Джон Дьюї: вчитель і учень» (“*H. A. P. Torrey and John Dewey: Teacher and Pupil*”, 1958 р.) стверджує: «Торрі був не просто вчителем Дьюї. Він був тісно пов’язаний із сім’єю Дьюї і міг бути взірцем батька не лише в інтелектуальному розумінні» [89, р. 51]. У автобіографії Дж. Дьюї згадував

свого вчителя та писав про нього, що той: «...був людиною справді чутливою та освіченою, з помітним естетичним і щирим інтересом, який у більш сприятливій атмосфері, ніж у північній Новій Англії в ті дні, досяг би чогось значного. Однак за своєю природою він був боязким і ніколи не звільняв свій розум. Я пам'ятаю, що в розмові, яка в мене була з ним через кілька років після випуску, він сказав: “Безсумнівно, пантеїзм є найбільш задовільною формою метафізики в інтелектуальному відношенні, але він суперечить релігійній вірі”... Я в подвійному обов'язку перед ним: за те, що я рішуче спрямував свій розум до вивчення філософії як до життєвого заняття, і за щедрий дар свого часу протягом року читання класиків з історії філософії та навчання читати німецьку філософію» [57, р. 14-15].

У Дж. Дьюї не було професійної підготовки та практики викладання в школі, його недосвідченість, мабуть, час від часу була зрозуміла як для нього самого, так і для учнів. Після того, як Дж. Дьюї пішов, повідомлення від колишніх учнів вказували на те, що його любили і поважали учні [87, р. 21].

Цей досвід викладання був важливим для Дж. Дьюї, і це призвело також до помітних змін й у його власних релігійних переконаннях. Протягом наступних десятиліть він підтримував членство в церкві. Пізніше відмовився від євангельського християнства, прийнявши перший абсолютний ідеалізм, а потім гуманістичний натуралізм, підкреслюючи спадкоємність людини та природи, і зробив це з інтелектуальних і філософських міркувань, а не в емоційному або містичному пориві, вважає Дж. Дайхейзен.

Дж. Дьюї продовжував займатись філософією та підтримував інтерес до цієї науки, який почався на його останньому курсі в коледжі. Увага молодого вченого була прикута, стверджує Дж. Дайхейзен, в першу чергу, до метафізичного матеріалізму, що широко обговорювався в той час у філософських і літературних журналах тими, хто був зацікавлений в збереженні традиційних моральних і релігійних цінностей. Розглядаючи те, що він вважав припущеннями про матеріалізм, Дж. Дьюї прийшов до

висновку, що логічний розвиток подій призведе не до матеріалістичного монізму, а до дуалізму розуму і матерії та «мозкових теорій», а аналіз традиційних моральних і релігійних цінностей міг б дати значний поштовх у розвиток філософії.

Дж. Дьюї об'єднав свої ідеї в статті під назвою «Метафізичні припущення матеріалізму» (*“The Metaphysical Assumptions of Materialism”*, 1881 р.), яку він відправив професору В. Т. Гаррісу редактору «Журналу спекулятивної філософії» (*“Journal of Speculative Philosophy”*) 17 травня 1881 року. Він написав у листі: «У додатку ви знайдете коротку статтю про метафізичні припущення матеріалізму, я був би радий, якби ви могли використати її у своєму огляді...» [87, р. 23]. Р. Б. Вестбрук у біографічній роботі «Джон Дьюї та американська демократія» зазначає, що «Навесні 1881 року Вільям Торрі Гарріс, редактор “Журналу спекулятивної філософії”, отримав рукопис під назвою “Метафізичні припущення матеріалізму” від молодого вчителя середньої школи з Ойл-Сіті, штат Пенсильванія, на ім'я Дж. Дьюї. До рукопису додавалася невпевнена записка, в якій Гарріс не тільки просив оцінити достоїнства есе, але і питав, чи демонструє стаття “достатні можливості будь-якого роду, щоб виправдати те, що я приділяю багато часу подібного предмету”. Есей продемонстрував діалектичну майстерність автора, і кілька місяців по тому Гарріс запропонував опублікувати його в журналі, закликавши автора продовжувати займатися філософією» [179, IX]. Це був стимул для молодого вчителя відмовитися від викладання в старшій школі та спробувати зробити кар'єру в вищій школі та у науці.

Після закінчення навчального року Дж. Дьюї завершив свою роботу у містечку Ойл-Сіті, повернувся до Берлінгтона. Він також продовжував зустрічатись із професором Г. А. П. Торрі для вивчення філософської класики та німецької мови. Пізніше публікують його другу статтю «Пантеїзм Спінози» (*“The Pantheism of Spinoza”*, 1882 р.). Його наставник запропонував подати документи для вступу до Університету Джонса Гопкінса (*The Johns*

Hopkins University), місто Балтімор (*Baltimore*), штат Меріленд (*Maryland*). Тому вчений свій філософський шлях продовжує у Балтіморі, де у вересні 1882 року вступає до Університету Джонса Гопкінса [87, р. 26].

Університет Джонса Гопкінса був одним з перших американських університетів, який пропонував навчання в аспірантурі. Професори університету: Ч. С. Пірс, Г. С. Голл і Дж. С. Морріс - в той час молоді амбітні люди, прагнули змінити освітню систему та втілювали це прагнення в життя, об'єднавши свої зусилля в викладацькій діяльності та розвитку філософії як науки.

Дж. Дьюї було майже 23 роки, коли він вступив до університету Джонса Гопкінса. Відзначимо, що університет був заснований лише у 1876 році, тобто за 6 років до вступу у нього молодого вченого. Викладання в університеті відбувалося у форматі лекцій, семінарів, різного роду конференцій та навчальних об'єднань. Перший час в університеті було досить мало аспірантів, зокрема, на факультеті філософії. На одному занятті могло бути від семи до дванадцяти студентів, така форма навчання була зручною, як для студентів, так і для викладачів. Атмосфера на заняттях була дуже творча, що давало можливість студентам продуктивно працювати і обмінюватись думками. В університеті не було курсів із політичної та соціальної філософії, щоб задовольнити власний інтерес до соціальних проблем, молодий вчений обирає для навчання історію та політологію [87, р. 28].

Наприкінці XIX ст. в Сполучених Штатах інтелектуали активно вивчали німецьку філософію, в особливості філософію І. Канта. Написані ним за сто років до цього праці мали великий вплив на американських філософів, але центральною була «Критика чистого розуму» (*“Kritik der reinen Vernunft”*, 1781 р.). Важливу роль у філософських розвідках Дж. Дьюї, як вже зазначалося, зіграв саме Г. А. П. Торрі, який писав: «Мене це особливо цікавить, що філософія, яку викладають у Берлінгтоні з часів президента

Джеймса Марша, була значною мірою запозичена з метафізичних творів німецьких філософів, особливо Канта» [166, р. 300].

Згодом, у листі до свого наставника Дж. Дьюї згадує заняття з професором Дж. С. Моррісом, який прославився книгою про філософію І. Канта: «Для мене його лекції про Канта є досить елементарними завдяки моєму знайомству з Кантом під вашим керівництвом на початку моїх занять. Я вважаю, що мій шлях у філософію набагато кращий, ніж міг би бути. Кант так ясно показує природу філософських проблем і дає кожному мірило та критерій за допомогою критичного методу судження про характер та результати досліджень, що я думаю, що гарне знання його зберігає майже роки праці при підході до них. Філософія, безумовно, здійснила революцію у всіх моїх думках і водночас дала мені основу для інших моїх читань та роздумів» [125].

В той час філософія тільки починала займати окреме місце і незалежність від релігії. Молодий Дж. Дьюї вирішив вступати до Університету Джонса Гопкінса, щоб вчитися у Дж. С. Морріса, який тоді викладав філософію в університеті. Ми знаходимо підтвердження у роботі Стівена К. Рокфеллера (*Steven C. Rockefeller*) «Джон Дьюї: Релігійна віра та демократичний гуманізм» (*“John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism”*, 1991 р.) тому, що релігійна ситуація, в яку Дж. Дьюї потрапив в університеті Джонса Гопкінса, була дещо вільнішою і спокійнішою, ніж та, яку він знав у університеті Вермонта. Сам Джонс Гопкінс був квакером і рада університету складалася переважно з квакерів. Президент Деніел Коїт Гілман (*Daniel Coit Gilman*, 1831–1908 рр.) та його Опікунська рада були стурбовані релігійними поглядами факультету та звинуваченнями в пантеїзмі, матеріалізмі та еволюціонізмі, які час від часу висувались проти університету громадою. Д. К. Гілман заохочував своїх викладачів, а також студентів відвідувати місцеву церкву на свій вибір і не зобов'язував до жодних конкретних релігійних дій.

Його справжньою науковою пристрастю були емпіричні дослідження: «З пожертвуванням у розмірі майже трьох з половиною мільйонів доларів, дуже значним на той час, Університет Джонса Гопкінса зробив щедрі асигнування для кількох відділів. Філософія була єдиним винятком. Президент університету Деніел К. Гілман, охоплений у той час загальним ентузіазмом щодо науки, не хотів витратити багато грошей на філософію, схилившись до того, щоб віддавати їх на факультети, дослідження яких були більш емпірично обґрунтованими. Крім того, він вважав, що у випускників філософських факультетів мало шансів отримати посаду викладача філософії в американських коледжах та університетах, які продовжували наймати на викладацькі посади лише тих, хто навчався християнського богослов'я. Як жест дружби він спочатку намагався відговорити Дьюї від вивчення філософії» [87, р. 29]

Зазначимо, що курсом логіки, які викладав Ч. С. Пірс, американський філософ, логік, математик, Дж. Дьюї був не задоволений: «Він прийшов до Університету Джонса Гопкінса вивчати філософську логіку, різні форми знання, їх походження і розвиток, їх взаємозв'язок і їх порівняльну цінність, як втілення істини» [87, р. 30]. А Ч. С. Пірс читав даний предмет у форматі математичної та наукової логіки, який не дуже подобався Дж. Дьюї. Тому вчений вирішив не брати повний курс логіки після того, як обрав власний напрямок досліджень, адже він вважав, що викладання цього предмету через методи фізичних наук, у математичній формі, недоречне. Як зазначає Дж. Дайхейзен, Дж. Дьюї прослухав даний курс лише через необхідність набрати потрібну кількість предметів для навчання і вже після закінчення курсу, він ще не раз згадував, що математики в них набагато більше ніж філософської складової. Проте в подальших своїх роботах він визнає величезне позитивне значення даного курсу.

Зокрема у своїй пізній роботі 1938 року «Логіка: теорія дослідження» (*“Logic: The Theory of Inquiry”*, 1938 р.), вчений не раз робить відсилку до робіт свого вчителя: «Читачі, знайомі з логічними творами Пірса, зауважать,

що я багато чим завдячую йому у спільній позиції. Наскільки мені відомо, він був першим автором робіт з логіки, який зробив дослідження, та його методи первинним та кінцевим джерелом дисципліни логіки» [62, р. 9].

В подальшому Дж. Дьюї напише свої три найсильніші роботи з логіки: першу – у Чиказькому університеті (*The University of Chicago*) (1894–1904 pp.) – «Дослідження з логічної теорії» (*“Studies in Logical Theory”*, 1903 p.) [69], де вперше розвине свою історію інструменталізму та розширить цю доктрину; другу – «Есеї з експериментальної логіки» (*“Essays in Experimental Logic”*, 1916 p.) [55], в якій продовжить розвивати теорію інструменталізму. Далі майже через сорок років він пише свою третю роботу у цьому напрямку – «Логіка: теорія дослідження» (*“Logic: The Theory of Inquiry”*, 1938 p.) [62].

Курси психології в університеті Джонса Гопкінса були досить актуальними та прогресивним на той час, в порівнянні з іншими курсами. Дж. Дьюї став слухачем курсів Г. С. Голла, виконуючи, крім того, деякі незалежні експерименти в психологічній лабораторії, створеній Г. С. Голлом [124]. Лекції Г. С. Голла мали феноменальний вплив на вченого, адже ще в студентські роки він написав ряд статей одну за одною, зокрема – «Нова психологія» (*“The New Psychology”*, 1884 p.), «Психологічна точка зору» (*“The Psychological Standpoint”*, 1886 p.), «Психологія як філософський метод» (*“Psychology as Philosophic Method”*, 1886 p.), «Ілюзорна психологія» (*“Illusory Psychology”*, 1887 p.), завершенням яких стала робота «Психологія» (*“Psychology”*, 1887 p.). У той час Дж. Дьюї був зацікавлений актуальними проблемами відчуттів, уваги, сприйняття тощо. Одну з найважливіших ролей у становленні молодого вченого відіграв Дж. С. Морріс, професор Мічиганського університету, який викладав в Університеті Джонса Гопкінса.

Два роки, проведені Дж. Дьюї в університеті протягом навчання в аспірантурі, сприяли тому, що він почав ототожнювати себе з неогегілеянством і називати себе представником напрямку нової психології. Дж. С. Морріс був впливовим вченим, він з гегельянцями Сент-Луїса викладав для американців оригінальні ідеї німецької філософії. Дж. Ройс

отримав у нього ступінь в 1878 році. Дж. Дьюї вирішив писати разом з ним наукову роботу «Психологія Канта» (*“The Psychology of Kant”*) та по закінченні отримав докторський ступінь в 1884 році. Про зміст цієї роботи можна приблизно дізнатися з його статті «Кант і філософський метод» (*“Kant and Philosophic Method”*, 1884 р.), дослідниця Наталі Булле (*Nathalie Bulle*) зазначає: «У статті (“Кант і філософський метод”), безпосередньо пов’язаній з його докторською дисертацією (“Психологія Канта”), Дьюї досліджує, вказуючи межі кантіанського рішення, фундаментальну епістемологічну проблему відносин між раціональним і чуттєвим знанням» [44, р. 583].

Як зазначив у своїй статті Кандан Талебі (*Kandan Talebi*), один із дослідників біографії мислителя, вивчення дитячої психології, спонукало Дж. Дьюї до розробки філософії освіти, яка потребувала дослідження демократичного суспільства, як однієї із складових розвитку особистості. Отже, «Дж. Дьюї почав викладати філософію та психологію в Мічиганському університеті в 1884 році. Він переїхав туди вслід за професором Дж. С. Моррісом. З часом його інтереси поступово перейшли від філософії Г. Гегеля до нових експериментальних досягнень у психології Г. С. Голла і прагматиста, філософа і психолога В. Джеймса» [165, р. 2].

Через рік після переїзду в штат Мічиган Дж. Дьюї познайомився зі студенткою Мічиганського університету Алісою Чіпман (*Alice Chipman*, 1858–1927 рр.), яка брала активну участь в суспільно-політичному і культурному житті університету. У 1886 році вони одружились: «Дьюї одружився на Алісі Чіпман у 1886 році, незадовго після того, як Чіпман одержала докторський ступінь в Мічиганському університеті» [3, с. 246]. Цікаво, що разом вони організували товариство «Самоварний клуб» (*The Samovar Club*), в якому проводилися спільні читання творів російської літератури.

У 1894 році Дж. Дьюї починає працювати на факультеті філософії в Чиказькому університеті (*University of Chicago*), де він ще більш завзято працює над власною прогресивну педагогікою. Він концентрується на

систематичній роботі над філософією освіти. І вже через кілька років у 1896 році відкриває Експериментальну школу при Чиказькому університеті, яка зараз відома, як «Школа Дьюї». Хоча офіційна назва школи була «Університетська початкова школа», у народі вона стала відома як «Школа Дьюї» та «Школа-лабораторія» [87, р. 57]. За словам доньки Дж. Дьюї, Джейн: «університет дозволив безкоштовне навчання вчителів в школі на тисячу доларів, але не надав подальшої фінансової допомоги. За сім з половиною років її існування друзі та покровителі внесли в підтримку цієї школи більше, ніж університет» [158, р. 28].

Сідні Гук (*Sidney Hook*, 1902–1989 рр.) у своїй роботі «Джон Дьюї: Інтелектуальний портрет» (*John Dewey: An Intellectual Portrait*, 1939 р.) зазначає, що «У Чиказькому університеті Джон Дьюї розробив свою нову філософію. Її словник був настільки технічним, що лише деякі з його колег філософів вловили її революційне значення через їх традиційні інтелектуальні звички, виховані різними філософськими школами. Але серед них був Вільям Джеймс, чиї “Принципи психології” стали одним з поворотних моментів в філософському розвитку Дьюї, і який тепер вітав Дьюї як свого колегу» [119, р. 8]. Сідні Гук дав своєрідну оцінку цьому періоду життя американського філософа: «Під час свого перебування в Чикаго Дьюї підштовхнув свою філософію ще на один крок. Це був крок, який повністю змінив американську освіту. Якщо знання передбачає дію, то справжнього навчання можна досягнути тільки за допомогою дії. І якщо розглядати освіту як процес, в якому за допомогою контрольованих дій або експериментів встановлюються певні відносини, ідеали і цінності в якості найважливіших керівних принципів дії, то можна показати, що основні проблеми освіти і філософії збігаються» [119, р. 8].

В цей період Дж. Дьюї пише свої основні педагогічні роботи: «Моє педагогічне кредо» (*My Pedagogic Creed*, 1897 р.) [64] «Школа і суспільство» (*The School and Society*, 1899 р.) [80], а також «Дитина і навчальна програма» (*The Child and the Curriculum*, 1902 р.) [70].

У 1904 році Дж. Дьюї покинув Чикаго задля Колумбійського університету в Нью-Йорку (*Columbia University*). В Колумбійському університеті Дж. Дьюї потрапляє в нову для нього філософську атмосферу. Знайомство Дж. Дьюї із Фредеріком Джеймсом Юджином Вудбріджем (*Frederick James Eugene Woodbridge, 1867–1940 pp.*) «змусило усвідомити можливість і цінність метафізичної теорії, яка не претендувала на те, щоб ґрунтуватися на принципах, які чинять спротив емпіричній перевірці» [158, р. 36]. Результат нових взаємовідносин особливо помітний в роботі «Досвід і природа». У Колумбійському університеті він пропрацював більшу частину життя і написав одну з найвідоміших робіт «Досвід і природа» (*“Experience and Nature”*, 1925 р.) [56]. В ній піднімаються питання епістемології, метафізики, філософії свідомості, фізіології, натуралізму, природи, мистецтва тощо. У роботі він аналізує погляди Ч. С. Пірса і В. Джеймса, а саме їх думки щодо звички дії з точки зору ідеалістичної філософської традиції, що була викликана впливом Г. Гегеля та клубу «Гегельянців Сент-Луїса» [98, р. 285]. Робота вченого мала широку емпіричну орієнтацію, але варто підкреслити, що її більша частина присвячена психології, пов'язаної з традиційним емпіризмом, яка сама по собі не є предметом філософського дослідження.

У Нью-Йорку у 1905 році його обрали Президентом Американської філософської асоціації, в 1909 році – віце президентом Американської асоціації з просування науки, а в 1910 році – членом Національної академії наук. Через чотири роки він зайняв почесну посаду голови Американської асоціації університетських професорів. Він пише свої знамениті роботи: «Моральні принципи в освіті» (*“Moral Principles in Education”*, 1909 р.) [63] і «Як ми мислимо» (*“How We Think”*, 1933 р.) [59].

Період, до 1915 року, був періодом протистояння моністичних і дуалістичних реалістів, реалістів та ідеалістів. Нові інтелектуальні умови, в яких опинився Дж. Дьюї, в тому числі й навчання серед аспірантів, яким його точка зору була абсолютно чужою, привели до переосмислення всіх його філософських ідей. Результатом стала робота «Реконструкції у філософії»

(“*Reconstruction in Philosophy*”, 1920 p.) [66], лекції, прочитані в Імператорському університеті в Токіо «В пошуках впевненості» (“*The Quest for Certainty*”, 1929 p.) [78], а також лекції, прочитані в Единбурзі в 1929 році. Він також продовжує бути активним політичним діячем та пише роботи «Німецька філософія і політика» (“*German Philosophy and Politics*”, 1915 p.) [58], «Школа майбутнього» (“*Schools of To-Morrow*”, 1915 p.) [84], «Демократія і освіта» (“*Democracy and Education*”, 1916 p.) [83].

Педагогічні роботи Дж. Дьюї стають популярними і його запрошують до Японії (1919), Китаю (1919-1921), Туреччини (1924), Мексики (1926) і Росії (1928) [119, p. 10], де він читає лекції про американську систему освіти та ознайомлюється з культурними надбаннями країн. Поїздки Дж. Дьюї за кордон зіграли вирішальну роль в еволюції його соціальних і політичних поглядів. Дж. Дьюї був запрошений читати лекції в японському університеті під час відпустки в 1918-1919 рр. У Токіо Дж. Дьюї познайомився з ліберальною культурою Японії, включаючи її порівняно невеликий феміністський рух. Ліберальний рух в цій країні, ймовірно, досяг свого піку приблизно в цей час через успіх союзників у війні. Стало можливим навіть запросити Дж. Дьюї прочитати лекцію про демократію. [158, p. 40]. Згодом Дж. Дьюї отримав відпустку в Колумбії і вплив до Китаю з візитом, який мав тривати до двох років.

Доклавши всіх можливих зусиль задля визнання США своєї соціальної, політичної та гуманітарної відповідальності перед громадянами і світовим співтовариством у сприянні повернення миру та стабільності в Європі, Дж. Дьюї прийняв рішення ініціювати роботу з реформування системи національної освіти. У 1944 році він увійшов до ради членів Незалежного комітету з науки і освіти при Президенті США Франкліні Д. Рузвельті (*Franklin Delano Roosevelt*, 1882–1945 рр.), завдяки чому затвердив в освітній програмі середніх і вищих навчальних закладів курс лекцій з «основ демократизації нації». Його активне соціальне, політичне життя продовжувалось до самої смерті у 1952 році. Роботи Дж. Дьюї перекладені

більш ніж 35 мовами світу, він ніколи не відступив від своїх ідей, його життя і професійний розвиток завжди були пов'язані із його подорожуваннями і масштабом мислення, що і визначило його у світовій науковій думці, як визначного американського дослідника і реформатора.

2.2. Засновки метафізичних поглядів Джона Дьюї

Американський філософ та дослідник прагматизму Річард Джейкоб Бернштейн (*Richard Jacob Bernstein*) у книзі «Джон Дьюї» виклав філософські погляди вченого в історичному контексті США. На думку дослідника, в середині XIX ст. в Сполучених Штатах Америки відбулося своєрідне пробудження від догматизму в інтелектуальному середовищі. Причиною цього стала публікація Чарльзом Дарвіном (*Charles Robert Darwin*, 1809–1882 pp.) книги «Про походження видів шляхом природного відбору» (“*On the Origin of Species by Means of Natural Selection*”, 1859 p.). Автор зазначає: «У своєму безпосередньому впливі теорія еволюції, або, скоріше, її популяризація та спотворення представляли загрозу догмам і переконанням, що переважали серед консервативного духовенства» [36, p. 9]. Теорія еволюції Ч. Дарвіна стала великим поштовхом для науковців всього світу, зокрема Америки. Такий приголомшливий прогрес в науці окреслив нові горизонти для досліджень природи наукового методу та його значення. Ця теорія не залишилась поза увагою Дж. Дьюї та у 1909 році він прочитає лекцію у Колумбійському університеті на тему: «Чарльз Дарвін і його вплив на науку» (“*Charles Darwin and His influence on Science*”), а потім опублікує в цьому ж році есей на її основі «Вплив Дарвіна на філософію» (“*Darwin’s Influence upon Philosophy*”, 1909 p.) [54].

Свої перші філософські роздуми молодий вчений виклав у статтях «Метафізичні припущення матеріалізму» (“*The Metaphysical Assumptions of Materialism*”, 1881 p.) та «Пантеїзм Спінози» (“*The Pantheism of Spinoza*”, 1882 p.), які, на жаль, не перекладено українською мовою. Пізніше він розвинув свої наукові погляди у статтях “Знання і відносність відчуттів” (“*Knowledge and the*

Relativity of Feeling”, 1883 р.) та «Кант і філософський метод» (“*Kant and Philosophic Method*”, 1884 р.), які були також надруковані у «Журналі спекулятивної філософії» (“*The Journal of Speculative Philosophy*”). Дозволимо собі припустити, що роботи, були досить сильними, як для студента, тому і були надруковані в такому поважному виданні.

Після закінчення Вермонтського університету у 1879 році Дьюї починає працювати в невеликій школі в місті Ойл Сіті, штату Пенсильванія, де викладає латинську мову та алгебру. У 20-ти річного викладача між підготовкою до уроків був час для філософських роздумів про сенс життя, його турбувало питання самовизначення та власного духовного розвитку, місця особистості у житті суспільства. Джей Мартін (*Jay Martin*) зазначає: «Він найбільше думав про предмет, пов’язаний із його духовними суперечками. Як тільки вони були розв’язанні правильно, філософська тема відкрилася для нього. Він починав думати про написання статті» [136, р. 49]. Звичайно, питання самовизначення були важливими для вченого, адже він виховувався у традиційній релігійній родині та від малого Дж. Дьюї вимагали гарної освіти, віри. Тому питання віри і духовності супроводжували його все дитинство та юність.

З 1881 року Дж. Дьюї працював у невеликій школі у місті Шарлотт (*Charlotte*), яке знаходиться неподалік від Берлінгтону. Під час роботи, він продовжував спілкуватись із своїм викладачем філософії етики, професором Вермонтського університету Генрі Аугустусом Пірсоном Торрі (*Henry Augustus Pearson Torrey, 1837–1902 pp.*). Його погляди сформувались на роботах представників шотландської школи філософії та І. Канта, праці якого він читав в оригіналі. Стівен Кларк Рокфеллер (*Steven C. Rockefeller*) у роботі «Джон Дьюї: Релігійна віра та демократичний гуманізм» (“*John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism*”) пише: «Влітку 1881 року Дьюї повернувся в Берлінгтон і провів більшу частину наступного року, читаючи класичну літературу з історії філософії та вивчаючи філософську німецьку мову під керівництвом професора Торрі... Натхненний діяльністю Торрі, він (Джон Дьюї) всерйоз замислювався над вивченням філософії» [153, р. 69]. Живило зацікавлення філософією читання

наукового журналу під редакцією В. Гарріса «Журнал спекулятивної філософії», де були переклади робіт І. Канта, Й. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегеля, Г. К. Брокмайєра, Дж. Вотсона, Е. Кейрда і Дж. С. Морріса.

Отже, вирішуючи власні питання віри, Дьюї все ж залишався християнином, проте цікавиться і матеріалізмом. Дж. Мартін, зазначає, що «вирішивши особисту проблему віри, Дьюї прийшов до думки, що релігія – це психічне і соціальне благо. Хоча сучасні дискусії про матеріалізм не залишили місце для християнства, Дьюї прагнув зберегти те, що він врятував в собі. Його спосіб зробити це полягав не в тому, щоб довести істинність християнства, а в тому, щоб розвіяти припущення матеріалізму. Він назвав свою статтю “Метафізичні припущення матеріалізму”» [136, р. 50].

Закінчивши роботу над статтею «Метафізичні припущення матеріалізму» (“*The Metaphysical Assumptions of Materialism*”, 1882 р.), він надіслав її до «Журналу Спекулятивною Філософії». У статті автор офіційно не спирається на жодне джерело, проте згадує Джорджа Барклі (*George Berkeley*, 1685–1753 pp.), Герберта Спенсера (*Herbert Spencer*, 1820–1903 pp.), Іммануїла Канта (*Immanuel Kant*, 1724–1804 pp.), а методологічну основу він бере у Девіда Г’юма (*David Hume*, 1711–1776 pp.). Джон Дьюї пише, що метою його роботи є «обговорення метафізичних аспектів матеріалізму. Д. Г’юм припускав, що можна уникнути нігілістичних висновків, що випливають з його філософії за допомогою скептичного вирішення сумнівів. Методом, певною мірою аналогічним, ми намагатимемось виявити метафізичні припущення (тобто припущення відносно реальної природи речей), які приховані у всьому матеріалізмі, показуючи зв’язок цих фундаментальних передумов із матеріалізмом, довести саморуйнівний характер будь-якої системи такого типу – фактичної або можливої» [73, р. 208]. Також він торкається таких понять як матеріалізм, субстанція, свідомість, монізм. По суті, у статті автор намагається довести метафізичні, тобто онтологічні, основи матеріалізму.

Дж. Дьюї спирається на класичне визначення матеріалізму, він пише: «Що таке матеріалізм? Це теорія, яка заявляє, що матерія та її сили адекватно

пояснюють усі явища – явища матеріального світу, зазвичай так званого, та явища життя, розуму та суспільства. Він заявляє, що не лише зміст розуму, а й те, що ми називаємо самою свідомістю, визначається матерією. Насамперед зауважимо, що вона абсолютно моністична. Але одна субстанція існує – матерія. Усі явища розуму насправді є явищами матерії» [73, р. 209]. Потім аналізуючи теорію монізму, він приходить до висновку, що елементарна форма матерії (за його словами вона вже містить в собі всі феномени суспільства і свідомості), несе характер дуалізму «свідомості» та «матерії».

Він не погоджується з теорією, що весь світ речей – виключно матеріальний, відходячи далі від цієї теорії, автор пропонує розглядати саме метафізичне підґрунтя матеріалізму, допускаючи, що в його основі є онтологічне буття, та при цьому, виключаючи теорію про феномени, що існують безвідносно до будь-якої субстанції (скептицизм Д. Г'юма), або ж про феномени, які належать виключно до об'єктивного духу (ідеалізм Дж. Барклі), або непізнавані субстанції Г. Спенсера. І оскільки, на його думку, жодна з теорій не може дати достатнього підґрунтя, яке б чітко позиціонувало матерію як універсальну основу всесвіту, Дж. Дьюї визначає, що матеріалізм існує на основі віри в можливість онтологічного пізнання об'єктивної реальності. Дж. Дьюї з одного боку зазначає, що матеріаліст нічого не знає про субстанцію, а знає лише про ноумени, тобто речі, які ми можемо осягнути, а з іншого, що матеріаліст знає, що субстанція є матерією і першопочатком, тобто є онтологічним знанням. Він робить висновок, що знання перевершує субстанцію, тобто є єдиною осяжною основою матеріалізму [73, р. 210].

Сучасний американський дослідник Реймонд Д. Бойсверт (*Raymond D. Boisvert*) у роботі «Метафізика Дьюї: Форма і буття у філософії Джона Дьюї» (*“Dewey's Metaphysics: Form and Being in the Philosophy of John Dewey”*, 1988 р.), зазначає, що онтологічно кантіанська направленість перших статей Дж. Дьюї надає першість епістемології. Так, в статті «Метафізичні припущення матеріалізму», не дивлячись на оманливість її назви, аргументи проти матеріалізму в основі мають аналіз буття, а не аналіз знання. «Дьюї стверджує,

що матеріалісти дотримуються двох суперечливих позицій. Вони заявляють, що мають певний вид знання, але не можуть пояснити походження цього знання виключно на матеріалістичній основі. Ця загальна трансформація метафізичних питань в епістемологічні однаково застосовна і до конкретного питання про форму. У цій статті Дьюї пропонує те, що здається онтологічним ключем до проблеми форми, коли він розрізняє “субстанцію” і “просту послідовність явищ”» [39, р. 17-18]. Ми погоджуємось із таким висновком, який ще раз підкреслює подвійне сприйняття Дж. Дьюї матеріалізму.

Як вважає Дж. Дьюї, для обґрунтування монізму, теорія матеріалізму повинна допустити початковий нерозв’язний дуалізм. Щоб довести, що свідомість сформовано в результаті дії матерії, необхідно допустити існування субстанції, що ініціює пізнання такої матерії. Для доказу того, що знання обумовлене матерією, слід припустити або інтуїтивну здатність свідомості, або те, що свідомість є самопричиною, при цьому обидва методи однаково руйнівні для матеріалізму. Таким чином, він стверджує, що філософська теорія матеріалізму доводить свою неспроможність.

Менше ніж через півроку Джон Дьюї надсилає наступного листа в те ж видання «Журнал спекулятивної філософії», але вже щодо нової статті «Пантеїзм Спінози», у якому пише: «У даному конверті ви знайдете деякі думки про пантеїзм Спінози, де я прагнув показати незадоволеність його теорією пізнання. Як мені здається, я виявив одну або дві речі, які зазвичай ігноруються критиками Спінози» [86, р. 537-538]. Відомо, що наступного дня після надсилання останнього листа одразу ж прийшла відповідь від Т. Гарріса щодо статті про матеріалізм. На жаль, як зазначає біограф Дж. Дьюї та його гарний друг Дж. Дайхейзен, цей лист не зберігся, тому процитувати його не маємо можливості [87, р. 24].

Отже, у «Журналі спекулятивної філософії» за півроку було опубліковано дві статті молодого вченого: «Метафізичні припущення матеріалізму» у квітні 1882 року та «Пантеїзм Спінози» у липні 1882 року [87, р. 22].

Безумовно, треба зауважити те, що вихід статей є початком становлення Дж. Дьюї як науковця у філософському контексті. Один із дослідників наукової спадщини вченого Пол Артур Шілпп (*Paul Arthur Schilpp*) в книзі «Філософія Джона Дьюї» (*“Dewey J. The Philosophy of John Dewey”*, 1939 р.) зазначає: «Він опублікував есей у квітневому номері журналу у 1882 р. під заголовком “Метафізичні припущення матеріалізму”. Схвалення професором Гаррісом, було вирішальним у тому, щоб вчений продовжив свої дослідження, що спонукало його написати ще інші статті. Але на думку видавців, стилістика есеїв була більш логічною за формою, ніж за змістом» [158, р. 14]. Інший біограф Джей Мартін (*Jay Martin*) також зазначає: «Гарріс прийняв статтю Дьюї про матеріалізм для публікації і закликав його подумати про кар’єру в галузі філософії. “Дякую за вашу заохочувальну думку”, – відповів Дьюї Гаррісу, додавши, що не очікує оплати за жодну з відправлених їм статей» [136, р. 53].

У наступній статті «Пантеїзм Спінози», що була опублікована в «Журналі спекулятивної філософії» у випуску №3 за липень 1882 року, Дж. Дьюї аналізує пантеїзм Бенедикта Спінози, висловлюючи власні думки та досліджуючи текст «Етики». У 1877 році відзначалося двохсотріччя від дня смерті Спінози, що викликало посилений інтерес науковців, як до самої особистості філософа так і до його поглядів. Також власне виховання самого Дж. Дьюї, адже він виріс в надзвичайно релігійній атмосфері, яку створювала віруюча мати, тому питання релігії в місця релігії в житті суспільства для нього були дуже важливі, близькі і вимагали додаткових ґрунтовних досліджень. Його продовжують цікавити поняття: «субстанція», «дуалізм», «атрибути». Ідеї пантеїзму за життя Б. Спінози були зовсім не нові. Наприклад, індійська та китайська стародавні філософії, досократівські представники грецької та буддійської культур обожествляли природу, поклонялись перед силами природи та мали безліч Богів. Звичайно, він прийшов до осягнення світу згідно пантеїстичних ідей через критичне ставлення до релігійної юдео-християнської традиції та аналіз тогочасних досягнень представників наукової і філософської думки Європи. Дж. Дьюї, робить висновок про те, що теорія пізнання пантеїзму Спінози має досить багато

протирич. Наприклад, Спіноза починає з визначення субстанції, продовжуючи демонструвати, що вона абсолютна досконала Істота, в якій все існує. Проте доктрина Б. Спінози не може враховувати речі, які існують насправді, на думку Дж. Дьюї. Він заперечує, що вони є тим, чим вони здаються нам і зводить їх до Божественного. Чому вони здаються нам іншими, ніж вони є, вчення Б. Спіноза не може пояснити.

Як і в своїй попередній роботі «Метафізичні припущення матеріалізму» Дж. Дьюї ставить питання про значення речей, їх сприйняття нами і тим, якими вони є в реальності, оскільки ці речі об'єднуються трьома поняттями: Думкою, Природою і Богом. Перед вченим постає проблема визначення цих понять і їх взаємозв'язку. «Думка та буття стають одним; Порядок думки є порядок існування. Тепер, здається, досягнуто остаточної єдності і можливо справжнього знання» [73, р. 249].

У роботі «Етика» Б. Спіноза намагався вирішити проблему, яка полягає в примиренні нескінченного і уявного кінцевого тільки на основі гіпотези нескінченного. Це питання Дж. Дьюї вважав майже вирішеним Б. Спінозою, проте він ставить перед собою мету, яка полягає в тому, щоб допомогти розуму визначити, чи є це досягнення єдності лише видимим чи реальним. Б. Спіноза, вивчав роботи Р. Декарта, який є основоположником наукового мислення та раціоналізму, що дало йому можливість створити свою метафізичну концепцію на основі декартівської математичної логіки. Р. Декарт у своїй роботі «Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках» (*“Discours de la méthode pour bien conduire sa raison, et chercher la verité dans les sciences”*, 1637 р.) сформулював, а у роботі «Медитації про першу філософію» (*“Meditationes de prima philosophia”*, 1641 р.) обґрунтував своє відоме філософське висловлювання як доказ власного існування та існування Бога: «Cogito ergo sum» (Я мислю - отже, я існую) [2]. Тобто існує людина, яка має можливість мислити, проте вона завжди має певні сумніви щодо досконалості буття, розуміючи свої сумніви про досконалість і скінченність власного буття, людина визнає певну досконалість, яку і називає Богом. Факт

мислення і є причиною думати, що людина є певним мислячим суб'єктом. Найголовніше у філософії Р. Декарта те, що є мисляча субстанція (душа) і протяжна (тіло), і вони завжди взаємодіють між собою. Б. Спіноза ж на відміну від нього, стверджував, що у світі є одна єдина субстанція - Бог, а все інше – її безкінечні атрибути – протяжність і мислення. Протяжність визначається в нескінченності модусів, а мислення втілюється в людині.

Отже, переходимо до наступної частини роботи Дж. Дьюї, де він цитує буквально перші рядки «Етики» із розділу «Про Бога» (“*De Deo*”). «Під тим, що спричинено само собою, я маю на увазі те, що субстанція передбачає існування, або те, що природа лише мислима як існуюча» [73, р. 251]. Далі він продовжує цитувати роботу Спінози, викладаючи матеріал послідовно, так, як написано безпосередньо у автора. Дж. Дьюї аргументує свою точку зору, спираючись на саму роботу, а потім, безпосередньо, коментуючи припущення Б. Спінози римськими буквами, а свої - арабськими. Аналізуючи Теорему 28 (Prop. XXVIII) із розділу «Про Бога», Дж. Дьюї зазначає, що сам Б. Спіноза описуючи єство Бога приходять до того, що спочатку показує, що все, що було визначене, було визначене Богом, і що кінцева річ не може бути визначена ні із абсолютної природи будь-якого атрибута Бога, ні із будь-якого атрибута. Тобто, Дж. Дьюї приходять до заперечення одного із фундаментальних висновків Б. Спінози про існування окремих речей, як форм і властивостей Бога.

Разом з тим, Дж. Дьюї припускає, що Б. Спіноза робить неправильний висновок, адже він мав вказати, що кінцева річ, якщо вона існує, має залежати від іншої кінцевої речі. А Бог, оскільки він нескінченний, ніколи не може мати кінцевість, але оскільки він являється першопочатком та причиною всього, ніяка кінцева річ не може взагалі існувати. Відповідно, на думку, Дьюї ця гіпотеза неправильна [73, р. 253]. Атрибут – це те, що є сутністю субстанції. Відповідно до поглядів Б. Спінози, якщо в одній і тій же речовині є дві або більше ознак, вони повинні або являти собою різні субстанції, що є абсурдним твердженням, або ж субстанція, в цьому випадку повинна мати один і той же атрибут [73, р. 255]. Для Б. Спінози, на думку Дж. Дьюї, можливі тільки дві речі. Субстанція

може мати або нескінченну кількість атрибутів, що існують у всій незалежності один від одного, отже, утворюючи нескінченне число речовин; або одну нескінченну речовину, з однією нескінченною ознакою. Однак, об'єднання двох концепцій передбачає протиріччя. Дж. Дьюї приходиться до висновку, що у Б. Спінози є два протилежних поняття.

Далі у статті Дж. Дьюї є цікаве припущення, що загалом у Спінози є два Бога. Він пише: «Спіноза тримає про запас два Бога, перший – досконала і абсолютна сутність, другий – проста сума Всесвіту зі всіма його дефектами» [73, р. 257]. Пояснює він це тим, що можливо так і має бути в пантеїстичній системі, подібній до системи Спінози, яка ґрунтується на думці, що єдине реальне знання – це безпосереднє знання.

Дж. Дьюї вважав, що починати потрібно з визначення про Абсолютне ідеальне буття, в якому перебувають усі речі, але ця теорія не може пояснювати речі так, як ми їх розуміємо. Треба заперечувати, що вони є такими, якими вони здаються, і відносити їх до Божественного. Але є питання, яке руйнує подібні теорії: «Якщо всі речі є божественними, то як же ми їх бачимо інакшими?». Саме тут Б. Спінозу спіткала невдача, на думку Дж. Дьюї. Звичайно, на той час висновки Дж. Дьюї викладені в есеї, безумовно справили певне позитивне враження на видавця «Журналу спекулятивної філософії». Припускаємо, що це сталося завдяки намаганням пояснити щось нове, враховуючи, що тогочасна філософська думка в Америці була неоднозначною, а Дж. Дьюї виступив як серйозний майбутній філософ, взявшись за аналіз подібної теми. І якщо про Р. Декарта в своїй роботі Дж. Дьюї згадав, то він не звернув увагу на послідовників Б. Спінози, наприклад Г. В. Лейбніца, Дж. Лока та І. Канта.

Між поглядами Арістотеля, Бенедикта Спінози та Джона Дьюї проводить паралелі щодо питань етики та психології Еріх Фромм у роботі «Людина для себе» (*“Erich Fromm. Man for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics”*, 1947 р.). Нас цікавить зв'язок, який він вбачає між поглядами останніх двох філософів. Зокрема він зазначає, що Дж. Дьюї «як і Спіноза, він постулює, що об'єктивно обґрунтовані ціннісні пропозиції можна отримати силою людського

розуму; для нього також метою людського життя є зростання та розвиток людини з погляду її природи та конституції. Але його неприйняття будь-яких фіксованих цілей приводить його до відмови від важливої позиції, досягнутої Спінозою – позиції “моделі людської природи” як наукового поняття. Основний акцент у позиції Дьюї робиться на взаємозв’язку між засобами та цілями (або наслідками) як емпіричній підставі дійсності норм» [96, р. 28]. Показовим є те, що Дж. Дьюї пізніше у 1888 році написав есей на тему: «Нові нариси Лейбніца про людське розуміння» (*“Leibniz’s New Essays Concerning the Human Understanding”*, 1888 р.), де порівняв ідеї Г. В. Лейбніца із ідеями Дж. Лока та показав різницю між британськими та німецькими ідеями.

Питання поняття субстанції не раз будуть підніматися у його більш фундаментальних роботах. Спільно із американським вченим Артуром Ф. Бентлі (*Arthur Fisher Bentley*, 1870–1957 рр.) Дж. Дьюї видає роботу «Пізнання і пізнане» (*“Knowing and The Known”*, 1949 р.), де також аналізувались питання математичної логіки. Він розглядає естетичні категорії в зв’язку з метафізичним натуралізмом у роботі «Мистецтво, як досвід» (*“Art as Experience”*, 1934 р.), де в одному із розділів «Субстанція і форма» рефлексує з приводу зв’язку вже створеного предмету мистецтва та того, що він є сполучною ланкою між, наприклад, художником та аудиторією. Пояснюючи та аналізуючи роботу, ми розуміємо, що для вченого цей об’єкт мистецтва має мову, він говорить з аудиторією і автор має пояснити її аудиторії, розуміючи, як потенційно сприйме вона витвір. Тому на думку автора, будь-який витвір мистецтва – це матерія перетворена в естетичну форму субстанції. Суть співвідношення понять «мистецтво» та «досвід» полягає у тому, що «мистецтво є відокремленою сферою, де воно відрізане від зв’язку з матеріалами та цілями всіх інших форм людських зусиль, переживань та досягнень. Таким чином, на того, хто береться писати про філософію витончених мистецтв, покладається першочергове завдання. Це завдання полягає в тому, щоб відновити спадкоємність між витонченими та посиленними формами досвіду, які є витворами мистецтва, та

повсякденними подіями, діями та стражданнями, які, за загальним визнанням, становлять досвід» [53, р. 3].

2.3. Прагматизм та основні ідеї засновників Метафізичного клубу

Метафізичний клуб за час свого існування об'єднав різних представників американської наукової еліти. У період з 1872 по 1879 р. у Гарвардському університеті (*Harvard University*) активними учасниками клубу були Ч. Райт, В. Джеймс, Ч. С. Пірс, О. В. Голмс-молодший, з 1879 по 1885 р. в Університеті Джонса Гопкінса – Дж. Дьюї, Г. С. Голл, Дж. С. Морріс, Н. С.-Дж. Грін, а також Дж. Фіск і Ф. Е. Еббот. Філософські дискусії, ідеї, які інколи вперше були озвучені на засіданнях Метафізичного клубу, сформували ту спадщину, яка знаменується початком прагматизму як домінуючої ідеї американської думки кінця ХІХ-початку ХХ століть, а також стала стимулом для наукового розвитку цілої плеяди американських вчених: Еллері В. Девіс (*Ellery William Davis*, 1857–1918 рр.), Джон Дьюї, Фабіан Франклін (*Fabian Franklin*, 1853–1939 рр.), Бенджамін Айвс Гілман (*Benjamin Ives Gilman*, 1852–1933 рр.), Джозеф Ястров (*Joseph Jastrow*, 1863–1944 рр.), Крістін Ледд-Франклін (*Christine Ladd-Franklin*, 1847–1930 рр.), Аллан Маркванд (*Allan Marquand*, 1853–1924 рр.), Оскар Г. Мітчелл (*Oscar H. Mitchell*, 1851–1889 рр.), Чарльз В. Ніколс (*Charles Wilbur de Lyon Nichols*, 1854–1923 рр.), Адам Тодд Брюс (*Adam Todd Bruce*, 1860–1887 рр.), Безіл Л. Гілдерслів (*Basil Lanneau Gildersleeve*, 1831–1924 рр.), Генрі Ньюелл Мартін (*Henry Newell Martin*, 1848–1896 рр.), Іра Ремсен (*Ira Remsen*, 1846–1927 рр.), Вільям Томпсон Седжвік (*William Thompson Sedgwick*, 1855–1921 рр.), Бенджамін Елі Сміт (*Benjamin Eli Smith*, 1857–1913 рр.), Едмунд Бічер Вілсон (*Edmund Beecher Wilson*, 1856–1939 рр.), Генрі Табер (*Henry Taber*, 1860–1936 рр.), Торстейн Веблен (*Thorstein V. Veblen*, 1857–1929 рр.) [150].

Дослідження діяльності учасників клубу є неможливим без висвітлення тісної взаємодії їх життєвих і наукових шляхів із основними історичними подіями того часу, аналізу всіх взаємозв'язків та відмінностей між

поняттями, що сформувались серед філософських, культурних, політичних викликів Америки XIX століття. Ми узагальнимо основні внески представників Метафізичного клубу в Американську наукову думку, які вже тоді підтримували роботи Ч. Дарвіна, а також заснували та поширювали поки ще не названу, у той час, філософію прагматизму.

Засновник Метафізичного клубу, логік, філософ, психолог, Ч. С. Пірс, один з найвизначніших філософів Америки та засновник прагматизму за п'ятдесят років викладання та продуктивних досліджень, жодного разу не мав запропонованої постійної академічної посади. Він домігся безсмертної слави у сфері логіки і фізики, однак здебільшого його внесок в логіку залишився непоміченим за життя, його роботи в галузі фізики були визнані в усьому світі, але вони не принесли жодних академічних чи майнових привілеїв».

Зосередимось виключно на діяльності Ч. С. Пірса та його ідеях в період існування клубу: розглянемо період з 1870 року по 1885 рік, адже саме в цей час він став засновником Метафізичного клубу і активним учасником засідань в обох університетах (Гарвардському та Університеті Джонса Гопкінса). Трансформація ідей Ч. С. Пірса цього періоду починається з вивчення робіт І. Канта і схоластів та переходить до логіки, він розпочинає працювати викладачем. Карл-Отто Апель (*Karl-Otto Apel, 1922–2017 pp.*) пропонує періодизацію життєдіяльності Пірса, виокремлюючи етап, що охоплює 1855–1871 роки, коли Ч. С. Пірс починає вивчати роботи І. Канта, та період з 1871 до 1883 року – час загального визнання Ч. С. Пірса, час заснування Метафізичного клубу, а потім звільненням із Університету Джонса Гопкінса [32, р. 17]. Щодо впливу І. Канта на американського філософа, то К. Апель зазначає: «...перші документальні свідчення про прагматизм були представлені Пірсом у 1872 в “Метафізичному клубі”. Крім того, за словами самого Пірса, він уперше вжив термін “прагматизм”, запозичений у Канта, для позначення свого вчення у 1871 році в цьому клубі, який він же і заснував. Ці факти не суперечать настільки ж ясному і

доведеному факту, що Пірс дотримувався набагато більш раціоналістичної філософії ще до появи “Метафізичного клубу” ще до 1871 р., в рамках ранньої “теорії пізнання та реальності”, у його критичному вивченні середньовічної та сучасної філософії, особливо Канта та Барклі» [32, р. 16].

Так дійсно, Ч. С. Пірс написав свій найвідоміший есей «Як зробити наші ідеї ясними» (“*How to Make our Ideas Clear*”) у 1878 році [144], який було надруковано в журналі «Популярний науковий щомісячник» (“*Popular Science Monthly*”, 1877-1878 pp.). У серію увійшли також ще п’ять його статей: «Фіксація віри» (“*The Fixation of Belief*”, 1877 р.), «Доктрина шансів» (“*The Doctrine of Chances*”, 1878 р.), «Ймовірність індукції» (“*The probability of induction*”, 1878 р.), «Порядок природи» (“*The Order of Nature*”, 1878 р.) та «Дедукція, індукція і гіпотеза» (“*Deduction, Induction, and Hypothesis*”, 1878 р.). А у 1868 році, він опублікував ще одну серію статей в «Журналі спекулятивної філософії» В. Т. Гарріса, під загальною назвою «Питання, що стосуються певних здібностей, які приписуються людині» (“*Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man*”, 1868 р.) [146], в якій розглядалися проблеми психології сприйняття. Видання цих матеріалів слугували об’єктом активного обговорення у Кембриджі. Саме з таких обговорень почало свою діяльність об’єднання молодих науковців, яке Ч. С. Пірс назвав «Метафізичним клубом», де, як ми згадували вище, він вперше описав значення поняття «прагматизму». Підтвердження заснування прагматичних ідей також знаходимо в українській дослідниці О. В. Ратнікової, яка посилається в свою чергу на В. Джеймса. «В 1897 р. Джеймс у вже згадуваній лекції “Філософські концепції та практичні результати” повідомив про появу нового філософського напрямку – прагматизму, – джерела якого він виявляв у ранніх статтях Пірса. Популяризація прагматизму Джеймсом, однак, нерідко викликала негативну реакцію Пірса» [16, с. 68]. А результатом його роботи в Університеті Джонса Гопкінса стала праця «Дослідження логіки», де зібрані роботи самого автора та його учнів.

На зібраннях Метафізичного клубу він говорив про те, що філософія потребує нових концепцій, що зроблять доступним вивчення реальності за допомогою методу науки. Він запропонував систему понять у своїй роботі «Новий список категорій» (“*On a New List of Categories*”, 1867 р.) [145]. Важливо розуміти, що Ч. С. Пірс у даній роботі веде постійний діалог з І. Кантом і відповідає на питання, що висвітлювалися у «Критиці чистого розуму». На основі трьох універсальних категорій, які Ч. С. Пірс розробив після вивчення Аристотеля, І. Канта і Г. Гегеля, ним була закладена структура проекту прагматичної філософії. Як зазначає дослідник Дональд Базеллі (*Donald E. Buzzelli*): «Це була, можливо, перша філософська публікація Пірса (опублікована у травні 1867 р.), і це була перша публікація, в якій він представив та спробував обґрунтувати свою таблицю категорій. Зрештою, “Новий список” – це не просто допитливість раннього періоду філософствування Пірса». Категорії, розроблені у 1867 році, з того часу ніколи радикально не змінювалися» [47, р. 63]. Вплив філософії І. Канта на Ч. С. Пірса видається очевидним: відомо, що німецький філософ Карл-Отто Апель назвав його «Кантом Америки» [32, XXV]. Погоджуємось з поглядом К.-О. Апеля на те що, ми можемо читати роботи Ч. С. Пірса, які показують семіотичну трансформацію трансцендентальної філософії І. Канта – трансформацію, яка переходить від аналізу свідомості та самосвідомості до інтерсуб’єктивності лінгвістичної комунікації.

Ч. С. Пірс вважав, що поведінка людей характеризується сукупністю вірувань (*beliefs*), які набуваються протягом життя, що називається – досвідом. Протилежним станом віри є сумнів, який затримує прийняття рішення і будь-яку дію. Метою дослідження має бути, перш за все, розуміння того, як запобігти тривалому переходу від стану смуніву до стану віри. Це, на його думку, можна дослідити лише науковим методом – методом емпіричних спостережень, аналізу, експериментальної перевірки гіпотез тощо. Перший вагомий крок Ч. С. Пірса до прагматизму було зроблено завдяки вивченню та трансформаціям коперніканської революції І. Канта.

Одним із активних учасників Метафізичного клубу був також Ч. Райт, американський філософ і науковець. Едвард Мадден (*Edward H. Madden*) один із його біографів зазначає, Ч. Райт народився в Нортгемптоні (*Northampton*), штат Массачусетс (*Massachusetts*), в 1830 році. Після закінчення Гарварду в 1852 році і до 1870 року працював в математичному штаті Морського альманаху. У 1860 році обраний членом Американської академії мистецтв і наук, якийсь час був секретарем цієї Академії. Читав лекції в Гарварді з філософії, психології і математичної фізики. Визначальним моментом в його житті був візит до Ч. Дарвіна в Англію в 1872 році. Між 1864 і 1875 роками написав небагато статей і есеїв для журналів «Нація» (*“The Nation”*) і «Північноамериканський оглядач» (*“North American Review”*), двох найважливіших культурних журналів Америки ХІХ століття. Чарльз Еліот Нортон (*Charles Eliot Norton*, 1827–1908 pp.), найближчий друг Ч. Райта, опублікував його твір посмертно в 1877 році під назвою «Філософські дискусії». А Джеймс Бредлі Тайер (*James Bradley Thayer*), також давній друг, опублікував його «Листи» посмертно у 1878 році. В своїй книзі Е. Мадден пише: «Життя Чонсі Райта було простим і прямолінійним, хоча і не завжди щасливим, а його філософія була витонченою і новою, хоча і не завжди вдало сформульованою. Його велич і його невдача, обидва ці аспекти представляють майже однаковий інтерес» [133, р. 1-2]. Наукові роботи вченого і його намагання викладати часто закінчувались невдачею. Проте, як писав Луї Менанд (*Louis Menand*), він був унікальною людиною. Коли в своїй книзі Л. Менанд описує історію появи Метафізичного клубу, він зазначає, що «ключовою фігурою у цій групі був не Джеймс, Голмс чи Пірс. Це був Чонсі Райт, людина, яка майже буквально жила для розмов. Райт був як комп'ютер... Він умів засвоювати ідеї. Люди рідко бачили, що він робив з книгою більше, ніж просто передивлявся зміст і читав кілька сторінок навмання, але він завжди здавався повністю обізнаним щодо останніх досліджень в галузі філософії, математики та природничих наук» [137, р. 206]. Тобто, він був серед своїх друзів місцевим Сократом [133,

р. 8-9], особливо у його гарвардський період з 1870 по 1875 роки, період, коли Ч. Райт написав свої найважливіші філософські статті, а також період його активної участі у всіх дискусіях у клубах, де збирались молоді студенти та випускники Гарварду, які втомилися від християнської ортодоксії. Якраз один із таких клубів Ч. С. Пірс пізніше назве своїм Метафізичним клубом. Ч. Райт був знайомий із Ч. С. Пірсом ще з 1857 року. «Чарльз Пірс познайомився з Райтом у 1857 році, коли Пірсу було вісімнадцять, а Райту двадцять сім, на інших приватних наукових зборах – Шекспірівському клубі, яким керувала дружина Чарльза Рассела Лоуелла (батька героя Громадянської війни). Незабаром вони почали збиратися щодня для обговорення філософії» [137, р. 221]. Отже, у 1870 році Ч. Райт викладав у Гарвардському коледжі лекції із психології та філософії, а у 1874 році читав лекції з математичної фізики. Його запросив викладати Ч. Е. Нортон, який був у той час президентом Гарварду. Він був з ним знайомий із «Кембриджського клубу Septum» (“*Cambridge Septum Club*”, 1865–1868 pp.). Роберт Річардсон, писав, що Чонсі Райт був «антитеологічним позитивістом, філософом, який був у центрі дискусійних клубів у Кембриджі близько двадцяти років, з 1856 року і до своєї смерті в 1875 році, з початку в клубі Септем, потім – Метафізичному клубі. Райт зібрав навколо себе ряд видатних особистостей, які захопили Гарвард і зробили революцію, захищали та просували роботу Дарвіна, а також заснували та поширили досі безіменну філософію прагматизму» [152, р. 129].

Ч. Райт опублікував в «Північноамериканському оглядачі» з метою захистити Ч. Дарвіна від критики вченого-єзуїта Сент-Джорджа Міварта (*St. George Jackson Mivart*, 1827–1900 pp.), яку він опублікував у книзі «Генезис видів» (“*Genesis of Species*”, 1871 p.). Стаття Ч. Райта настільки вразила Ч. Дарвіна, що той видав її у вигляді брошури та розповсюдив в Англії. У наступному році Ч. Райт приїздив до Європи та зустрічався з відомим дослідником, результатом чого стала стаття «Еволюція самосвідомості» (“*The Evolution of Self-Consciousness*”, 1873 p.), яку він

опублікував також в «Північноамериканському оглядачі» у квітні 1873 р. Вчений підтримував ідеї Ч. Дарвіна і також вважав, що походження людини від ссавця є логічним та зрозумілим. У роботі Ч. Дарвін доводить, що розвиток цей еволюційний, що підтримав і Ч. Райт. «Походження людини і статевий добір» (*“The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex”*, 1871 р.) – перша і вдала спроба зламати всі існуючі на той час погляди на розвиток живих форм. Але, звичайно, така нова сильна теорія викликала багато питань, адже вона практично переконує в істинності теорії еволюції, яка здійснюється шляхом природного відбору.

У 1878 р. Ч. Райт публікує книгу під назвою «Філософські дискусії» (*“Philosophical Discussions”*, 1878 р.), в якій дослідив основні, на його думку, проблеми філософії та її зв'язків з іншими науками. Так, до прикладу, філософ аналізує такі теми: фізична картина світу, натуральна теологія, як позитивна наука, природний добір, походження видів, еволюція самосвідомості тощо. Він вважав, що самосвідомість не могла виникнути раптово, що її появі передували особливі сили або властивості: «Поява в природі дійсно нової сили (використовуючи це слово в широкому значенні, що надається йому в науці), як, наприклад, здатність до польоту перших птахів, свідчить про те, що вона лише потенційно містилася у попередніх явищах. Так само жоден акт самосвідомості, хоч би яким елементарним він був, не міг з'явитися до першого самосвідомого акту людини у тваринному світі; тим не менш, дія могла бути потенційно пов'язана з раніше існуючими силами чи причинами» [186, р. 201]. Поняття «розум» (*“mind”*), фігурує в різних теоріях, воно, як будь-яке інше поняття, за відсутності аналога, часто стає, на думку американського філософа, предметом містицизму. Цікавим видається той факт, що мислитель, який допоміг в організації Метафізичного клубу, особисто сам критично ставився до метафізики, підкреслюючи свої позитивістські погляди: «Отже, ментальна філософія, або метафізика, дійшла до нас із давніх часів, до яких найменше торкнулись спекулятивні інтереси та методи сучасної науки. Містицизм все ще панує над наукою про дух, хоча

його теорія загалом, або те, що є спільним для всіх теорій, званих містичними, дуже розпливчата і незрозуміла навіть для виключно релігійного використання цього терміну. Ця неясність привела до ширшого вживання і розуміння цього терміну у тому вигляді, в якому він вживається сьогодні... Містичну метафізику слід вивчати науковим методом на її власному ґрунті, тобто догматично або теоретично, і оскільки вона зневажає факти емпіричного спостереження або вважає їх дрібницями, неправильними тлумаченнями, вона вважає себе сильною, будучи системою, з неприступною самоузгодженістю» [186, р. 203-204].

Американський філософ зізнається, що термін «позитивізм» набув безлічі конотацій, що є характерним для багатьох наукових понять. Наприклад, те що колись розумілося під поняттям «раціональне», поступово стало називатися «науковим». Отже розум, пов'язаний з наукою, будучи вмістилищем знання, має ще одну визначальну функцію. Лише людина, на думку філософа, здатна до набуття знання про знання, і жодній найрозумнішій тварині це не під силу. Втім, саме знання буває різним, і деякі його види притаманні тваринам. До прикладу, Ч. Райт розрізняє наукове знання і здоровий глузд, і це розрізнення є «лінією, що розділяє людський та тваринний розуми» [186, р. 207].

Олівер Венделл Голмс молодший (*Oliver Wendell Holmes Jr.*, 1841–1935 рр.) і Ніколас Сент-Джон Грін (*Nicholas St. John Green*, 1830–1876 рр.) були юристами та членами Метафізичного клубу, цікавились питаннями еволюції, емпіризму та прагматичними ідеями. За даними Джона Шука, вони також були знайомі із роботою Джеймса Ф. Стівена (*James Fitzjames Stephen*, 1829–1894 рр.) «Історія кримінального права Англії» (“*A General View of the Criminal Law in England*”, 1863 р.). «У 1870-і роки Грін і Голмс працювали над визначенням понять відповідальності, провини та злочинних станів розуму, а також над ширшими питаннями про природу права з погляду культурного розвитку. Обидва юристи досягли успіхів у теорії недбалості, яка ґрунтувалася на прагматичному підході, та сформулювали важливі

обґрунтування стандарту “розумної особи” в юридичних дискусіях» [161]. Ці юристи сильно вплинули на американську соціальну думку, адже як писав Ф. Вінер: «Пірс і Джеймс, відповідно до акценту на науковому методі, настільки вираженого у філософських дискусіях їхнього старшого товариша Чонсі Райта, завжди наполягали на тому, що прагматизм – це метод прояснення метафізичних диспутів та словесних суперечок про значення ідей. Тому важливо зазначити, що у “Метафізичному клубі” Пірса, де, як він стверджував, прагматизм уперше побачив світ, було більше юристів, ніж вчених-фізиків. З семи його членів лише Райт, Пірс та Джеймс мали наукову підготовку; решта четверо, Голмс, Фіске, Грін та Ворнер, були випускниками Гарвардської школи права... Цим юристам ми зобов’язані – наскільки це стосується історії американської соціальної думки – першим крокам у поширенні об’єктивного наукового методу на одну з найважчих соціальних дисциплін – проясненні сутності та джерел позитивного права» [183, р. 70].

О. В. Голмс молодший, найвідоміший американський суддя ХХ століття, прожив довге успішне життя. У біографічній роботі Софі Літтлфілд (*Sophie W. Littlefield*) «Олівер Венделл Голмс молодший: Верховний суддя та американська правова думка» (“*Oliver Wendell Holmes Jr: The Supreme Court and American Legal Thought*”, 2005 р.) ми знаходимо такі його біографічні дані: «він народився в 1841 році, помер у 1935 у віці 93 років. Випускник Гарвардського коледжу і ветеран громадянської війни, О. В. Голмс молодший розпочав вивчення права у 1864 році. Він продовжував писати або редагувати деякі з найвагоміших юридичних книг, статей і журналів свого часу» [132, р. 5]. На кар’єрний успіх, активну політичну та філософську діяльність вплинуло те, що юрист був активним учасником Громадянської війни. Джордж Едвард Уайт (*George Edward White*) в роботі «Олівер Венделл Голмс: мудрець Верховного суду» (“*Oliver Wendell Holmes: sage of the Supreme Court*”, 2000 р.) відзначає, що у квітні 1864 року О. В. Голмс описав свій досвід громадянської війни як «хрестовий похід у справі цілого цивілізованого світу» [180, р. 25]. Він пішов на службу з двох причин: по-

перше, він виступав проти рабства, а по-друге, вважав, що кожен мав зробити такий благородний вчинок – піти на війну.

Більшість дослідників життя О. В. Голмса не розглядають його участь у Метафізичному клубі. Вони переважно досліджують його як вченого-юриста. Дослідник Ральф Бартон Перрі (*Ralph Barton Perry*, 1876–1957 pp.) описуючи погляди О. В. Голмса згадує його слова: «Право, як і будь-який інший ряд фактів у світі, можна розглядати в інтересах науки» [149, р. 510]. Схожої думки дотримується інший дослідник Марк ДеВольф Гоу (*Mark DeWolfe Howe*, 1864–1960 pp.), він стверджує, що «прихильність до наукового методу привела Голмса до розгляду права в контексті низки фактів, що мало чим відрізняється від того, з чим має справу дослідник. Таким чином, вивчаючи закон, він дійшов до висновку, що низка фактів, відомих як закон, піддається науковому розгляду» [120, р. 257]. Девід Генрі Бартон (*David Henry Burton*) у роботі «Олівер Венделл Голмс молодший» (*“Oliver Wendell Holmes, Jr.”*, 1980 p.) намагається визначити вплив клубу, що змінив життя багатьох його членів. Зокрема, він зазначає, що досвід участі у Громадянській війні для Голмса був дуже важливим: «Така концепція закону стане центральною для Голмса як вченого, юриста, судді, та досвід життя із законом в різні часи підтверджує здійсненність наукового правила. Переконливо продемонструвавши, що закон не менше, ніж історія, медицина чи логіка, схильний до наукових імперативів, Голмс надав Метафізичному клубу один важливий аргумент на підтримку всеосяжного емпіризму. У той же час Голмс взяв дещо з діалогів Метафізичного клубу, що було життєво важливим для його життя. Під час Громадянської війни він зіткнувся з гострою необхідністю ігнорувати різницю між “повинно” та “є”... Щодо цього Громадянська війна справила на нього незабутній вплив» [46, р. 45]. Громадянська війна, як переконує автор, навчила його тому, що випадковості також існують, адже на війні гинули різні люди і не можливо було вгледіти певні закономірності. Проте його прогностична теорія (*predictive theory*) права, відповідно до якої закон – це прогноз, передбачення того, яким буде

наслідок чи покарання вчинку при розгляді судом, сягає тих часів, коли вплив Ч. Райта, Ч. С. Пірса і Н. С.-Дж. Гріна, був найбільш помітним. Критикуючи «Принципи юриспруденції» (*“Principles of Jurisprudence”*) в «Американському правовому оглядачі» (*“American Law Review”*), він зазначив, що гідність загального права полягає в тому, що воно спочатку вирішує справу, а потім визначає принцип. Проте, до 1872 року він помітно просунувся у напрямку своєї теорії прогнозування, коли написав: «Єдине питання для юриста: як будуть діяти судді?». Будь-який мотив їхніх дій, чи то конституція, статут, звичай або прецедент, на який можна покластися з тим же ступенем ймовірності, що в більшості випадків переважає, заслуговує розгляду як одне з джерел права в трактаті про юриспруденцію» [117, р. 723-724].

В роботі Кетрін Дрінкер Боуен (*Catherine Drinker Bowen, 1897–1973 pp.*) «Янки з Олімпу: Справедливість Голмса та його сім'я» (*“Yankee from Olympus: Justice Holmes and his family”*, 1944 р.) ми знаходимо опис однієї із зустрічей вченого у Метафізичному клубі: «У Метафізичному клубі на Квінсі-стріт Олівер Голмс був різкий і самовпевнений. Стоячи, поклавши руку на камін, жестикулюючи трубкою, він викрикував Джеймсу і Райту, спробував навіть змусити замовчати Чарльза Пірса, але не зміг. Аргументи Голмса завжди зводилися до закону. – У світі є й інші докази, – сердито сказав Джеймс» [42, р. 253].

Американський юрист і правознавець Френсіс Біддл (*Francis Biddle, 1886–1968 pp.*) зазначав, що після смерті О. В. Голмса почались спроби зруйнувати його репутацію і покласти край його впливу на сучасне американське правове мислення. Дійсно, варто підкреслити, що це почали представники природного права схоластичної традиції. Критичні висловлювання щодо філософа «виходили здебільшого від прибічників природного права в схоластичній традиції, представлений у сучасному вченні Римо-католицької церкви. Голмс не вірив ні в закони природи, ні в якийсь інший абсолют і багато разів говорив про це без помітної стриманості. Він

включив мораль і релігійні вірування у сферу свого скептицизму, так що було неминучим те, що ті, хто дійсно вірив, і особливо ті, чиє сповідання ґрунтувалося на догмі одкровення, рано чи пізно напали б на нього. Підхід Голмса був допитливим, емпіричним та прагматичним. Постулювалось, що постійні зміни, що відбуваються в житті, вимагають подібних змін у законі, що є лише одним із проявів життя» [38, р. 4].

О. В. Голмс також здійснив великий внесок в прагматичне розуміння науки. Ч. Райт найчастіше спілкувався із молодим юристом, як зазначає Девід Розенберг (*David Rosenberg*): «Райт, мабуть, був для Голмса основним джерелом знань з сучасної наукової філософії та методології, а також важливих теорій Дарвіна» [155, р. 16]. Ч. Райт представив членам клубу емпіричну максиму, згідно з якою наукова теорія повинна встановлювати тільки ті причинно-наслідкові зв'язки, які схильні до фальсифікації. Він пояснив ідеї випадковості і релятивізму в науковій теорії Ч. Дарвіна. Девід Розенберг підкреслює: «На цій підставі Райт продемонстрував помилку таких людей, як Спенсер, який припустив, що історична еволюція неминуче призводить до соціального прогресу» [155, р. 16]. Ч. Райт також посилив прихильність О. В. Голмса до інтелектуального скептицизму, підкресливши «нейтралітет» науки: наука займається причинними зв'язками, а не виправдуванням тих чи інших чинників, і тому не повинна зв'язуватися з цільовими причинами, метафізичними постулатами та іншими апріорними системами.

О. В. Голмс в своїй книзі «Загальне право» (*“Common law”*, 1881 р.) аналізує систему прецедентів і надає філософське осмислення деяким поняттям. Він аналізує поняття «обов'язку», яке важливе для філософії не лише з точки зору права, але й з точки зору етики. «З часів Савіньї, першу появу договору як у римському, так і в німецькому праві часто пов'язували з продажем, який залишився незавершеним через випадковість. Це питання, здається, немає великого філософського значення. Бо, щоб пояснити, як людство вперше навчилося давати обіцянки, ми маємо звернутися до

метафізики та з'ясувати, як узагалі виникло уявлення про майбутній час. Природа конкретної обіцянки, яка вперше була нав'язана в даній системі, навряд чи може привести до будь-якої істини загального значення. Але історія обов'язку повчальна, хоч і набагато скромніша. Необхідно щось знати про нього, щоб зрозуміти просвітницькі правила, що становлять договірне право сьогодні» [118, р. 251]. Мислитель звертається у ремінісценціях до аналізу німецьких філософів: «Німецькі філософи, які писали про право, не знали жодної іншої системи, крім римської, а німецькі юристи, що філософували, були професорами римського права. Деякі правила, які ми вважаємо зрозумілими, суперечать тому, що німецькі громадяни визнали б як першопринципи» [118, р. 167-168]. Мислитель демонструє чудову обізнаність у філософії права. У своїх лекціях він аналізує погляди Дж. Лока, І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля та багатьох інших. «Кант, Руссо і “Массачусетський білль про права” сходяться на думці, що всі люди народжуються вільними та рівними, і та чи інша частина цієї декларації дає відповідь на питання, чому володіння має охоронятися. Кант і Гегель виходять із свободи. Свобода волі, за Кантом, є сутністю людини. Це самоціль; це те, що не потребує подальшого пояснення, те, що слід абсолютно поважати, і що є самою метою та завданням будь-якого уряду. Володіння має охоронятися, тому що людина, заволодівши предметом, запровадила його у сферу своєї волі. Вона поширила свою особистість на цей об'єкт чи над ним. Як сказав би Гегель, володіння є об'єктивним здійсненням свободи волі. І, за постулатом Канта, воля будь-якого індивіда, виявлена таким чином, має право на абсолютну повагу з боку будь-якого іншого індивіда і може бути подолана або усунута лише загальною волею, тобто державою, яка діє через свої органи, суди» [118, р. 206-207]. В «Загальному праві» О. В. Голмс проявив себе не лише як видатний юрист, але й як філософ, оскільки, аналізуючи аспекти цивільного та кримінального права, він детально аналізував поняття та апелював до здобутків європейських мислителів та філософів. Роботи О. В. Голмса і досі актуальні, а його спадок і сьогодні аналізують сучасні дослідники.

Наприклад, у книзі Ліви Бейкер (*Liva Baker*) «Правосуддя з Бекон-Гілл» (*“The Justice from Beacon Hill”*, 1991 р.) американському мислителю присвячена окрема глава, в якій стверджується, що О. В. Голмс «надав закону життєвість, якої він ніколи раніше не мав» [33, р. 258].

Отже, О. В. Голмс критикував формалістичну юридичну науку за те, що вона спирається на апіорні моральні постулати. Позитивістський емпіризм і заперечення метафізики панували як в науці, так і в праві. Кінець телеологічної еволюції Герберта Спенсера та інших теорій був неминучий. Звичайно, погляди О. В. Голмса збігалися з поглядами його інтелектуальних колег в Кембриджі, особливо Ч. Райта, Н. С.-Дж. Гріна та інших членів Метафізичного клубу, які опублікували аналогічні гіпотези.

Н. С.-Дж. Грін – другий із правознавців Метафізичного клубу. На жаль, про його життя і філософію відомо не дуже багато. Проте, ми спробуємо окреслити найважливіші сторони його розвитку як юриста та філософа, що пов'язані із розвитком прагматизму, та визначимо його роль у Метафізичному клубі стосовно інших його учасників. Отже, Н. С.-Дж. Грін був професором Бостонської школи і викладачем Гарвардської школи права. За даними Ф. Вінера, Н. С.-Дж. Грін народився 30 березня 1830 року. Його батьком був легендарний випускник Гарвардського університету Джеймс Д. Грін, який перейшов із конгреціонального на унітарне служіння, проповідував у Східному Кембриджі, був мером Кембриджа, а його мати була донькою судді. «Таким чином майбутній юрист мав родину, яка була частиною судового і політичного життя країни» [183, р. 72].

У 1851 році він отримав ступінь бакалавра в юриспруденції в Гарвардському університеті, а в 1861 році також був, як і О. В. Голмс, учасником Громадянської війни. Повернувшись із фронту, Н. С.-Дж. Грін опублікував статті в «Американському правовому оглядачі» (*“American Law Review”*). У праці «Безпосередня і віддалена причина» (*“Proximate and remote cause”*, 1870 р.) він зробив історичне дослідження походження юридичної максими. Його дослідження було спрямоване на розуміння мінливого

значення найближчої причини. У статті він також показує, що юридична причина – це термін, не пов’язаний з фізикою, філософією чи метафізикою, він є терміном політики. Він працював лектором у Гарвардській школі права, а через три роки отримав посаду керівника юридичної школи при Бостонському університеті. «Крім читання лекцій в Гарвардській школі права, Н. С.-Дж. Грін також працював викладачем філософії в коледжі (логіка, метафізика, ментальна філософія), а також викладав курс політичної економіки. При підготовці до лекцій використовував роботи О. Бейна і Дж. Мілля з цієї тематики» [183, р. 73].

Нам цікава його робота «Безпосередня і віддалена причина», в якій він провадить дослідження від Арістотеля і схоластики через Френсіса Бекона (*Francis Bacon*, 1561–1626 pp.) до тогочасних ідей щодо розуміння безпосередньої причини. Він вважав, що безпосередня причина спочатку означала необхідну причину, а після ідей Ф. Бекона і Рене Декарта (*René Descartes*, 1596–1650 pp.) її початковий зміст був змінений: «Справжня причина – це сукупність всіх попередніх подій, разом взятих» [104, р. 211].

На думку Н. С.-Дж. Гріна у судовій справі лише факти є предметом дослідження. Вони розглядаються як причини та наслідки, але іноді виникають суто філософські питання, що вважати причиною, а що наслідком. Важливо, яка з кількох причин є найважливішою для слідства і чи є результат дійсно пов’язаним з причиною, і чи дійсно він безпосередньо даний: «Труднощі полягають у невеликій двозначності значення слова “причина”. Це слово використовується у побутовому значенні. Одна складність полягає в тому, що філософія та метафізика іноді вступають у дискусію, до якої вони не мають відношення. Інша полягає в тому, що причина і наслідок часто розглядаються як частини “причинно-наслідкового ланцюга”, і тому дискусія стає безглуздою. Головна труднощі, однак, у тому, що термін “безпосередній” і термін “віддалений” не мають чіткого значення. Іноді вважають безпосередніми причини такі, які віддалені у часі, іноді вважають безпосередніми ті, що видалені у просторі. Цей поділ не є ні науковим, ні

логічним» [103, р. 14]. Одні й ті ж самі причини можна було би, на думку мислителя, аналізувати під різними кутами та сперечатися, чи дійсно причина є безпосередньою, чи є вона віддаленою. Взагалі, американський мислитель вважав, що «причина» є чи не найважливішим поняттям для філософії загалом: «Головною метою роботи Бекона було вказати, що методи дослідження істини, які були тоді і до нього в моді, були хибними. Його подальшою метою було навчити тому, що він вважав новим і правильним методом. На його думку, дослідження істини є пошуком причин. Такої думки дотримувалися філософи всіх часів. Уся філософія спирається на причинність» [103, р. 2]. Причинність – ключове поняття для метафізики античного філософа Аристотеля, про що стверджує американський мислитель. У римському праві багато аспектів було напрацьовано коментаторами, які вірили у троїчну метафізику. Для нього право завжди існує в русі, він порівнює його з рікою Геракліта, у яку неможливо увійти двічі. Подібне тлумаченні метафізичних проблем дозволяє краще зрозуміти суть поняття «метафізика» для американських філософів, а це у свою чергу дозволяє зрозуміти значення появи Метафізичного клубу в Америці. Люди енциклопедичного знання, юристи, психологи, судді, логіки і математики, не професійні філософи, але філософи за покликанням, саме вони стояли біля витоків інтелектуального клубу.

Н. С.-Дж. Грін був активним представником соціальної філософії, його філософські погляди характеризуються розумінням функціональної концепції права як соціального інституту, що розвивається, що також перегукується з ідеями Ч. Райта, В. Джеймса. Він також зазначав, що метафілософії у правових науках, це можливість та необхідність піддавати логічному аналізу концепції, які змінюються в соціальних, економічних умовах, адже саме поняття мають бути чітко аргументованими та визначеними.

Вільям Джеймс (*William James*, 1842–1910 рр.), один із представників Метафізичного клубу, який у 1872 році у Гарварді розпочав свою академічну

кар'єру лектором з фізіології, а з 1873 до 1876 року - анатомії та фізіології. Він керував експериментальні дослідницькі лабораторії у Школі наук Лоуренса, яка вважається однією із перших психологічних лабораторій в Америці. У 1879-80 роках він викладав свій перший курс по філософії на тему «Філософія еволюції», а в 1884 році заснував Американську спілку психологічних досліджень. У 1885 році він був призначений професором філософії, а в 1889 році перейшов на кафедру психології. Будучи учасником Метафізичного клубу, опублікував свою роботу «Принципи психології» (*"The Principles of Psychology"*, 1890 р.) в двох томах. У 1892 році він опублікував скорочений варіант цього трактату: «Психологія, короткий курс» (*"Psychology, briefer course"*, 1892 р.), який незабаром став обов'язковим підручником з психології.

Власний погляд на прагматизм В. Джеймс висловив у 1907 році у роботі «Прагматизм: нова назва для деяких старих методів мислення» (*"Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking"*, 1907 р.), в якій виклав ідеї його колишніх однодумців: Ч. С. Пірса, Дж. Дьюї і Ф. Шиллера.

Гренвіл Стенлі Голл (*Granville Stanley Hall*, 1846–1924 рр.), став студентом Гарварду у 1876 році, до цього він викладав в Антіохійському коледжі (*Antioch College*). В тому ж році Метафізичний клуб був у стані трансформації, адже за рік до того помер Ч. Райт, а Ч. С. Пірс був у відрядженнях в Європі, проте він став товаришем В. Джеймса. У біографічному описі життя Г. С. Голла Едвард Торндайк (*Edward Lee Thorndike*, 1874–1949 рр.) зазначає, що із липня 1878 року до вересня 1880 року Г. С. Голл навчався в Берліні та Лейпцигу, а після повернення жив недалеко від Бостона, читав лекції в Університеті Джонса Гопкінса, став професором психології та педагогіки, а серед його учнів був Дж. Дьюї. Він залишив цю посаду у червні 1888 року, щоб стати президентом Університету Кларка (*Clark University*). «Він проводив більшу частину кожного літа за читанням лекцій, переважно в університеті та інших літніх школах. За його підрахунками, ближче до кінця свого життя він прочитав понад дві з

половиною тисячі таких позаштатних лекцій, або близько вісімдесяти на рік. Він був невтомний у своїй відданості учням» [173, р. 139].

Дослідник ранньої філософії Г. С. Голла Луїс Вілсон (*Louis N. Wilson*, 1857–1937 pp.) пише, що поїхавши до Берліну той приділяв багато часу вивченню фізіології, результати досліджень розмістивши у двох статтях, одна з яких була видана спільно з німецьким фізіологом і філософом Іоганом Крісом (*Johannes Adolf von Kries*, 1853–1928 pp.) У цей період він також відвідує лекції Германа Людвіга Фердинанда фон Гельмгольца (*Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz*, 1821–1894 pp.). Основний інтерес все ж був зосереджений на вивченні психології під керівництвом Вільгельма Вундта. У вступі до своєї книги «Засновники сучасної психології» (*“Founders of Modern Psychology”*, 1912 p.) він пише про свій досвід роботи в німецькому університеті: «Період мого перебування за кордоном був періодом, коли академічні традиції в Німеччині сприяли більш загальним та менш вузькоспеціальним дослідженням, ніж зараз. Справді, у ці чудові роки майже не було межі тому полю, яким міг ходити допитливий студент, якщо він працював над отриманням ступеня... Я щойно пройшов обмежену, формальну, досить суху навчальну програму конфесійного американського коледжу, і тому можливість вільно слухати була величезним стимулом і насагою. Протягом перших трьох років, крім серйознішої роботи, я прослухав повний курс Дорнера з теології, перевівши потім свої нотатки, я відвідав семінари Тренделенбурга з Аристотеля, прослухав біблійну психологію Деліча, курси логіки Лассона, новітні курси психології Пфлейдерера, порівняльне релігієзнавство Лазаря. Я навіть намагався йти за поважним гегельянцем Мішле, Дробичем, Нестором і Штрюмпелем, більш поетичним тлумачом гербартіанства, і відвідував курси Кіршмана. Набагато більше я чув про цих людей у щотижневому філософському клубі і час від часу заходив на майже всі курси, які відвідували мої друзі серед студентів» [112, VI-VII].

У 1874 році була опублікована книга відомого німецького психолога і філософа В. Вундта «Основи фізіологічної психології» (*“Grundzüge der physiologischen Psychologie”*, 1874 р.), де є окремі розділи про анатомію, фізіологію, а також п'ять додаткових розділів: психічні елементи, психічні сутності, контекст психічних утворень, психічні події, принципи та закони психічної причинності. Г. С. Голл, будучи переконаним в тому, що нова психологія мала багатообіцяюче майбутнє, вирішив навчатися у В. Вундта та зробити її предметом своїх досліджень [184, р. 58]. Після призначення його на кафедру психології в університеті Джонса Гопкінса в 1882 році Г. С. Голл створив два курси по фізіологічній та експериментальній психології, додавши курс спекулятивної психології під назвою «Психологічні та етичні теорії».

Про свою роботу в Університеті Джонса Гопкінса сам Г. С. Голл у статті «Спогади» (*“Reminiscence”*, 1917 р.) згадує: «Університет Джонса Гопкінса, тоді, можливо, майже на піку свого лідерства, вирішив з великими сумнівами, як мені згодом сказали, спробувати експериментальну психологію, проте дуже обережно, спочатку на період шести місяців, потім на один рік, потім на три, потім на п'ять років з виділенням тисячі доларів на рік на обладнання» [111, р. 298-299]. Так, справді, на той час Г. С. Голл був одним із найпомітніших психологів і науковців, поряд з такими викладачами як Ч. С. Пірс, Дж. С. Морріс.

В своїй роботі, опублікованій у 1879 році, під назвою «Філософія в Сполучених Штатах Америки» (*“Philosophy in the United States”*, 1879 р.), він описує реальну ситуацію в освіті США. Він пише: «Якщо філософи в Америці є такими ж рідкісними, як змії в Норвегії, то це тому, що країна ще дуже молода» [113, р. 95]. тому він і викладав філософію і психологію, маючи ще молодим ціль покращити вищу освіту того часу. «У Сполучених Штатах налічується близько 300 некатолицьких коледжів, більшість із яких заснована законодавчими зборами відповідних штатів та присуджує ступінь бакалавра своїм учням після закінчення чотирирічного курсу, та магістра

через три роки після закінчення. Майже у всіх цих установах естетичні, логічні, історичні, найчастіше етичні, рідше психологічні дослідження грубо класифікуються як філософія та викладаються протягом останнього року майже завжди президентом коледжу. Методи навчання та іспити настільки різноманітні, що у нашому розпорядженні неможливо докладно розповісти про характер та цінність роботи, виконаної у цих установах» [113, р. 89]. З часів студентства до смерті Г. С. Голл цікавився філософією, психологією, освітою та релігією у всіх аспектах, які не передбачали детальних експериментів та складної кількісної обробки результатів.

У грудні 1877 році Джордж Сільвестр Морріс (*George Sylvester Morris*, 1840–1889 рр.) отримав запрошення стати лектором при кафедрі «Історії філософії та етики» Університету імені Джонса Гопкінса, а у січні 1878 року він приступив до обов'язків на 7 років [178, р. 138]. Варто зазначити, що у той час в університеті не було популярним навчання у малих групах і з самого початку вчений читав свої лекції у видатному лекційному холі Гопкінса. Курс лекцій Дж. С. Морріса був призначений в першу чергу для студентів та молодих викладачів університету, а також як додатковий курс до основних занять студентів. Оскільки лекційний зал не завжди був повністю заповнений, адміністрація університету запрошували на лекції слухачів із інших університетів, що давало більшу популярність та зацікавленість для вивчення філософських дисциплін.

Таким чином, у січні 1878 року Дж. С. Морріс провів курс з двадцяти лекцій з історії філософії. Цікаво зауважити, що в цьому ж році він виступав в ролі екзаменатора видатного американського філософа-неогегельянця Дж. Ройса з основного предмету «Історія філософії» і професора Ернеста Готліба Зілера (*Ernest Gottlieb Sihler*, 1853–1942 рр.) з додаткового предмету «Стародавня філософія» для здобуття ступеня доктора філософії [178, р. 139]. У лютому та березні 1881 року він прочитав курс лекцій в Університеті з історії філософії в Німеччині від І. Канта до Г. В. Ф. Гегеля. Він також викладав лекції з «Історії філософії» і «Етики Арістотеля», лекції з грецької

філософії та етики, до прикладу, у 1882 році - курс «Критика чистого розуму» І. Канта [178, р. 144-145]. Він брав активну участь у зустрічах Метафізичного Клубу, президентом якого згодом і став.

Отже, В. Джеймса, відомого фізіологічною психологією, Ч. Райта з його розумінням еволюції свідомості, Ч. С. Пірса за його розуміння віри та сумнівів, двох найсильніших юристів: О. В. Голмса та Н. С.-Дж. Гріна, які принесли з собою знання законів і поняття справедливості, Г. С. Голла за надання практичної цінності психології та Дж. С. Морріса об'єднав Метафізичний клуб, який слугував центром зародження новаторських поглядів, які формували американську наукову думку своєю міждисциплінарністю та експериментальністю.

Висновки до Другого розділу

Американський мислитель Дж. Дьюї справедливо вважається одним найвідоміших філософів золотої доби американської філософії. Його ідеї формувалися за часів появи та панування прагматичних ідей в Сполучених Штатах Америки, появи філософських гуртків (на кшталт, Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса). Втім, філософія Дж. Дьюї залишається суперечливою і надзвичайно цікавою, адже його життя та творчість є широким полем для вивчення. Деякі вчені намагаються зрозуміти його роботи через ключову концепцію: його уявлення про досвід, його бунт проти формалізму, його використання теорії еволюції тощо. Але навіть такий цілеспрямований підхід не дає повного детального розуміння його життя і наукової діяльності, у роботах знаходимо безліч різних і навіть суперечливих інтерпретацій постаті Дж. Дьюї, що, на нашу думку, є цілком закономірним для такої постаті.

У 1881-1882 роках Дж. Дьюї публікує свої перші філософські роботи в «Журналі спекулятивної філософії» (*“Journal of Speculative Philosophy”*): «Метафізичні припущення матеріалізму» (*“The Metaphysical Assumptions of*

Materialism”, 1881 р.), «Пантеїзм Спінози» (“*The Pantheism of Spinoza*”, 1882 р.). Ранні роботи американського філософа присвячені метафізичній проблематиці: припущенню можливості метафізичного пояснення матеріалізму, субстанційному монізму та пантеїзму. При вивченні активного життя та великого теоретичного спадку мислителя стає можливим розуміння того, з якою теоретичною підготовкою та якими філософськими ідеями та прагненнями Дж. Дьюї вступив до Університету Джонса Гопкінса (*The Johns Hopkins University*), де активно працював над філософією І. Канта, дотично вивчаючи різні філософські та природничо-наукові дисципліни.

Університет Джонса Гопкінса був одним з перших американських закладів вищої освіти, де була відкрита аспірантура. Професори університету: Ч. С. Пірс, Г. С. Голл і Дж. С. Морріс та ін. втілювали у життя своє бачення вищої освіти. Їхніми зусиллями університет став одним з кращих у країні, вони об’єднали свої зусилля у викладацькій діяльності та розвитку філософії як науки. З метою популяризації філософських ідей було засновано Метафізичний клуб (1879–1885 рр.), який вважається спадкоємцем більш раннього філософського клубу – Метафізичний клуб в Гарвардському університеті (*Harvard University*) (1872–1879 рр.).

Біля витоків Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса стояла плеяда унікальних мислителів – американська наукова еліта. Коли у 1882 році Дж. Дьюї вступив до університету, там функціонував Метафізичний клуб, про діяльність якого відомо з офіційних Циркулярів та протоколів засідань, які були віднайдені в архівах. Своім існуванням Метафізичний клуб завдячує діяльності Г. С. Голла, Дж. С. Морріса, Н. С.-Дж. Гріна та ін. Це були освічені суді, юристи, математики, логіки, але їх об’єднував інтерес до філософії, логіки, метафізичної проблематики, що вплинуло згодом на погляди молодого Дж. Дьюї. Філософські дискусії в Метафізичному клубі стали засновками інтелектуальної спадщини золотої доби американської філософії, яка ознаменувала появу суто американської філософської течії кінця XIX ст. – прагматизму.

РОЗДІЛ 3. КОРЕЛЯЦІЯ ОСНОВНИХ ІДЕЙ ДЖОНА ДЬЮЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МЕТАФІЗИЧНОГО КЛУБУ

3.1. Участь Джона Дьюї у діяльності Метафізичного клубу

Дж. Дьюї був активним учасником Метафізичного клубу з 1882 року (року вступу до аспірантури в Університеті Джонса Гопкінса) до 1884 року (захисту дисертації «Психологія Канта» (*“The Psychology of Kant”*) під керівництвом професора Джорджа С. Морріса). «Додатково до своїх занять з Голлом і Моррісом, Дьюї брав участь в університетському Метафізичному клубі, заснованому Пірсом у 1879 році, і його не варто плутати з попереднім однойменним Кембриджським клубом» [143, р. 134]. Відвідування клубу та презентація робіт були додатковою активністю під час навчання. Як зазначає дослідник Дж. Дайхейзен, за час навчання в Університеті Джонса Гопкінса Дж. Дьюї опублікував три статті та написав одну дисертацію: «Дьюї вважав інтелектуальний клімат у школі Джонса Гопкінса дуже сприятливим; він присвятив себе науковій роботі, науковим дослідженням, написавши, крім докторської дисертації, ще будучи студентом три статті, які було прийнято до друку» [87, р. 29].

В передмові до зібрання творів Дж. Дьюї «Ранні твори, 1882-1898: 1882-1888 Ранні нариси та нові есеї Лейбніца про людське розуміння» (*“The Early Works, 1882-1898: 1882-1888 Early Essays and Leibniz’s New Essays Concerning the Human Understanding”*, 1969 р.) Льюїс Е. Хан (*Lewis E. Hahn, 1908–2004 pp.*) зазначає: «Його наступні три статті («Знання і відносність відчуттів», «Кант і філософський метод» і «Нова психологія»), написані під час навчання в Університеті Джонса Гопкінса (1882–1884), являли собою дві важливі окремі лінії, які він з ентузіазмом окреслив і спробував об’єднати їх протягом наступних кількох років в університеті Мічигану. По-перше, це його неогегельянський світогляд, на який вплинув Морріс, по-друге, це нова експериментальна психологія Г. Стенлі Голла, професора Університету

Джонса Гопкінса. Ці дві лінії думки, іноді одна чи інша, іноді обидві, проявилися у двох його книгах та в його основних статтях цього періоду, починаючи з “Знання і відносність відчуттів” і надалі. Його “Психологія”, що побачила світ у 1887 році, стала однією з його найкращих спроб поєднати ці два напрями» [82, XXV].

Три статті, що були написані за час навчання в Університеті Джонса Гопкінса:

1. «Знання і відносність відчуттів» (“*Knowledge and the Relativity of Feeling*”, 1883 р.), опублікована у 1883 році в 17-му номері «Журналу спекулятивної філософії» [61];
2. «Кант і філософський метод» (“*Kant and Philosophic Method*”, 1884 р.), опублікована у 1884 році в 18-му номері «Журналу спекулятивної філософії» [60];
3. «Нова психологія» (“*The New Psychology*”, 1884 р.), опублікована у 1884 році у 2-му номері журналу «Андоверський оглядач» (“*The Andover Review*”) [74].

Дж. Дьюї брав активну участь у діяльності інтелектуального клубу. У записках засідань Метафізичного клубу та в офіційних циркулярах Університету Джонса Гопкінса міститься інформація про діяльність Дж. Дьюї у період членства в Метафізичному клубі. Деякі виступи американського філософа були згодом опубліковані як самостійні статті, деякі лягли в основу майбутніх праць, про деякі вкрай мало інформації і відомо про них лише із згадок в інших джерелах. На засіданнях Метафізичного клубу у період членства Дж. Дьюї виступив 6 разів. Дослідник Пітер Дж. Беренс (*Peter J. Behrens*) в статті «Метафізичний клуб в Університеті Джонса Гопкінса (1879-1885)» (“*The Metaphysical Club at The Johns Hopkins University (1879-1885)*”, 2005 р.) окреслив внесок Дж. Дьюї у діяльність Метафізичного клубу: серед 8 членів Американської психологічної асоціації (АРА) станом на 1892 рік названий і Дж. Дьюї.

Список членів та відповідна кількість публікацій, які є внеском у діяльність
Метафізичного клубу:

- Дж. М. Кеттелл (*J. M. Cattell*) – 2;
- Дж. Дьюї (*J. Dewey*) – 6;
- Б. І. Гілман (*B. I. Gilman*) – 10;
- Г. С. Голл (*G. S. Hall*) – 9;
- Дж. Ястров (*J. Jastrow*) – 6;
- К. Ладд (*C. Ladd*) – 2;
- В. Ноєс (*W. Noyes*) – 1;
- Дж. Ройс (*J. Royce*) – 1 [35, р. 344].

Назвемо виступи Дж. Дьюї на засіданнях Метафізичного клубу із зазначенням публікацій:

1. На 26-му засіданні Метафізичного клубу 12 грудня 1882 року Дж. Дьюї прочитав доповідь на тему «Знання і відносність відчуттів» (“*Knowledge and the Relativity of Feeling*”). Матеріали доповіді були опубліковані у вигляді статті у 1883 році в 17-му номері «Журналу спекулятивної філософії» [61];

2. На 27-му засіданні Метафізичного клубу 16 січня 1883 року Дж. Дьюї прочитав доповідь на тему: «Праці Т. Г. Гріна» (“*Writings of T. H. Green*”). В «Циркулярах Університету Джонса Гопкінса» зазначено, що на засіданні присутніми були 16 членів, є інформація про дві доповіді Дж. Ястрова та Дж. С. Морріса. У фотокопії рукописної книги записів засідань Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса, знаходимо запис: «Містер Дьюї доповідав про праці Т. Г. Гріна» [135];

3. На 30-му засіданні Метафізичного клубу 10 квітня 1883 року Дж. Дьюї виступив із доповіддю на тему «Гегель і теорія категорій» (“*Hegel and the Theory of Categories*”) [126, р. 94]. У книзі записів засідань Метафізичного клубу зазначено: «Містер Дьюї прочитав доповідь на тему “Гегель і теорія категорій”» [135];

4. На 33-му засіданні Метафізичного клубу 13 листопада 1883 року Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему «Психологія свідомості» (*“The Psychology of Consciousness”*) [126, p. 46];

5. На 34-му засіданні Метафізичного клубу 11 грудня 1883 року Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему «Дельбеф про живу і мертву матерію» (*“Delboeuf on Living and Dead Matter”*) [126, p. 46];

6. На 37-му засіданні Метафізичного клубу 11 березня 1884 року Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему «Нова психологія» (*“The New Psychology”*). У книзі записів засідань Метафізичного клубу зазначено: «Доповіді: “Нова психологія” Дж. Дьюї» [135].

Перша стаття Дж. Дьюї в Університеті Джонса Гопкінса, «Знання і відносність відчуттів», на думку дослідника біографії Дж. Дьюї Дж. Дайхейзена, була написана на основі тез, висвітлених на засіданнях клубу. Сама ідея дослідження відчуттів та їхньої ролі в епістемології була результатом захоплення курсом британської філософії професора Дж. С. Морріса. З «Циркулярів Університету Джонса Гопкінса» відомо, що цей курс називався «Історія філософії у Великій Британії» (*“History of Philosophy in Great Britain”*), лекції читали тричі на тиждень: вівторок, середа і п'ятниця, для 10 студентів, серед яких були Ч. Райт, Дж. Ястров та Дж. Дьюї [126, p. 18].

Сканкопії оригінальних публікацій у відкритому доступі, розміщені на сайті проекту JSTOR, який є частиною некомерційної організації ІТНАКА, яка у свою чергу допомагає академічній спільноті використовувати цифрові технології для збереження наукових записів і розвитку наукових досліджень.

В Університеті Джонса Гопкінса гідно оцінили наукові роботи Дж. Дьюї, про що свідчать опубліковані в «Циркулярах Університету Джонса Гопкінса» в рубриці останніх публікацій анотації цих двох статей. Наводимо текст цих анотацій, оскільки в оригінальних журнальних публікаціях статті не мають анотацій, а це дозволяє отримати додатковий стислий виклад основних ідей американського філософа. В циркулярі №21 за лютий 1883

року опубліковано анотацію статті «Метафізичні припущення матеріалізму»: «Ця стаття є спробою показати неспроможність матеріалізму як філософської системи на тій підставі, що він не може отримати свою необхідну основу без припущення постулатів, які є руйнівними для самої системи. Зроблено спробу показати, (1) що в той час як матеріалізм є моністичним, він зобов'язаний припустити першопочатковий дуалізм, і (2) що в той час як він проголошує матерію субстанцією і причиною, він зобов'язаний в будь-якій науковій теорії пізнання оголосити розум субстанційним і причинним, щоб отримати знання про те, що за феноменами стоїть певна субстанція і причина» [126, р. 59]. В тому ж самому 21-му циркулярі опубліковано анотацію другої статті Дж. Дьюї «Пантеїзм Спінози»: «У статті вказується на наявність суперечливих постулатів у визначеннях та аксіомах Спінози; і зроблено спробу показати, що тільки завдяки цим протиріччям він здатний здійснити примирення нескінченного та скінченного у своїй Етиці» [126, р. 59].

В «Циркулярах Університету Джонса Гопкінса» за 1883 рік опубліковані тези першого виступу Дж. Дьюї на засіданні Метафізичного клубу. В тезах виступу на засіданні Метафізичного клубу Дж. Дьюї зазначив: «Сучасні спроби показати неможливість онтологічного знання ґрунтувалися на двох різних теоріях: по-перше, природа самої пізнавальної здатності така, що знання не може ніколи вийти за межі явищ; по-друге, що все знання походить від відчуттів, а відчуття, очевидно, пов'язані з організмом, який відчуває, знання має бути повністю обмежене афектом цього суб'єкта, який відчуває. Останнє є доктриною англійського сенсуалізму. Стаття була критикою цього аспекту теорії, зокрема, висунутої паном Спенсером. Також була спроба виявити позитивне значення теорії для філософії» [126, р. 54].

Матеріали першого виступу Дж. Дьюї на засіданнях Метафізичного клубу лягли в основу статті «Знання і відносність відчуттів», яку американський філософ опублікував в «Журналі спекулятивної філософії». Виникає логічне питання щодо долі решти п'яти виступів. Дослідник Пітер

Дж. Беренс вважає: «Інші його доповіді, зачитані на засіданнях між 1882 і 1884 роками, були, можливо, ранніми чернетками або подібними до його публікацій, таких як “Психологія свідомості”, його основна стаття від 13 листопада 1883 року та “Нова психологія” від 11 березня 1884» [35, р. 335]. Вочевидь дослідник говорить про статтю «Нова психологія» (“*The New Psychology*”, 1884 р.), яка має схожу назву з темою доповіді на засіданні Метафізичного клубу, і була опублікована у другому номері теологічного журналу «Андоверський оглядач» у 1884 році, а також статті: «Психологічна точка зору» (“*The Psychological Standpoint*”, 1886 р.), «Психологія як філософський метод» (“*Psychology as Philosophic Method*”, 1886 р.), опубліковані в журналі «Майнд» (“*Mind*”) у 1886 році в томі 11, номерах 41 та 42.

У 1889 році Дж. Дьюї опублікував статтю під назвою «Філософія Томаса Гілла Гріна» (“*The Philosophy of Thomas Hill Green*”, 1889 р.) в журналі «Андоверський оглядач», яка вочевидь пов’язана з виступом на засіданні клубу ще у 1883 році «Праці Т. Г. Гріна» (“*Writings of T. H. Green*”).

В Університеті Джонса Гопкінса у другій половині XIX ст. були сформовані і активно розвивались курси біології, хімії, математики, фізики, латинської, німецької, італійської та французької мов, історії і політичних наук, логіки, філософії та етики. Дослідник Ніл Кафлен (*Neil Coughlan*) у роботі «Молодий Джон Дьюї: нарис американської інтелектуальної історії» (“*Young John Dewey: An Essay in American Intellectual History*”, 1975 р.) пише, що: «Коли Дьюї прийшов до Університету Джонса Гопкінса восени 1882 року, університет був на самому початку свого розквіту, і багато з імен зі списків викладачів та аспірантів, які працювали протягом двох років, коли він там навчався, пізніше будуть включені до списку великих американських учених. Хоча Дьюї відвідував курси Чарльза Сандерса Пірса і виступав на форумах з Вудро Вільсоном, його основний інтелектуальний досвід в аспірантурі був результатом його спілкування з двома чоловіками: Джорджем Сільвестром Моррісом, який викладав йому філософію, та

Гренвіллем Стенлі Голлом, який викладав йому психологію. Молодий Дьюї не міг би вигадати більш енергійної та значущої пари майстрів, оскільки Морріс і Голл були залучені до професійного конфлікту, результат якого багато чого прояснив для майбутнього американського університету та американського інтелектуального життя на наступні тридцять років. Це був також конфлікт, який слід зрозуміти, якщо хтось хоче зрозуміти Дьюї і ту особистість, якою він нарешті став» [50, р. 18].

Коли Дж. Дьюї зустрів Дж. С. Морріса в Університеті Джонса Гопкінса у 1882 році, в того був досвід роботи в Мічиганському університеті (*University of Michigan*) і Літній школі філософії Конкорда. Дослідник Остін Уоррен (*Austin Warren, 1899–1986 pp.*) в статті «Конкордська школа філософії» (*“The Concord School of Philosophy”*, 1929 р.) згадує Дж. С. Морріса як лектора цієї школи: «Новими лекторами на третій сесії, яка відкрилася 2 липня 1881 р., були... професор Джордж С. Морріс з Мічиганського університету...» [177, р. 208]. Конкордська школа філософії являла собою серію літніх лекцій та дискусій з філософії, вона була запроваджена в дусі популярного тоді руху ліцеїв (*The Lyceum Movement*). Існувала ця школа у Конкорді (*Concord*), штат Массачусетс (*Massachusetts*) з 1879 по 1888 рік... Заснував Конкордську школу філософії Амос Бронсон Олкотт (*Amos Bronson Alcott, 1799–1888 pp.*) разом з іншими учасниками трансцендентального руху. Разом з Франкліном Бенджаміном Санборном (*Franklin Benjamin Sanborn, 1831–1917 pp.*) відкрили школу влітку 1879 року, а перші зустрічі пройшли в кабінеті в будинку родини Олкоттів [88, р. 73]. Діяльність цієї школи важлива з точки зору історії філософії, оскільки вона є своєрідним мостом між американським трансценденталізмом першої половини XIX ст., який був філософським рухом інтелектуалів та любителів мудрості, та академічною філософією другої половини XIX ст., яка з аматорського рівня перейшла на професійний. Як зазначає Р. Тод Фелтон (*R. Todd Felton*) в книзі «Подорож у Нову Англію трансценденталістів» (*“A Journey into the Transcendentalists’ New England”*, 2006 р.), багато шкільних

лекцій і читань були зосереджені на спогадах про трансценденталістів, таких, як видатний Ральф Волдо Емерсон (*Ralph Waldo Emerson*, 1803–1882 pp.), який відвідував деякі засідання школи, будучи вже у похилому віці. Його книги і його особисто дуже шанували в цьому закладі, так само як і його послідовника Генрі Девіда Торо (*Henry David Thoreau*, 1817–1862 pp.). «За минуле століття Сполучені Штати народили багато важливих діячів у всіх галузях мистецтва та соціальних наук, чия міжнародна репутація залишається міцною і сьогодні. Оскільки багато хто з цих художників і мислителів перебували під впливом ідей та теорій, пов'язаних з трансценденталізмом, розуміння центральних принципів руху може пролити нове світло на роботи в галузі літератури, філософії, теології та соціальної активності, створені в цей час» [88, р. 3-4]. Справедливо буде зазначити, що саме подібні школи і клуби об'єднували інтелектуалів та сприяли поширенню філософських ідей неоплатонізму, німецького ідеалізму І. Канта, Й. Г. Фіхте і Г. В. Ф. Гегеля.

Лицейський рух в Сполучених Штатах Америки розпочався у 1828 році в Міллбері (*Millbury*), Массачусетс (*Massachusetts*), коли Джосайя Голбрук (*Josiah Holbrook*, 1788–1854 pp.) організував серію лекцій для всіх охочих. Р. Тод Фелтон зазначає, що лекції були настільки популярними, що ця ідея поширилася, і до середини 1830-х років по всій країні було кілька тисяч лицейських програм. Цей рух був насправді просвітницьким, оскільки і до Громадянської війни, і після, відкриті лекції, семінари, літні школи, клуби зіграли важливу роль в американській освіті.

Завдяки Конкордській школі філософії провідні філософські концепції ширилися, відбувався обмін літературою, думками, відбувалися важливі, доленосні зустрічі. Так, наприклад, ідеї американського трансценденталізму, з його синкретизмом німецького ідеалізму, неоплатонізму та далекосхідної містики, з Р. В. Емерсоном на чолі, надихали нове покоління американських філософів. А участь у діяльності Конкордської школи філософії Дж. С.

Морріса свідчить про трансляцію ідеалістичних поглядів від покоління трансценденталістів до докторів філософії, таких, як, наприклад, Дж. Дьюї.

Як було вже зазначено, значною мірою, на формування філософських поглядів Дж. Дьюї вплинув професор Дж. С. Морріс. Бібліографія Дж. С. Морріса присвячена дослідженню німецького ідеалізму та релігійної філософії, серед цього праць варто згадати: «Британська думка та мислителі» (*“British Thought and Thinkers”*, 1880 р.), «Критика чистого розуму за Кантом: Критичний виклад» (*“Kant’s Critique of Pure Reason: A Critical Exposition”*, 1882 р.), «Філософія і християнство» (*“Philosophy and Christianity”*, 1883 р.), «Філософія держави та історії Гегеля» (*“Hegel’s Philosophy of the State and of History”*, 1887 р.). Дж. С. Морріс опублікував переклад відомої тритомної книги «Нариси з історії філософії» (*“Grundriß der Geschichte der Philosophie”*, 1863–1866 р.) Фрідріха Юбервега (*Friedrich Überweg*, 1826–1871 pp.). У своїх працях Дж. С. Морріс прагнув досягти своєрідного синтезу ідей Платона, Арістотеля, І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, Й. Г. Фіхте та християнського теїзму. Американський філософ народився у 1840 році у місті Норвіч (*Norwich*), штат Вермонт (*Vermont*). Молодий Дж. С. Морріс отримав освіту в місцевій школі та в Академії Кімбол Юніон (*Kimball Union Academy*), одній із старіших приватних середніх шкіл Сполучених Штатів Америки. Закінчивши навчання у академії, він вступив до Дартмутського коледжу (*Dartmouth College*) [50, р. 18]. У 1861 році він отримав диплом бакалавра мистецтв, а через три роки – ступінь магістра мистецтв у тому ж навчальному закладі. Того ж року він вступив до Нью-Йоркської об’єднаної теологічної семінарії (*Union Theological Seminary*). Доктор Генрі Бойнтон Сміт (*Henry Boynton Smith*, 1815–1877 pp.) високо оцінив філософські здібності Дж. С. Морріса і порадив йому продовжити навчання в Німеччині. Він навчався у Фрідріха Адольфа Тренделенбурга (*Friedrich Adolf Trendelenburg*, 1802–1872 pp.) у Берліні, який у свою чергу вчився у Г. В. Ф. Гегеля і Ф. Д. Е. Шляєрмахера, та у Германа Ульрічі (*Hermann Ulrici*, 1806–1884 pp.) й Бенно Ермманна

(Benno Erdmann, 1851–1921 pp.) в Галле. У 1868 році він повернувся до Сполучених Штатів, деякий час викладав у приватній родині в Нью-Йорку.

А. Тренделенбург є однією з ключових фігур у німецькій університетській філософії середини XIX століття. Його філософські погляди є цікавим об'єктом для історико-філософських досліджень. Він розробив еkleктичне вчення, яке поєднує у своїй суті схоластичний аристотелізм із німецьким ідеалізмом з критикою діалектичного методу.

Вчення А. Тренделенбурга з'явилося в період панування гегельянства, воно вплинуло на формування філософських поглядів Дж. С. Морріса, який так само мав величезний вплив на американських студентів, зокрема на Дж. Дьюї. Проте, сам Дж. Дьюї зазначає: «Хоча Тренделенбург включив у своє власне вчення суттєві досягнення того великого філософського руху, що почався з Канта і закінчився Гегелем, – ідеї, наприклад, співвідношення мислення і буття, ідея людини як особистості, що самореалізується, уявлення про організоване суспільство як об'єктивну реальність людини – він вороже ставився до цих позицій, викладених Гегелем, і до методу, за допомогою якого вони викладалися. Хоча професор Морріс ніколи не був просто прихильником Тренделенбурга, він, ймовірно, слідував за ним і в цьому плані. Принаймні, у пізніші роки він іноді вказував на сторінки свого примірника Гегеля, на яких було позначено «дурниці», тощо, зауваження, зроблені, коли він був студентом у Німеччині. Таким чином, учнівство зрештою привело містера Морріса до того, що Гегель (за його власними словами) був названий “найглибшим і всеосяжним сучасним мислителем”» [71].

Можна визнати Дж. С. Морріса ідеалістом і його вплив на Дж. Дьюї. Тому 12 грудня 1882 року Дж. Дьюї представив на зустрічі Метафізичного клубу першу з шести доповідей під назвою «Знання і відносність відчуттів», де він стверджував, що будь-яка доктрина про те, що наші відчуття відносні, насправді означає, що ми дійсно володіємо об'єктивним знанням дійсності, оскільки лише з посиланням на якийсь об'єктивний критерій ми можемо

назвати що-небудь відносним. У висновку до статті він пише: «Але якщо це знання про існування абсолютного предмета та його певних відносин не дається відчуттям, то ми маємо право сказати, що воно дається свідомістю, яка своїм відношенням визначає предмет. Бо як ми показали, ці об'єкти повинні бути пов'язані зі свідомістю і не можуть бути пов'язані в сенсі відчуття, то, чим вони можуть бути, як не детермінованими і сконституційованими відношеннями цієї свідомості, що нелегко побачити. Оскільки відчуття може бути відносним лише тоді, коли воно відноситься до об'єкта, цей об'єкт не може бути ні почуттям, ні сконституційованим цим почуттям. Отже, об'єкт повинен належати до мислячої свідомості.

Є два пункти, які повинна включати та пояснювати кожна теорія відносності відчуттів: а) У чому полягає відносний характер відчуттів? б) Якою є природа корелятивного абсолюту? Як ми бачили, сенсуалістська гіпотеза зазнає краху в обох цих пунктах. Але наша теперішня теорія, згідно з якою відносність полягає у специфічному співвідношенні між чуттєвим та не-чуттєвим об'єктом, що конституюється відношенням до самосвідомості, виявляється, я думаю, цілком адекватною» [61, р. 69-70].

За словами Н. Кафлена, Дж. Дьюї підкреслив, що, коли він запропонував В. Гаррісу статтю для публікації в «Журналі спекулятивної філософії», він навів той самий аргумент, який використав для спростування матеріалізму в своїй першій статті, яку він надіслав за два роки до цього. Різниця була лише в тому, що в своїй першій статті він намагався довести, що матеріалізм не може бути логічно доведеним, а після першого семестру навчання під керівництвом Дж. С. Морріса в нього була більш амбіційна мета: «Можна було передбачити, що це буде смертельна доза ідеалістичної філософії для Дьюї, і так воно і сталося: до кінця семестру він добряче ввібрав філософські погляди Морріса» [50, р. 37].

Розмірковуючи про завдання філософії Дж. С. Морріс зазначав, що правильно зрозуміла філософія знаходиться «на вищому і найбільш значущому ступені експериментальної науки» [153, р. 80]. Дослідник вважав,

що мета філософії полягає у науковому вивченні людського досвіду. Різниця між філософією та іншими науками полягає в тому, що філософія – це наука про досвід як такий, тобто вона досліджує абсолютну природу досвіду і реальності в тій мірі, в якій вона дана в досвіді. Американський філософ досліджує абсолютний інтелект (*absolute intelligence*) – досвід, який сам себе пізнає. Дослідник Стівен Рокфеллер (*Steven Rockefeller*) зазначає: «Джон Дьюї прийняв цей загальний погляд на філософію в аспірантурі і присвятив своє життя вивченню наслідків цієї позиції. Не всі колеги Морріса з Джонса Гопкінса, звичайно, вважали, що його філософія абсолютного ідеалізму насправді сумісна з науковим експерименталізмом, а ідеал експериментальної філософії в кінцевому підсумку призведе Джона Дьюї в 1890-ті до емпіричного натуралізму, змусивши його відмовитися від багатьох тих чинників, що Морріс намагався захистити, будучи абсолютним ідеалістом» [153, р. 80].

Підсумовуючи, зазначимо що за словами Луї Менанда (*Louis Menand*) «Морріс та Дьюї швидко оцінили один одного. Антипатія Морріса до британського емпіризму (він, мабуть, вважав Г'юма відповідальним за заподіяння шкоди власному життю) резонувала з філософськими забобонами, з якими Дьюї вже зіткнувся у Вермонті. Морріс вважав, що британський філософський склад розуму з його сенсаційністю демонструє “всі ознаки хвороби”, і він мав звичай говорити своїм учням, що найбільшим нещастям Джона Стюарта Мілля було те, що він народився сином архі-утилітариста Джеймса Мілля, а не Йоганна Готліба Фіхте. Втім, Дьюї теж був серйозною людиною. Його не цікавила філософія як форма розумової вправи. Він цікавився нею як інструкцією до життя, і Гегель виявився саме тим, що він шукав. Філософія Гегеля набагато сильніше відповідала уявленням Гакслі про тіло як єдиний організм, ніж витончене кантіанство Торрі» [137, р. 266]

Про другу з шести доповідей на засіданнях Метафізичного клубу вкрай мало інформації. Як було вже зазначено, на 27-му засіданні Метафізичного клубу 16 січня 1883 року Дж. Дьюї прочитав виступ на тему «Праці Т. Г.

Гріна». Про цю доповідь в «Циркулярах Університету Джонса Гопкінса» не зазначено, але відомо, що на засіданні були присутніми 16 членів, і є інформація ще про дві доповіді Дж. Ястрова та Дж. С. Морріса. Дослідники Ахті-Вейко П'єтарінен (*Ahti-Veikko Pietarinen*) і Жан-Марі Шевальє (*Jean-Marie Chevalier*) в своїй статті «Метафізичний клуб Джонса Гопкінса та його вплив про розвиток філософії та методології наук у США наприкінці ХІХ ст.» (“*The Johns Hopkins Metaphysical Club and Its Impact on the Development of the Philosophy and Methodology of Sciences in the Late 19th-Century United States*”, 2014 р.) помиляються щодо деяких дат засідання. Так, наприклад, 27-ме засідання відбулося не 12 січня 1883 року, як зазначають дослідники [150, р. 17]. Воно відбулося 16 січня, у вівторок, як традиційно це було, і доказом цьому є запис у журналі засідань: «27-ме засідання. Вівторок, 16 січня 1883 року» [135]. Аналізуючи фотокопію рукописної книги записів засідань Метафізичного клубу знаходимо запис: «Містер Дьюї доповідав про праці Т. Г. Гріна» [135]. В статті «Метафізичний клуб Джонса Гопкінса та його вплив на розвиток філософії та методології наук у США наприкінці ХІХ ст.» назва доповіді Дж. Дьюї опублікована з помилкою, ініціали Т. Г. Гріна написані як «J. H. Green» [150, р. 18], що вочевидь пов'язано з помилковим прочитанням рукописного тексту матеріалів засідання.

Британський філософ Томас Гілл Грін (*Thomas Hill Green*, 1836–1882 рр.) був ідеалістом, на якого вплинула метафізика Г. В. Ф. Гегеля, як і на більшість британських ідеалістів. Не зважаючи на невелику кількість статей, його погляди стали дуже відомими завдяки написаному вступу до чотиритомного трактату «Філософські праці Девіда Г'юма» (“*The philosophical works of David Hume*”, 1874 р.), який він разом з Томасом Годжем Гроузом (*Thomas Hodge Grose*, 1845–1906 р.) опублікував у 1874 році. Цей об'ємний вступ, майже три сотні сторінок, є ґрунтовним аналізом не лише філософського спадку Д. Г'юма, але й рефлексіями на тему філософії, її предмету та методів. Англійська філософська думка ХІХ ст. визначалася з одного боку емпіризмом Д. Г'юма, з іншого - еволюційним

вченням. Разом ці дві філософські течії нівелювали особистість, зводячи її до споглядаючого суб'єкта, чиє сприйняття є результатом природних процесів. Проти цього виступав Т. Г. Грін, він вважав, що це своєрідний глухий кут для теоретичної та практичної філософії... Вочевидь, міркував Т. Г. Грін, розум людини постає чимось більшим, ніж сукупність ідей. Ця позиція сприяла прийняттю ідей психології, яка зароджувалася в цей час, але з іншого боку психологія не залишала місця для метафізики. Т. Г. Грін заперечував уявлення емпіристів про людину як про істоту, яка є результатом дії сил природи. У будь-якій людині є особисте «я», яке знає, що робити, і має силу це робити. Коли, як думав Т. Г. Грін, ми дізнаємося, що являють собою люди самі по собі і яке їхнє ставлення до свого оточення, ми тоді дізнаємось про їхню функцію – на що вони здатні.

Людина була в центрі його філософування, про що свідчить стаття «Чи може бути природна наука про людину?» (*“Can There Be a Natural Science of Man?”*, 1882), яку опублікували в журналі «Майнд» (*“Mind”*) у 1882 році. Найбільш відомою працею Т. Г. Гріна вважається книга «Пролегомени до етики» (*“Prolegomena to Ethics”*, 1883 р.) [108], у якій він виклав свої метафізичні та гносеологічні ідеї. Не менш важливі його есеї «Про різні відчуття “Свободи” у застосуванні до волі та морального розвитку людини» (*“On the Different Senses of ‘Freedom’ as Applied to Will and to the Moral Progress of Man”*) та «Лекції з філософії Канта» (*“Lectures on the Philosophy of Kant”*) [107].

Як пише Дж. Дьюї в своїй статті від 1889 року «Філософія Томаса Гілла Гріна» (*“The Philosophy of Thomas Hill Green”*, 1889 р.), Т. Г. Грін був блискучим філософом. Ця стаття була написана вже після навчання в Університеті Джонса Гопкінса, але її аналіз дозволяє припустити про можливий зміст промови у 1883 році на засіданні Метафізичного клубу. «Творам Гріна не вистачає популярності ні за стилем, ні за метою. Вони зрозумілі, але тільки тому, що є адекватним виразом думки, напрочуд точним і кропітким, а також сумлінними настільки, що жодне можливе уточнення не

залишається не зробленим, ніяке можливе заперечення не залишається без відповіді. І писалися вони не *ad populum*, а для студентів-філософів, можна сказати, для фахівців-філософів» [76, р. 337]. Далі у статті Дж. Дьюї пише про Т. Г. Гріна: «Я хочу вказати на теоретичну переконаність, з якою він відповідав на сумніви та питання інтелектуального життя того часу, і на практичну спрямованість, з якою він формулював найкращі політичні устремління та поведінку сьогодення» [76, р. 338]. На думку Дж. Дьюї метою філософії Т. Г. Гріна було примирити науку та релігію, але прагнув він це зробити досить обережно. В цьому питанні необхідно уточнити, що він не стверджував спільну природу цих явищ, не намагався, як це робили інші філософи, демонструвати несуперечливість теологічних доктрин та наукового знання. Він повністю утримується від аналізу суто релігійних ідей, і релігія не відіграє особливої ролі в його вченні. Під примиренням науки та релігії, як пояснює Дж. Дьюї, англійський філософ вбачав те, що наука як теоретичний інтерес та релігія як практичний інтерес мають спільне джерело. А тому, на думку Дж. Дьюї, основним завданням спекулятивної філософії Т. Г. Гріна було показати, що в основі повсякденного досвіду та науки, а також в основі етики та релігії лежить духовний принцип. Філософський аналіз основ науки у будь-якому разі виявляє певні ідеї або принципи, які є не фізичними та чуттєвими, але інтелектуальними та метафізичними.

Т. Г. Гріну, як він вважав, вдалося знайти причину розбіжностей між наукою та релігією в емпіричній філософії. Якби філософія могла гарантувати достовірність чуттєвого знання і паралельно спростувати достовірність знання, що лежить за межами чуттєвого, то це би похитнуло позиції науки і релігії. Поява сумніву в емпіризмі залишила місце для віри, і на думку Т. Г. Гріна, як зазначає Дж. Дьюї, постать Д. Г'юма була історичним доказом цього твердження. Цей скептицизм був закономірним результатом емпіризму Дж. Лока. Таким чином, зазначає Дж. Дьюї, перша робота Т. Г. Гріна була в певному сенсі негативною та полемічною. У своїх поглядах англійський філософ пройшов шлях від Дж. Лока до Г'юма, щоб

продемонструвати, як скептицизм однаково позначається на науці та релігії. Дослідник Джеймс А. Гуд (*James A. Good*) стверджує, що Дж. Дьюї критикував британських неогегельянців, елементи цієї критики він знайшов в ранніх есеях американського філософа: «Психологічна точка зору» та «Психологія як філософський метод». Суть критики британських філософів полягає у тому, що вони обрали кантіанську позицію: пояснити досвід людини за допомогою елементів, що виходять за межі самого досвіду. Дослідник зазначає, що Дж. Дьюї «назвав Гріна неокантіанцем, тому що він перетворив імманентний абсолют Гегеля у трансцендентальний абсолют так само як Кант постулював ноуменальний світ та категоричний імператив» [101, р. 15]. Подібне мислення, на думку Джозефа Марголіса (*Joseph Margolis*), буде вирішальним компонентом натуралізму Дж. Дьюї у майбутньому. Він вважає, що поняття «досвіду» у Дж. Дьюї, як і у інших прагматистів, має зв'язок з посткантіанським британським ідеалізмом та переконаний: «Ідеалісти, особливо британські ідеалісти (наприклад, Т. Г. Грін, який сильно вплинув на раннього Дьюї), не бачили альтернативного шляху досягнення пізнаваності світу. Дьюї систематично позбавляв свій прагматизм, що розвивався, від рудиментарних слідів – повільно та часом плутано – з часів зростаючого інтересу до експериментальної та соціальної психології і його спроб дарвінізувати Гегеля» [134, р. 111].

У 1883 році Дж. Дьюї представив тогочасному науковому зібранню Метафізичного клубу доповідь «Гегель і теорія категорій». Це була третя з шести доповідей, вона була проголошена на 30-му засіданні Метафізичного клубу 10 квітня 1883 року. Про цю доповідь вкрай мало інформації, тому дослідники філософії Дж. Дьюї звертаються до більш пізніх робіт американського філософа для аналізу філософських поглядів Дж. Дьюї щодо гегелівського ідеалізму. Дональд Дж. Морс (*Donald J. Morse*) у роботі «Віра в життя: Рання філософія Джона Дьюї» (*Faith in Life: John Dewey's Early Philosophy*, 2011 р.) зазначає: «...ранні думки Дьюї є оригінальною і значущою філософією. Це твердження кидає виклик загальноприйнятому

переконав, що його ранні роботи лише допомагають пролити світло на більш пізні роботи Дьюї, й нічому іншому нас не можуть навчити; самі собою, вони не варті нашої пильної уваги. Мені можуть заперечити проти моєї тези, що рання думка Дьюї є типовим гегелівським ідеалізмом, який відображає філософію його вчителя Джорджа Сільвестра Морріса, якщо не самого Гегеля, вона просто повторює існуючі ідеалістичні твердження... я покажу, що філософія, яку я аналізував протягом усієї цієї книги, насправді є новим способом мислення, зокрема, новою формою ідеалізму, що має достатні переваги, щоб вимагати ретельного вивчення» [140, р. 233]. Гегельянство раннього Дж. Дьюї повертає нас до Дж. С. Морріса, який дійсно зіграв важливу роль та мав значний вплив. Роберт Марк Венлі (*Robert Mark Wenley*, 1861–1929 рр.) підтверджує це у своїй книзі «Життя і творчість Джорджа Сільвестра Морріса» (*The Life And Work Of George Sylvester Morris*”, 1917 р.), він зазначає, що Дж. Дьюї характеризує свого вчителя, як відміного викладача і відкриту людину: «У ньому була та сама щирість, та ж простота, та ж сила ентузіазму, як в одному, так і в іншому (як в викладанні, так і в житті). Без “офіціозу”, на кшталт того, що іноді трапляється у викладацькій діяльності. Він всюди був простим і людяним» [178, р. 324].

Сам Дж. Дьюї зазначив: «Останні два десятиліття стали свідками майже повної зміни у змісті та методах викладання філософії у цій країні. Замість обмежених традиційних доктрин, які підтримувалися та викладалися, здебільшого будучи на службі теології, зараз досліджуються майже всі галузі філософії в історичному дусі, і трактуються на власний розсуд. І я гадаю, що правильно те, що ніхто не доклав стільки сил до цієї трансформації, скільки професор Морріс» [71, р. 117].

За словами Роберта Б. Вестбрука (*Robert B. Westbrook*) «Джон Дьюї пройшов всі курси Морріса і швидко став улюбленим учнем ідеаліста. З іншого боку, він не виявляв особливого інтересу до курсів експериментальної психології з Голлом і математичної логіки з Пірсом, і він критикував кафедру історії Джонса Гопкінса за те, що вона не надала історичним дослідженням

філософського контексту, під яким він мав на увазі філософію історії Гегеля» [179, р. 20]. Пол Ф. Боллер молодший (*Paul F. Boller, Jr.*) влучно висловився про вплив Дж. С. Морріса на філософію Дж. Дьюї: «У 1882 році Дьюї вступив до Університету Джонса Гопкінса, щоб отримати диплом з філософії та психології, і там він потрапив під вплив неогегельянця Джорджа Сільвестра Морріса, який дав йому те, чого не зміг дати Торрі: систему. Під впливом Морріса Дьюї прийняв теїстичний об'єктивний ідеалізм як власну філософію і, як він пізніше висловився, отримав “смертельну дозу ідеалістичної філософії”. Але він також вивчав фізіологічну психологію у Г. Стенлі Голла в Університеті Джонса Гопкінса і зацікавився новою емпіричною психологією. На якийсь час теолог Ньюмен Сміт проклав для Дьюї місток між експериментальною психологією Голла та філософською теорією Морріса» [41, р. 307-308]. Цей синтез буде спостерігатися у його роботах після Університету Джонса Гопкінса. Так, наприклад, у 1886 році, через два роки після отримання наукового ступеня, коли він опублікує свою першу книгу «Психологія» (*“Psychology”*, 1886 р.), на її сторінках буде єднання ідеалізму з емпіризмом, але ще з перевагою першого. В Університеті Мічигану (*University of Michigan*), де він буде працювати з 1884 року, після навчання в Університеті Джонса Гопкінса, після Метафізичного клубу, Дж. Дьюї буде працювати над тим, щоб науку поєднати з ідеалістичною системою поглядів Морріса. Але поступово він відійде від неогегельянства та відмовився від метафізики. Так, наприклад, Н. Кафлен вважає, що в період роботи в Університеті Мічигану Дж. Дьюї буде більш приземлений, тобто менш ідеалістичний [50].

У 1883 році восени на 33-му засіданні Метафізичного клубу Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему «Психологія свідомості» (*“The Psychology of Consciousness”*) [126, р. 46]. Як зазначає дослідник Дж. Дайхейзен, в результаті плідних дискусій з Г. А. П. Торрі, народилися нові унікальні ідеї. Влітку 1883 року Дж. Дьюї висловив думку про наявність інтригуючого зв'язку свідомого та несвідомого у психіці. Він вважав, що розумова

діяльність, у тому числі моральна природа людини, очевидно залежать від психічної діяльності, яка не завжди у свідомості. Дж. Дьюї вважав, що певна психічна діяльність в результаті розвитку втратила самостійне існування і стала сприйматися розумом як функція. Дослідник Дж. Дайхейзен пояснює погляди Дж. Дьюї, стверджуючи, що подібна гіпотеза передбачає: «...існування “перманентної тотожної самосвідомості”, яка “постійно диференціює себе в ‘стани’ або послідовні свідомості”. Таким чином, факти, розкриті в ході цього дослідження, які виявив Дьюї, привели його до “висновків, по суті, ідентичних висновкам “трансценденталізму”». Дьюї виклав свої ідеї у статті під назвою “Психологія свідомості”, яку він прочитав на засіданні Метафізичного клубу 13 листопада. Стаття так і не була опублікована, але він описав її зміст у листі Торрі через чотири дні після зустрічі» [87, р. 36].

Співвідношення ідей ідеалізму та матеріалізму стало основною темою наукового інтересу Дж. Дьюї на другому році навчання в Університеті Джонса Гопкінса. Свої зусилля науковці того часу зосередили на питаннях живого та неживого, на розробці концепції живого. Для того, щоб пояснити цей феномен філософи звернулися до аналізу понять матерії, руху, сили, та яким чином вони пояснюють перехід від неживого до живого. На 32-му засіданні Метафізичного клубу від 9 жовтня 1883 року Дж. С. Морріс виступив з доповіддю про концепцію життя «Філософська концепція життя» (“*The Philosophical Conception of Life*”), в якій він стверджував, що спроби пояснити життя матеріалістично приречені на невдачу. Дж. Дьюї, так само, як і Ч. С. Пірс брали активну участь в обговоренні доповіді, і як зазначає Тревор Пірс (*Trevor Pearce*) в книзі «Еволюція прагматизму: організм і середовище в американській філософії» (“*Pragmatism’s Evolution: Organism and Environment in American Philosophy*”, 2020 р.), Ч. С. Пірс навіть офіційно відповів Моррісу на наступній зустрічі. Ця дискусія продовжилася на наступних засіданнях, коли Дж. Ястров зробив доповідь на тему «Матеріалізм, спіритуалізм і науковий дух» (“*Materialism, Spiritualism and the*

Scientific Spirit”), її обговорювали і Дж. С. Морріс, і Ч. С. Пірс, і Дж. Дьюї [143, р. 135]. На цьому ж 34-му засіданні Метафізичного клубу Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему «Дельбеф про живу і мертву матерію» (“*Delboeuf on Living and Dead Matter*”) [126, р. 46]. На жаль, записи не містять подробиць дискусії, але відомо, що Дж. Дьюї підтримав погляди Дж. С. Морріса проти матеріалізму. В есеї Дж. Дельбефа, який був предметом аналізу Дж. Дьюї, стверджувалося, що нежива матерія не може породжувати життя, і що живі організми не є результатом фізичної комбінації неживих елементів [52, р. 339]. Достеменно не відомо, чи хтось із учасників Метафізичного клубу послідовно сповідував матеріалізм, втім, відомо, що Дж. Ястроу критикував ідеалізм, але він не був матеріалістом. «Хоча Дьюї покинув Гопкінса в 1884 році як ідеаліст, його курси з Голлом, а також дискусії в Метафізичному клубі дали йому нову повагу до експериментальної психології...» [143, р. 135].

На 37-му засіданні Метафізичного клубу 11 березня 1884 року Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему «Нова психологія». Про цей виступ зазначено у книзі записів засідань клубу [135]. Матеріали доповіді лягли в основу його однойменної статті, яку опублікував в журналі «Андоверський оглядач». В своїй книзі Н. Кафлен зазначає: «На початку березня 1884 року, на другому та останньому курсі Гопкінса, Дьюї прочитав доповідь під назвою “Нова психологія” перед університетським Метафізичним Клубом. Надрукована пізніше того ж року в *Андоверському оглядачі* стаття стала п’ятою публікацією Дьюї та першою, що вийшла не у Журналі Спекулятивної Філософії. Це загально визнано вважається поворотним моментом у його розмірковуваннях, його початковим есеєм з експериментальної психології та передвісником того, що мало стати основним науковим інтересом всього життя» [50, р. 41].

Важливо зазначити, що Г. С. Голл підтримував ідею експериментального підходу до психології, часто цитував Вільгельма Вундта (*Wilhelm Maximilian Wundt*, 1832–1920 pp.) і його роботу «Основи

фізіологічної психології» (*“Grundzüge der physiologischen Psychologie”*, 1874 p.) [188], де той писав, що психологічний аналіз застосовується разом із методами експериментальної фізіології, тобто можна експериментально досліджувати психічні явища. Для Дж. Дьюї психологія так само тісно співпрацювала з фізіологією, з експериментальною наукою. Тому особливо показовою для дослідження є робота «Нова Психологія», адже вчений вперше звертає свою увагу на психологію з наукової точки зору і викладає свій погляд. Його попередні статті були суто філософськими, ідеалістичними. Американський філософ вважав, що настав час нової психології, тому що у тому вигляді, у якому вона існувала на той момент, вона не задовільняла наукових потреб. Завданням нової психології постало дослідження життя людини, найбільш складний та комплексний феномен, саме життя людини дає матеріал для психології. На думку Дж. Дьюї, людина є чимось більшим ніж складна психологічна машина, вона не існує ізольовано, тобто психіка формується завжди в традиціях, етосі, мікросмі, який увібрав в себе як фізичне, так і психічне: «... ми майже нічого не знаємо про реальні дії та процеси душі. Ми знаємо, що стара психологія давала описи того, чого за великим рахунком немає, і що у кращому разі вона описувала, а не пояснювала» [74].

Разом з тим, Дж. Дьюї не критикує психологів та філософів минулого, насправді високо оцінивши їхній внесок у науку, він зазначає, що психологія має розвиватися як фізика та фізіологія. Тобто не варто піддавати критиці Д. Г'юма чи Т. Ріда за відсутність фундаментальної системи, бо це рівнозначно звинуваченням І. Ньютона в тому, що він не знав майбутніх фізичних відкриттів. Праці філософів, як і фізиків, були виправданим явищем свого часу і вони зіграли свою роль у майбутньому розвитку знання. Тому і психологія минулого була справедливою свого часу, але це аж ніяк не означає, що вона не має розвиватися. Психологи минулого залишили у спадок розвинену термінологію, методи, теорії та гіпотези, і найкраще, що можна з ними зробити, на думку Дж. Дьюї, це не бережливо зберігати, а

критикувати, аналізувати та пропонувати щось нове. За часів Дж. Дьюї проявився рух, який спрямував свої сили на систематичне та організоване дослідження таємниць природи: «У цьому русі своє місце зайняла психологія, і в супутньому зростанні фізіології я знаходжу перший, якщо не найбільший привід для розвитку Нової психології» [74]. Аналізуючи суть фізіологічної психології, Дж. Дьюї звертає увагу на поширену думку, що вона пояснює психічні явища фізіологічними структурами. Але ця думка не відповідає дійсності, оскільки для пояснення психічних явищ дослідники традиційно звертаються до аналізу не фізіології, а так само психічних явищ. Фізіологія, на думку американського філософа, не може дати відповіді на питання психології, так само як географія не здатна пояснити історію нації, яка живе на певній території. «Що ж насправді мається на увазі, коли говорять, що виникнення цієї фізіологічної психології здійснило революцію в психології? А ось це: вона дала новий інструмент, ввела новий метод – метод експерименту, який доповнив і виправив старий метод інтроспекції. Психічні факти все ще залишаються психічними та мають бути пояснені завдяки психічним умовам; але наші засоби встановлення того, чим є ці факти, і як вони обумовлені, були надзвичайно розширені» [74].

Важливо, що він згадував про психологію дітей та немовлят, вказуючи, що розвиток їх важливий із самого дитинства. Можемо припустити, що це також було певною першою ланкою до зацікавленості педагогікою. У своїй статті Дж. Дьюї зазначає: «Разом з тим на розвиток Нової психології вплинув той рух, який можна описати як звичайні думки повсякденного життя у всіх його формах, нормальних чи ненормальних. Колиска та притулок стають лабораторією психолога другої половини дев'ятнадцятого століття. Вивчення дитячої психіки, розкриття її актуальних думок і почуттів з дитинства, порядку та характеру розвитку їхнього психічного життя та законів, що керують нею, обіцяє стати скарбом найбільшої цінності» [74].

Отже, як висновок Дж. Дьюї стверджує, що нова психологія відмінна від «старої» не тільки тим, що метод експерименталізму став застосовуватись, а

й тим, що психологія відійшла від формальної логіки, як від критерію оцінки стану людини. Він пише: «Головна характеристика, яка відрізняє її від старої психології, – це, безсумнівно, відмова від формальної логіки як моделі і критерію. Старі психологи майже без винятку дотримувалися номіналістичної логіки» [74]. Нова психологія, на його думку, знаходить логіку в досвіді, тобто логіку фактів, процесів, життя: «Досвід реальний, а не абстрактний. Психічне життя – найповніший, найглибший і найбагатший прояв цього досвіду» [74].

Таким чином, саме у Метафізичному клубі були представлені і оцінені перші роботи вченого. Саме тут філософський ідеалізм і емпіричні науки обговорювались професорами і студентами. Викладачі підтримували виступи студентів на найрізноманітніші теми від фізіології до філософії. Не всі доповіді, які обговорювались на засіданнях були надруковані, і навіть в архівах ми не знаходимо цих робіт. Але з записів засідань відомо, що на засіданнях клубу активно обговорювались питання спиритизму і позитивізму, матеріалізму та ідеалізму.

Отже, Дж. Дьюї у період навчання в Університеті Джонса Гопкінса був членом Метафізичного клубу та зробив доповіді на різноманітні теми: епістемологія, історія філософії, німецький ідеалізм, філософія психології, написав 3 статті, які є логічним продовженням виступів на засіданнях клубу. Дві статті мають такі самі назви, як і теми виступів: «Знання і відносність відчуттів», «Нова психологія», третя стаття присвячена німецькому ідеалізму «Кант і філософський метод». На 30-му засіданні Метафізичного клубу 10 квітня 1883 року Дж. Дьюї прочитав доповідь про філософію іншого німецького філософа ідеаліста, Г. В. Ф. Гегеля. Ще одна стаття «Філософія Томаса Гілла Гріна», яка була опублікована у 1889 році була пов'язана з доповіддю на 27-му засіданні Метафізичного клубу на тему «Праці Т. Г. Гріна».

3.2. Ідейний спадок Метафізичного клубу в поглядах Джона Дьюї: від ідеалізму до психології

Кульмінацією навчання Дж. Дьюї в Університеті Джонса Гопкінса стало написання та захист дисертації «Психологія Канта» (“*The Psychology of Kant*”). На жаль, текст цієї роботи не був опублікований, а тому і не був збережений, тож про зміст та суть цієї роботи відомо небагато. Але з листа адресованого засновнику філософського «Журналу спекулятивної філософії» (“*Journal of Speculative Philosophy*”) В. Т. Гаррісу відомо ставлення американського філософа до німецького трансценденталізму. Він писав: «Цей його філософія духу (наскільки вона у нього є) або суб’єктивний бік його теорії пізнання, яка містить крім того загальні риси його теорії почуттів, уяви і т.д., я сподіваюся вказати, що він мав уявлення про Розум або Дух як центр і органічну єдність всієї сфери людського досвіду, і що там, де він залишається вірним цій концепції, він є істинним засновником сучасного філософського методу, але там, де він не залишається вірним, його переслідують власні недоліки, протиріччя тощо» [168, no. 00429]. Ці слова Дж. Дьюї свідчать про те, що докторська дисертація ґрунтувалась на попередніх роботах філософа, особливо на статті «Кант і філософський метод» (“*Kant and Philosophic Method*”, 1884 р.). Текст цієї статті було опубліковано у 1884 році в 18-му випуску «Журналу спекулятивної філософії» [60]. Окрім цього, на засіданнях Метафізичного клубу Дж. Дьюї виступив з доповіддю на тему німецького ідеалізму, що відповідало настроям, які панували в клубі. Керував написанням роботи професор Дж. С. Морріс, який був відомий своїми ідеалістичними поглядами, а тому і погляди молодого Дж. Дьюї теж формувалися в дусі ідеалізму.

Через те, що деякі роботи та виступи молодого Дж. Дьюї важко досліджувати, а це в свою чергу пов’язано з відсутністю публікацій та усними доповідями, існує можливість реконструювати події та ідеї завдяки аналізу листів філософа. Детальну роботу у другій половині ХХ ст. здійснив відомий

дослідник біографії та філософії Дж. Дьюї Джордж Дайхейзен (*George Dykhuizen*, 1899–1987 pp.). В своїй книзі «Життя і розум Джона Дьюї» (*“The Life and Mind of John Dewey”*, 1973 p.) він дослідив великий масив інформації та унікальні листи американського філософа. Багато років науковці спиралися на листи Дж. Дьюї, опубліковані в цій книзі, яка залишається унікальним джерелом інформації. На початку XXI ст. було оцифровано майже всю відому кореспонденцію Дж. Дьюї на електронних носіях. До прикладу, у 2002 році було випущено компакт-диск «Кореспонденція Джона Дьюї» (*“The Correspondence of John Dewey. [CD-ROM]”*, 2002 p.) за редакцією Ларрі А. Гікмана (*Larry A. Hickman*). Всі листи були оцифровані та пронумеровані.

Повертаючись до дисертації Дж. Дьюї, необхідно зазначити, що есеї «Кант і філософський метод» дійсно перекликається з кваліфікаційною роботою мислителя. Про це відомо з листа Дж. Дьюї: «Стаття [тобто “Кант та філософський метод”], опублікована там [тобто “Журнал спекулятивної філософії”], була приблизно в тому ж дусі [що і докторська дисертація] і була представлена для отримання стипендії, але сама докторська дисертація ніколи не була опублікована. Вона називалася “Психологія Канта”» [87, p. 37].

Результатом навчання в Університеті Джонса Гопкінса та участі в діяльності Метафізичного клубу стала поступова зміна інтересів Дж. Дьюї від емпіризму та ідеалізму до психології, яка на той час була тісно пов’язаною та асоціювалася з філософією. В останні місяці навчання в аспірантурі захоплення Дж. Дьюї філософським методом поєднувалось з його пристрасною до нової психології. Коли він уперше почав свої дослідження в цій галузі, він написав в листі до Г. А. П. Торрі: «Я не бачу якогось дуже тісного зв’язку між цим і Філософією, але я вважаю, що це буде як зерно на млин, якщо не що інше» [87, p. 37]. Розуміючи під «цим» психологію та підкреслюючи її відмінність від інших галузей філософського знання, американський філософ проголошує свій науковий інтерес на майбутнє. У цьому листі Дж. Дьюї використовує ідіому, яка дослівно означає «зерно на млин» (*“grist for the mill”*), що означає бути корисним. Після Університету Джонса Гопкінса та

після Метафізичного клубу Дж. Дьюї все більше почав захоплюватися новою психологією та її значенням для філософії. Він висловив ці думки в статті «Нова психологія» (*“The New Psychology”*, 1884 р.), матеріали якої були представлені на засіданні Метафізичного клубу 11 березня 1884, а сама вона була опублікована в журналі «Андоверський оглядач» (*“The Andover Review”*).

Дж. Дьюї навчаючись на аспірантурі в Університеті Джонса Гопкінса, найбільшу увагу приділяв трьом науковим дисциплінам: філософії, психології та логіці. Після завершення навчання в університеті наставник Дж. Дьюї Дж. С. Морріс написав рекомендаційного листа в Університет Мічигана (*University of Michigan*), з проханням взяти на посаду професора свого учня. Рік потому, у 1885 році, коли Дж. С. Моррісу запропонували кафедру, він висловив умову, щоб Дж. Дьюї був призначений викладачем на постійній основі та особистим помічником. Тож перший час в Університеті Мічигану вони тісно співпрацювали, що не могло не вплинути на філософування мислителів.

Викладання філософії в цей час було утруднене через певні обмеження з боку теології. Як і в більшості коледжів та університетів XIX ст., професори філософії були в основному священнослужителями і використовували філософію для підтвердження теологічних концептів. Особливим прикладом нового образу учителя став для Дж. Дьюї його наставник і друг Дж. С. Морріс, який збагатив викладання філософії духом свободи. Дослідник Дж. Дайхейзен охарактеризував ці роки співпраці двох мислителів як плідні та продуктивні. Він пише: «Разом з Дьюї – своїм помічником, Морріс оновив програму навчання на факультеті. За новими вимогами набагато більше уваги приділялося емпіричній та фізіологічній психології та британській філософії, особливо філософії Герберта Спенсера. Але акцент залишався, як і раніше, на німецькій філософії; за основу була взята філософія Гегеля. Навіть у курсах Дьюї з наукової психології давалася інтерпретація у термінах абсолютного ідеалізму. Гегельянство, викладене Моррісом і Дьюї, було загально визнане як

“офіційна” філософія факультету, тому цей підрозділ університету став розглядатися в академічних колах країни і за кордоном як один з важливих центрів ідеалістичної філософії» [87, р. 45].

Особливий науковий інтерес становить в роботі Дональда Дж. Морса (*Donald J. Morse*) «Віра в життя: Рання філософія Джона Дьюї» (“*Faith in Life: John Dewey’s Early Philosophy*”, 2011 р.) розділ «Новий ідеалізм», де автор показує відмінності ідей вчителя Дж. С. Морріса і його учня Дж. Дьюї та доводить унікальність ранніх поглядів останнього [140]. В іншій статті «Джон Дьюї в Університеті Мічигану» (“*John Dewey and the University of Michigan*”, 1962 р.) Дж. Дайхейзен пише, що Дж. Дьюї був дуже задоволений роботою в Університеті Мічигану, і що мав багато прагнень до професійної реалізації. Він ділить час, який Дж. Дьюї провів у Університеті Мічигану на два періоди. «Перший охоплює 1884–1888 роки, коли він був спочатку викладачем, а згодом доцентом кафедри філософії, яку очолював Джордж Сільвестр Морріс. У цей період Дьюї був переконаним неогегельянцем разом з Моррісом. Другий період охоплює 1889–1904 роки, коли Дьюї був професором філософії та завідувачем кафедри. У ці роки мислення Дьюї відхилилося від традиційного гегельянства до інструменталізму. Він, як і раніше, вважав себе ідеалістом, але через те, що робив акцент на ідеях як на планах чи робочих гіпотезах, називав свою філософію “експериментальним ідеалізмом”. Навчальний рік 1888-1889, який розділяє ці два періоди, це є час, який Дьюї провів як професор філософії в Університеті Мінесота» [85, р. 513].

Ще у перший період на другому році роботи Дж. Дьюї відчував суперечливе почуття: з одного боку умови праці відповідали його очікуванням і співпраця з Дж. С. Моррісом приносила задоволення та результати, а з іншого боку він був незадоволений літературною базою, особливо підручниками. Він зізнавався у листах до Г. А. П. Торрі, що знаходиться у процесі написання власного підручника з психології. Він мав на меті розробити такий підручник, щоб продемонструвати філософські

основи психології. «Чи можу я покращити існуючі підручники або навіть видати їх, ще невідомо. Я просто намагаюся, однак, написати книгу з максимально можливою єдністю принципу, щоб вона, не перестаючи бути психологією, була введенням у філософію загалом» [87, р. 46].

У 1884 році в Університеті Мічигану було засновано філософське товариство (*Philosophical Society of the University of Michigan*). Виступаючи на засіданні новоствореного клубу Дж. Дьюї зачитав доповідь на тему «Психічна еволюція та її зв'язок з психологією» (*"Mental Evolution and Its Relations to Psychology"*), де вже в назві відчувався новий погляд. Деякі риси залишилися з часів Метафізичного клубу, деякі були цілком новими.

У «Літописі» (*"The Chronicle"*) Університету Мічигану за 1886 рік містяться згадки про діяльність Дж. Дьюї та Дж. С. Морріса. На сторінках випуску описується ситуація в закладі щодо викладання філософії та психології: «Звертаємо увагу щодо можливостей, які відкриваються щодо більш ґрунтовних предметів філософії, якими, очевидно, користується не так багато студентів, як хотілося б. Практично кожен береться за вивчення логіки або філософії, яка потрібна для здобуття ступеня, а потім припиняє навчання. Як і в початковій школі, це подібно до "зубріння". Людина має продовжувати трудитися, якщо вона хоче отримати з вчення якусь особливу користь. Для тих, хто прагне цього, є кілька курсів поглибленої психології, які читає пан Дьюї, і робота з історії філософії професора Морріса, який також пропонує курс лекцій з "Етики", який може бути дуже корисним для тих, хто якраз закінчив "Психологію" Мюррея» [167, р. 155].

Більшість курсів першого періоду в Мічигані, які читав Дж. Дьюї, була присвячена логіці та психології. Кілька років поспіль американський філософ читав курс під назвою «Емпірична психологія». Обрані ним підручники з психології підкреслювали взаємодію між організмом і навколишнім середовищем, як, наприклад, підручник «Нариси психології» (*"Outlines of psychology: with special reference to the theory of education"*, 1884 р.) Джеймса Саллі (*James Sully*, 1842–1923 pp.), який Дж. Дьюї використав у 1884–1885

роках. Але згодом Дж. Дьюї змінив свою думку та обрав для викладання інший підручник, що свідчить про зміну настроїв американського філософа. Дослідник Тревор Пірс (*Trevor Pearce*) в книзі «Еволюція прагматизму: організм і середовище в американській філософії» (*“Pragmatism’s Evolution: Organism and Environment in American Philosophy”*, 2020 р.) зазначає: «Однак у наступному році Дьюї переключився на “Довідник психології” Джона Кларка Мюррея, який він назвав “великим кроком уперед порівняно з Саллі у його філософській основі”. Дьюї, ймовірно, віддавав перевагу більш активному опису організму Мюррея» [143, р. 146]. Джон Кларк Мюррей (*John Clark Murray*, 1836–1917 рр.) дотримувався філософської позиції, яка знаходиться на межі трансцендентального ідеалізму та емпіричного еволюціонізму. Таким чином, не зважаючи на те, що Дж. Дьюї викладав емпіричну психологію в Університеті Мічигану, його погляди тривалий час тяжіли до ідеалізму. Дж. Дьюї знав, що ідеалізм Дж. С. Морріса, як і інших ідеалістів, таких як Джон і Едвард Керд, Т. Г. Грін, про якого він зробив доповідь на засіданні Метафізичного клубу, органічно поєднувався з християнством. Відомо, що Дж. С. Морріс навіть опублікував книгу, у назву якої помістив наступні терміни «Філософія та християнство» (*“Philosophy and Christianity”*, 1883 р.) [139]. Він задавався питаннями: «Так само, як релігія не може ухилитися від обов’язку стати об’єктом наукового спостереження... так само вона не може уникнути відповідальності, більше того, необхідності бути ближчою до інтелекту, що передбачає філософське дослідження. За наукою про релігії має слідувати філософія релігії. Дізнавшись, які є явища релігії, розумна людина має запитати: що таке релігія? Це галюцинація чи цілком обґрунтована реальність? Або це міраж або ті, хто дихає атмосферою, вважають, що істинний град Божий на землі?» [139, р. 5-6].

На Дж. Дьюї та його логічні теорії, як традиційно вважають, вплинули Ч. С. Пірс та В. Джеймс, але справжній імпульс трансформації логічних поглядів американського філософа здійснила німецька філософія Г. Гегеля. Як було зазначено, Дж. Дьюї тяжів до ідеалізму, а Г. Гегель наполягав на

тому, що трансформація логічних форм відбувається всередині самої форми завдяки внутрішнім силам. Не зважаючи на те, що і Ч. С. Пірс, і В. Джеймс вплинули на Дж. Дьюї, багато математичних елементів, спільних для них обох, були і в Г. Гегеля. Варто згадати дуалістичну природу логіки, яку заперечували кожен з мислителів. Дослідник Джеймс Скотт Джонстон (*James Scott Johnston*) в книзі *Рання логічна теорія Джона Дьюї* (“*John Dewey’s Earlier Logical Theory*”, 2014 р.) зазначає: «“Чи є логіка дуалістичною наукою?” (1890). Дьюї опублікував цей есей у тижневику, *Open Court III*, у січні 1890 року. Основна думка есею полягає в тому, що те, що Дьюї називає “ною логікою”, насправді є оглядом “Принципів емпіричної чи індуктивної логіки” Джеймса Венна, опублікованих у 1889 році. Робота Венна символізує цю нову логіку, яка, хоч і є покращенням попередньої, проте є повністю дедуктивною, а тому формалістською логікою, але має свій тісний зв’язок з ними. Дьюї турбує дуалізм, який, як він бачить, вбудованим у венівське трактування логіки – дуалізм, як характерно стверджує Дьюї, перешкоджає зусиллям нової логіки подолати пастки формалізму» [129, р. 76]. З невідомих причин Дж. С. Джонстон називає містера Венна Джеймсом, але справжнє ім’я мислителя Джон [175].

Перші логічні теорії Дж. Дьюї були викладені після Метафізичного клубу, а саме у 1890 році у статті «Чи є логіка дуалістичною наукою?» (“*Is Logic a Dualistic Science?*”, 1890 р.). Наступна його велика робота про логіку була під назвою «Нариси з експериментальної логіки» (“*Essays in Experimental Logic*”, 1916 р.) [55]. Одна з найбільш важливих робіт з логіки була опублікована у 1938 році – «Логіка: теорія дослідження» (“*Logic: The Theory of Inquiry*”, 1938 р.) [62]. В період між цими публікаціями американський філософ активно працює над логікою, психологією, педагогікою та ін. Роботи «Дослідження з логічної теорії» (“*Studies in Logical Theory*”, 1903 р.) [69] та «Нариси з експериментальної логіки» можна вважати сильними роботами з логіки.

Враховуючи, що роботи Дж. Дьюї з логіки часто мали несистемний характер у виданні, ми систематизували їх для подальшого розуміння: «Логіка верифікації» (*“The Logic of Verification”*, 1890 р.), «Сучасне положення логічної теорії» (*“The Present Position of Logical Theory”*, 1891 р.), «Деякі етапи логічної думки» (*“Some Stages of Logical Thought”*, 1900 р.), «Логічні умови наукового дослідження моралі» (*“Logical Conditions of a Scientific Treatment of Morality”*, 1903 р.), «Логічний характер ідей» (*“The Logical Character of Ideas”*, 1908 р.) та ін.

Філософи Ч. С. Пірс та Б. Рассел критикували логічні теорії Дж. Дьюї. Перший вважав, що в інструменталізмі вченого немає прагматизму, а другий, що інструменталізм був філософією американського індустріалізму, аргументуючи тим, що вчений не розглядав детально формальну логіку. Логічні теорії Дж. Дьюї розвивалися протягом чотирьох десятиліть, проте все ж перші основні були написані під очевидним впливом Ч. С. Пірса та Метафізичного клубу. Його інтерес до логіки формувався в процесі його становлення як особистості. Наше дослідження сфокусовано на часі навчання в Університеті Джонса Гопкінса з 1882 по 1884 рік, саме в цей період він був активним членом Метафізичного клубу. Втім, важливо зазначити, що на думку дослідників, період ранньої творчості мислителя простягається до кінця ХІХ. Поступово ідеалізм втрачає свою силу в поглядах американського філософа. Наприклад, Дж. С. Джонстон вважає, що ранній період Дж. Дьюї тривав до 1890 року, зазначаючи, що цей період для вченого був абсолютистським, оскільки в цей час він працював в дусі філософії Г. Гегеля. «Незважаючи на те, що Дьюї відійшов від абсолютизму на початку 1890-х років, кілька важливих тем, розроблених раніше, залишилися, і одна з них – це органічна природа особистості» [129, р. 5].

Логічна теорія Дж. Дьюї характеризується по різному, як і його метафізика та епістемологія, які вважаються інструменталістською та експериментальною. Вплив Г. Гегеля на молодого Дж. Дьюї згадується майже в кожній біографії про нього. Джон Дьюї відійшов від абсолютного ідеалізму

до середини 1890-х років і повністю відмовився від нього до часу написання роботи «Деякі етапи логічної думки» [68]. Підтвердження того, що Дж. Дьюї поступово відійшов від абсолютного ідеалізму ми знаходимо у його автобіографії «Від абсолютизму до експерименталізму» [57].

З 1879 до 1884 року Ч. С. Пірс викладав в Університеті Джонса Гопкінса, він активно формував і розвивав своє розуміння логіки, метафізики, алгебри та інших математичних наук. Відзначимо, що цілком логічно, що погляди Дж. Дьюї на природу знань, включаючи логічні принципи і зовнішні фактори частично збігається із ранніми поглядами Ч. С. Пірса на логічні формули, як на результати досліджень. У роботі Алана Раяна (*Alan Ryan*) «Джон Дьюї і період американського лібералізму» (“*John Dewey and the High Tide of American Liberalism*”, 1995 р.) знаходимо підтвердження: «Найбільшим розчаруванням для Дьюї став Пірс. Точніше, те, що розчарувало всіх з того часу, як здібності Пірса нарешті отримали загальне визнання, так це те, що Дьюї не розумів ідеї Пірса на курсах з математичної логіки та філософії науки... Труднощі полягали в тому, що Пірс був зачарований математикою та формальною логікою, а Дьюї, як і більшість ентузіастів Гегеля, ставився до формалізму вороже... Аналітичний філософ після 1945 року насолоджувався розумовою гімнастикою, що забезпечується формальною логікою, і використовував стільки формального апарату, яким він опанував, скільки вважав за корисне» [156, р. 72]. На цьому прикладі стає очевидною еквівокація, з якої стикалися американські філософи, коли поняття «логіка» для різних мислителів мала різні денотати.

В перших есеях Дж. Дьюї, у яких він, на нашу думку, наслідує філософські ідеї Г. Гегеля, ми знаходимо їхню трансляцію. Три перші есеї американського філософа описують проблеми логічної теорії, як зазначалося, з ідеалістичної точки зору. Актуальну характеристику ранніх робіт Дж. Дьюї ми знаходимо у Дж. С. Джонстона, який представив світовій науковій спільноті повний аналіз робіт із логіки Дж. Дьюї, тому далі в дослідженні ми

будем на нього частково посилались, оскільки це суттєвий науковий доробок, що відкриває можливості до більш ґрунтовної аналітики.

Однією із перших робіт Дж. Дьюї, як зазначалося, є есей «Чи є логіка дуалістичною наукою?», у якому продемонстровано формат «нової логіки». Разом з тим наявний аналіз поглядів Джона Венна, описаних в книзі «Принципи емпіричної або індуктивної логіки» (“*The Principles of Empirical or Inductive Logic*”, 1889 р.). Дж. Дьюї звертає увагу на питання метафізики та епістемології, які на його думку знаходяться в основі логічної теорії. Таким чином, згідно ідеями Дж. Дьюї, справжнє наукове дослідження починається тоді, коли вивчаються логічні принципи або форми, які дають початок формуванню досвіду. Дж. С. Джонстон підкреслює, що: «Ставлення Дьюї до логічного світу як до світу фізичного є гегелівським мотивом. Це дається нелегко – ні для Дьюї, ні для Гегеля. Світ чи царство фактів, які відкриваються спершу у перцептивному досвіді, протиставляється світові ідей, правил чи законів, які містяться у свідомості... Згідно Дьюї, ми починаємо справді наукове дослідження лише тоді, коли досліджуємо логічні принципи або форми, що лежать в основі наших вимог досвіду. Тільки тоді ми можемо сказати щось осмислене про світ природи... Хоча ми могли б відрізнити логічні принципи від спостережуваних фактів, аналіз та синтез від сприйняття, а концепції та судження від екзистенційних подій, у яких вони використовуються, ми не могли б претендувати на якісь окремі метафізичні відмінності між ними» [129, р. 78-79].

Подібне захоплення ідеалізмом буде спостерігатися в творчості Дж. Дьюї до 1890 року, коли він вперше висловить критику творчості британського ідеаліста Т. Г. Гріна у ревію на роботу Е. Керда «Критична філософія Іммануїла Канта» (“*The Critical Philosophy of Immanuel Kant*”, 1889 р.) в «Андоверському оглядачі» [67]. Іншими словами, за часів Метафізичного клубу, коли Дж. Дьюї на 27-му засіданні у 1883 році зачитав доповідь на тему «Праці Т. Г. Гріна» (“*Writings of T. H. Green*”) [135],

американський філософ знаходився під впливом ідеалізму, і вплив цей залишався тривалий час.

У статті «Логіка верифікацій» Дж. Дьюї задається питанням про те, що людина в мислені не може вийти за межі певних логічних формальних процесів. Тоді з'являється питання, яким чином науковці можуть претендувати на вивчення «розуму». Він говорить, що людина має в будь-якому разі володіти можливістю довести або піддати сумніву інформацію про всі твердження відносно світу. Ця робота була задумана як продовження статті «Чи є логіка дуалістичною наукою?», вона мала на меті дати відповіді на питання про природу логічних процесів, чи вони відносяться до світу знання. Дж. Дьюї писав: «У нещодавній статті в *Open Court* під заголовком “Чи є логіка дуалістичною?”, на відміну від недавньої роботи пана Венна, була спроба показати, що логічні процеси не мають спільного з порівнянням ідей, з одного боку, і зі сприйняттями, з іншого боку; причина, взагалі у тому, що логічні процеси входять до структури сприйняття так само, як і уявлень, і що ці процеси не можна розглядати як такі, що починаються з порівняння готових сприйняття та понять. Тоді було запропоновано думку, що існує лише один світ знання, чи то у формі сприйняття чи ідей, і що цей світ весь логічний. Проти цього вчення можна було б заперечити трохи по-іншому: така концепція унеможливорює процес верифікації. Якщо є лише одна сфера знання, що є мірилом істини? Із чим ми співставляємо наші ідеали, щоб перевірити їх? Якщо логіка має дуалістичну основу, на це питання легко відповісти; з одного боку, це світ уявлень ідей, з іншого - світ сприйняття, фактів. І ми перевіряємо наші ідеї, порівнюючи їх із фактами... Я скоріше спитаю, що означає це розрізнення ідеї та факту (говорючи завжди з логічного погляду) і звідки воно виникає? Якщо проти висунутої унітарної теорії є заперечення, проти дуалістичної теорії є ще сильніше заперечення» [72, р. 2225-2226]. Питання природи знання, відносності почуттів та проблеми верифікації цікавили молодого Дж. Дьюї і проявилися у його виступах на засіданнях Метафізичного клубу. Варто згадати доповідь на тему «Знання і

відносність відчуттів» (*“Knowledge and the Relativity of Feeling”*, 1883 p.), яка була опублікована у 1883 році в «Журналі спекулятивної філософії» [61].

Окрім результату написання робіт із логіки, на які ми звернули увагу, на мислення Дж. Дьюї також вагомий вплив мала функціональна психологія, як в біологічному так і в еволюційному контексті. Це сталося, в першу чергу, завдяки його знайомству з філософом Г. С. Голлом, роботами Ч. Дарвіна а також роботою В. Джеймса «Принципи психології». В цьому контексті необхідно згадати підручник із психології, який був опублікований у 1887 році під назвою «Психологія» (*“Psychology”*, 1887 p.). На нашу думку, ця робота стала результатом впливу Г. С. Голла, який був викладачем Дж. Дьюї, а також і президентом Метафізичного клубу. Дж. Дьюї використовував ідеалізм як основу для інтерпретації результатів сучасної експериментальної психології. Дж. Дьюї запозичив у Г. Гегеля більш діалектичне розуміння суб'єкта та об'єкта як аспектів чогось більш фундаментального, а саме того, що Г. Гегель називає духом. Він стверджував, що люди мислять себе тільки по відношенню до інших людей в культурному і історичному контекстах. Людині потрібно, щоб її знали інші, перш ніж вона розвине самосвідомість. Помилково пов'язувати наше мислення про людство з абсолютною концептуалізацією, відокремленою від історичного світу та інших. Замість цього ми повинні розуміти людей і їх середовище як діалектично пов'язане, таке, що розвивається, переконаний Дж. Дьюї.

У книзі Свенда Брінкманна (*Svend Brinkmann*) «Джон Дьюї, наука для світу, що змінюється» (*“John Dewey: Science for a Changing World”*, 2013 p.) автор висловлює думку про те, що відповідно до гегелівської концепції, Дж. Дьюї відмовився виходити з індивідуальної самосвідомості, яка була зосереджена всередині і навколо себе, і замість цього вважав, що самосвідомість виникає через наш досвід. Коли людина робить певну дію, то вона усвідомлює завдяки самій дії себе як діючу особу. Надалі Дж. Дьюї відходить від гегелівського мислення та робить крок до дарвінізму і натуралізму. Проте він залишається вірним концепції Г. Гегеля, згідно якої

свідомість і знання розвиваються через конфронтацію з їх запереченням в досвіді. Дослідник С. Брінкманн підкреслює, що Дж. Дьюї вважав людину дієвою істотою: «... В уявленні Дьюї людська істота зображується як учасник. Ми насамперед не пацієнти або спостерігачі, тобто пасивні одержувачі інформації зі світу або шматочки корку, які безцільно дрейфують у морі. Радше, ми є істотами дії, які беруть активну участь у процесах розвитку природи та культури. Як учасники, ми можемо змінити ситуацію і визначити, як світ, що змінюється, повинен розвиватися в майбутньому. Звичайно, не тільки нам вирішувати яким буде розвиток природи та культури. У філософії Дьюї немає всемогутнього конструктивізму. Немає ідеалізму у тому сенсі, що людський розум створює реальність. Але Дьюї підкреслює той факт, що наше завдання - стабілізувати реальність, яка змінюється, корисними способами (головним чином досягнутими за допомогою науки), оцінити, як це зробити найбільш плідно у світлі потреб спільнот (етика), створювати суспільства, які сприяють демократичному обговоренню спільних цілей (політика), та гарантувати, що наші інструменти виживання у світі підтримуються та оновлюються (освіта)» [43, р. 3].

«Психологія» Дж. Дьюї об'єднала ідеалізм абсолютного Я із новими описами волі, сприйняття, відчуттів. Це була книга, яка на думку Дж. Дьюї мала бути вступом у психологію світу мислення. Цікаво, що він міг лише обмежитись емпірично-фізіологічною психологією, але надалі він об'єднує результати експериментальної і фізіологічної психології в єдину теорію людини як живого організму.

Необхідно підкреслити вплив і В. Джеймса, і певних ідей Ч. Дарвіна на подальші роботи вченого. Відомо, що В. Джеймс був членом Метафізичного клубу в Гарварді, ще до того, як клуб було реорганізовано в Університеті Джонса Гопкінса. Наприклад, дослідник американської філософії Дж. Шук у роботі «Емпірична теорія знань та реальності Дьюї» (*"Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality"*, 2000 р.) пише, що В. Джеймс у його «поглядах на природу відчуттів, біологічну природу розуму і природу

концептуальних міркувань, вплинув на Дж. Дьюї найбільшим чином. Проте в цих питаннях В. Джеймс не відмовився від заповітних ідеалістичних поглядів Дж. Дьюї, а замість цього допоміг його реконструкції ідеалізму, яка вже йшла повним ходом до 1890 року... До 1890 року він з підозрою ставився до будь-якої психології, заснованої на атомістичних відчуттях, з ентузіазмом ставився до ідеї, що розум може бути зрозумілий тільки в його ставленні до природи, і наполягав на функціональній природі розуму... Дьюї не вважав би точку зору Джеймса переконливою, якби вона не відповідала його основним метафізичним і психологічним точкам зору і якби вони не були інструкцією до вирішення проблем, які він вже сформулював» [160, р. 119].

Як стверджує Дж. Шук, вплив Дж. Дьюї прослідковується далеко за межами еволюційного вчення Ч. Дарвіна. У питаннях еволюційної теорії Дж. Дьюї спирався на ідеї дарвінізму, але адаптував теорію еволюції до соціально-психологічної та громадської проблематики. Ці питання настільки загальні, тому, дійсно, важко зрозуміти наскільки насправді ідеї Ч. Дарвіна вплинули на подальше формування поглядів Дж. Дьюї. На думку дослідників стаття Дж. Дьюї «Концепція рефлекторної дуги в психології» (*"The Reflex Arc Concept in Psychology"*, 1896 р.), яка була опублікована у 1896 році має суто дарвінівський характер.

Незважаючи на те, що Ч. Дарвін в статті Дж. Дьюї не згадується, американський філософ описує еволюційні процеси, а для пояснення природи стимулу та реакції він звертається до «Психології» В. Джеймса. Сам американський філософ описує мету статті наступним чином: «Єдині події, до яких можуть бути описово застосовані терміни "стимул" і "реакція", – це незначні дії, що служать відповідно до їхнього положення для підтримки певної організованої координації. Свідомий стимул або відчуття та свідома реакція чи рух мають особливий генезис чи мотивацію та особливу мету чи функцію. Теорія рефлекторної дуги, ігноруючи, абстрагуючись від цього походження та цієї функції, дає нам одну розрізнену частину процесу, начебто це і було цілим. Це дає нам буквально дугу замість ланцюга; і не

даючи нам контуру, дугою якого вона є, не дозволяє нам помістити, центрувати дугу. Ця дуга знову розпадається на два окремі існування, які мають бути механічно або зовні пристосовані один до одного» [79, р. 369-370].

Дослідник Роберт Вестбрук (*Robert B. Westbrook*) пише: «Але якщо на початку 1890-х Дьюї відкинув філософський метод абсолютного ідеалізму, то лише в кінці десятиліття він відкрито попросився з абсолютном. Абсолютний ідеалізм задовольнив його інтелектуальну та емоційну тягу до органічного і цілеспрямованому світу і надав йому основу для демократичної соціальної і політичної теорії, яка погоджувала індивідуальність і спільність. Він не хотів відмовлятися від усього цього, і він не відмовлявся від Абсолюту, поки не переконав себе, що він може зробити це, не жертвуючи цінними теоретичними і практичними результатами...» [179, р. 61-62]. Або іншими словами, відкидаючи сприятливе разом із несприятливим. Ідеалізм, який був притаманний філософським поглядам Дж. Дьюї з часів навчання в Університеті Джонса Гопкінса та членства у Метафізичному клубі, поступово втрачає свій вплив на американського філософа, але не полишає зовсім.

Висновки до Третього розділу

Інструменталізм філософії прагматизму Дж. Дьюї змістив уявлення про істину з певного Абсолюту до корисності. Філософія Дж. Дьюї виконувала функцію всеохоплюючої моделі, яка поєднувала аспекти комунікації, критики, трансляції. Вона порівнювала, визначала різні типи знання і розуміння, які були характерні різним картинам світу, поєднувала природничі та гуманітарні науки, мистецтва тощо. Ще на ранніх етапах своїх наукових розвідок Дж. Дьюї проголосив необхідність трансформацій в логічному мисленні. Дж. Дьюї запропонував активний процес, в якому концепції і переживання розглядаються як частина більшого, органічного цілого, а логіка грає роль базису дослідження. Аргументи більше не покладаються на

фіксовані правила логіки для власної достовірності, замість цього адаптованість і пристосованість до контексту.

Нагадаємо, що роботи Г. Гегеля безперечно вплинули на ранні наукові роботи Дж. Дьюї, включаючи його перші статті та участь у діяльності Метафізичного клубу.

Роки навчання в Університеті Джонса Гопкінса та членство у Метафізичному клубі вплинули на формування філософських поглядів американського мислителя. Учитель, наставник і друг Дж. С. Морріс здійснив доленосний вплив на молодого Дж. Дьюї, на формування ідеалістичного характеру його філософських поглядів. Проаналізовані виступи на засіданнях клубу та публікації, написані за результатами виступів, свідчать про активні пошуки мислителя, про інтерес до емпіризму, ідеалізму та психології. Цей інтерес проявився у дослідженні, з одного боку, трансценденталізму І. Канта, Г. Гегеля, інших ідеалістів, з іншого – нової психології, яка у ХІХ ст. була тісно пов'язана з філософією та логікою. Безумовно логічне вчення Г. Гегеля вплинуло на американських інтелектуалів, які пройшли свій шлях від аматорського захоплення німецькою філософією до академічного рівня та викладання в університетах. Покоління прагматистів, таких як Ч. С. Пірс, В. Джеймс та Дж. Дьюї, з належною шаною штудіювали філософські тексти Г. Гегеля у пошуках ідей в галузі логіки, психології, трансценденталізму тощо. Таким чином Дж. Дьюї здійснив своєрідний рух від захоплення ідеалізмом до логіки, психології та педагогіки.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження узагальнено отримані результати визначення основних філософських поглядів Джона Дьюї в контексті діяльності Метафізичного клубу. В дисертаційній роботі здійснено комплексний аналіз першоджерел та критичної літератури для відповіді на питання про особливості американського інтелектуального середовища другої половини XIX століття та діяльності мислителя. Завдяки аналізу ідей ранніх робіт Джона Дьюї, які були опубліковані за часів навчання в Університеті Вермонта, праць, опублікованих в аспірантурі Університету Джонса Гопкінса, у період членства у Метафізичному клубі та під час роботи в Університеті Мічигану, аналізу критичної літератури вітчизняних та зарубіжних дослідників, було здійснено історико-філософське дослідження основних філософських поглядів мислителя в період його ранньої творчості.

Результати дослідження конкретизовані в наведених нижче положеннях:

- уточнено особливості американського інтелектуального середовища кінця XIX століття. Американські мислителі активно вивчали ті філософські питання, які були характерними для німецького ідеалізму, питання релігії та свободи, поступово відходячи від релігійного переживання чи теологічного обґрунтування до розв'язання власне філософських проблем в контексті популяризації наукових розвідок та впливу німецького трансцендентального ідеалізму. Було продемонстровано, що у XIX ст. в Сполучених Штатах Америки мислителі задля пізнання нових та поширення власних ідей ставали членами гуртків та товариств, таких як Метафізичний клуб в Кембриджі та Університеті Джонса Гопкінса, Радикальний клуб в Бостоні, Філософське товариство Сент-Луїса тощо. Філософія поступово з теологічних дискурсів виокремилась в самостійну дисципліну. Досліджено рецепції європейського ідеалізму американськими трансценденталістами та учасниками Сент-Луїського руху, такими як Г. К. Брокмайер, В. Т. Гарріс та ін. Продемонстровано шлях появи ідей німецького ідеалізму в Америці завдяки

пруським емігрантам. Гегельянців із Сент-Луїса об'єднували ідеї західних трансценденталістів та німецької філософії. Абсолютний ідеалізм Г. Гегеля в Сполучених Штатах виник саме завдяки гегельянцям із Сент-Луїса. Досліджено роль перших філософських журналів, таких як «Вілфордський Мікрокосм», «Платоніст», «Журнал спекулятивної філософії» в популяризації філософської думки в Сполучених Штатах Америки;

- окреслено специфіку появи та діяльності Метафізичного клубу в Гарвардському університеті та Університеті Джонса Гопкінса, що стало платформою формування провідних ідей видатних американських мислителів. Членами періоду Метафізичного клубу в Гарварді були Ч. С. Пірс, Ч. Райт, В. Джеймс, Н. С-Дж. Грін, Дж. Б. Ворнер, О. В. Голмс мол., Дж. Фіске, Ф. Е. Еббот. Головним здобутком діяльності клубу в цей період можна назвати появу американської філософської течії – прагматизму, доказом чого слугують дві статті, написані Ч. С. Пірсом: «Закріплення вірування» (1877 р.) та «Як зробити наші ідеї ясними» (1878 р.), в яких він вперше використав термін «прагматизм». Членами Метафізичного клубу в Університеті Джонса Гопкінса були Ч. С. Пірс, Е. В. Девіс, Ф. Франклін, Б. А. Гілман, Дж. Ястров, К. Ледд-Франклін, А. Маркванд, О. Г. Мітчелл, Ч. В. Ніколлс, А. Т. Брюс, Б. Л. Гілдерслів, Г. С. Голл, Дж. С. Морріс, Г. Н. Мартін, І. Ремсен, В. Т. Седжвік, Б. Е. Сміт, Е. Б. Вілсон, Г. Табер, Т. Веблен та Дж. Дьюї.

- проаналізовано та узагальнено основні філософські ідеї та біографічні дані Джона Дьюї на основі праць його біографів Дж. Дайхейзена, Дж. Мартіна, С. Рокфеллера, А. Райана, Р. Б. Вестбрука та ін. Завдяки цьому аналізу було здійснено історико-філософську реконструкцію інтелектуальної біографії американського мислителя. Розкрито історико-філософські засновки метафізичних поглядів Дж. Дьюї на основі аналізу його перших статей та виступів присвячених ідеалістичній філософії І. Канта та Г. В. Ф. Гегеля. У своїх ранніх працях: «Метафізичні припущення матеріалізму» (1881 р.), «Пантеїзм Спінози» (1882 р.), «Знання і відносність відчуттів»

(1883 р.), «Кант і філософський метод» (1884 р.) та ін. прослідковується ідеалістичний вплив його вчителя з Вермонтського університету Г. А. П. Торрі, про що Дж. Дьюї зізнається йому у листах. В текстах міститься аналіз основних ідей І. Канта, Дж. Барклі, Г. Спенсера, Д. Г'юма та ін. Перші філософські праці Дж. Дьюї були опубліковані в ідеалістичному журналі В. Гарріса «Журнал спекулятивної філософії», у якому друкували переклади текстів І. Канта, Й. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегеля та ін. В праці «Метафізичні припущення матеріалізму» (1881 р.) Дж. Дьюї аналізує метафізичні аспекти матеріалізму з позиції ідеалізму, в праці «Пантеїзм Спінози» (1882 р.) – пантеїстичні ідеї Б. Спінози про абсолютно ідеальне буття та поняття «субстанція», «дуалізм», «атрибути» тощо. В Університеті Джонса Гопкінса Дж. Дьюї продовжує працювати в дусі ідеалізму, наступні його праці присвячені ідеалістичній проблематиці. В статтях, опублікованих під час навчання в Університеті Джонса Гопкінса та участі в Метафізичному клубі, зберігається метафізична проблематика, але акцент вже робиться на психології. В статті «Знання і відносність відчуттів» (1883 р.) мислитель аналізує відчуття та їх відносність, об'єктивність знань про дійсність. В статті «Кант і філософський метод» (1884 р.) Дж. Дьюї досліджує проблему епістемологічного фундаменталізму – взаємозв'язок раціонального і чуттєвого.

- окреслено основні ідеї Метафізичного клубу на основі матеріалів засідань і публікацій, пов'язаних з виступами, та продемонстровані передумови появи течії прагматизму Ч. С. Пірса, В. Джеймса, Дж. Дьюї та ін. в американській філософській думці. Теми доповідей на засіданнях клубу були досить різноманітні, для того, щоб виявити специфіку функціонування клубу та контекст його діяльності, але можна стверджувати, що, відповідаючи назві «Метафізичний клуб», це товариство мало на меті поширення між членами останніх досягень науки та філософії. Плюралізм думок, критика й підтримка сприяли духу вільнодумства та сміливим науковим розвідкам. Контекст діяльності клубу визначався темами доповідей

учасників. До прикладу, Ч. С. Пірс виступав з доповідями «Питання, що стосуються деяких здібностей, що приписуються людині» (1879 р.), «Про кантівську Критику чистого розуму у світлі сучасної логіки» (1880 р.), «Про відносини між відчуттями» (1881 р.) та ін. Ці доповіді були присвячені як проблемам психології, так і ідеалізму, емпіризму тощо. Необхідно згадати виступи «Про відношення індукції до гіпотези» (1881 р.) Е. В. Девіса, «Точка логічної нотації» (1881 р.) Ф. Франкліна, «Переклад “Meditations of Cognitione, Veritate et Ideis” Лейбніца» (1879 р.) Б. А. Гілмана, «Матеріалізм, спіриталізм і науковий дух» (1883 р.) Дж. Ястрова, «Неевклідовий простір» (1879 р.) К. Ледд-Франклін, «Логіка епікурейців» (1880 р.) А. Маркванда, «Про логічну алгебру» (1882 р.) О. Г. Мітчелла, «Метафізична помилка» (1882 р.) Ч. В. Ніколса, «Цільова причина» (1884 р.) А. Т. Брюса, «Ритм в класичних мовах» (1883 р.) Б. Л. Гілдерсліва, «Дослідження часу реакції та уваги в гіпнотичному стані» (1883 р.) Г. С. Голла, «Логіка Вундта» (1880 р.) Дж. С. Морріса, «Розвиток зору у нижчих організмів» (1883 р.) Г. Н. Мартіна, «Логіка хімії Вундта» (1883 р.) І. Ремсен, «Гальмування розумової дії» (1881 р.) В. Т. Седжвіка, «Рецензія на “Метафізику” Боуна» (1882 р.) Б. Е. Сміта, «Огляд деяких моментів у книзі Мерфі “Звичка та інтелект”» (1882 р.) Е. Б. Вілсона та ін. Таким чином філософський контекст діяльності визначається ідеями логіки, ідеалізму та спіритуалізму, геометрії та алгебри, античної філософії, емпіризму, філології, психології, біології та фізіології, ментальної філософії та метафізики;

- простежено основні факти участі Дж. Дьюї у діяльності Метафізичного клубу на основі аналізу документів: «Циркуляр Університету Джонса Гопкінса. Грудень 1879 – Вересень 1882» (1882 р.), «Циркуляр Університету Джонса Гопкінса. Листопад 1882 – Жовтень 1883» (1883 р.), «Циркуляр Університету Джонса Гопкінса. 1883-1884» (1884 р.), сканованих копій рукописних записів протоколів засідань Метафізичного клубу в Університету Джонса Гопкінса, статей та листів Дж. Дьюї. У записах засідань Метафізичного клубу та в офіційних циркулярах Університету Джонса

Гопкінса міститься інформація про діяльність Дж. Дьюї у період членства в Метафізичному клубі. У період членства Дж. Дьюї виступив 6 разів: перший виступ відбувся на 26-му засіданні Метафізичного клубу 12 грудня 1882 року, коли Дж. Дьюї прочитав доповідь на тему «Знання і відносність відчуттів»; другий виступ відбувся на 27-му засіданні Метафізичного клубу 16 січня 1883 року, коли Дж. Дьюї прочитав доповідь на тему: «Праці Т. Г. Гріна»; третій виступ відбувся на 30-му засіданні Метафізичного клубу 10 квітня 1883 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Гегель і теорія категорій»; четвертий виступ відбувся на 33-му засіданні Метафізичного клубу 13 листопада 1883 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Психологія свідомості»; п'ятий виступ відбувся на 34-му засіданні Метафізичного клубу 11 грудня 1883 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Дельбеф про живу і мертву матерію»; шостий виступ відбувся на 37-му засіданні Метафізичного клубу 11 березня 1884 року, коли Дж. Дьюї зробив доповідь на тему «Нова психологія». Обґрунтовано роль Метафізичного клубу та діяльності його членів у формуванні ранніх філософських поглядів Дж. Дьюї. Клуб зіграв роль платформи для апробацій наукових розвідок Дж. Дьюї, який отримав можливість запропонувати науковому товариству власні доповіді та почути конструктивну критику. За період членства в клубі Дж. Дьюї зробив 6 доповідей, які лягли в основу деяких наукових статей. Значний вплив на формування ідеалістичних поглядів Дж. Дьюї здійснив Дж. С. Морріс, на інтерес до експериментальної психології вплинув Г. С. Голл, свідченням чого є роботи: «Знання і відносність відчуттів» (1883 р.), «Психологія» (1887 р.), «Пізній професор Морріс» (1889 р.). Професор Дж. С. Морріс вплинув на Дж. Дьюї своїм синтезом ідей Платона, Арістотеля, І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, Й. Г. Фіхте та християнського теїзму. На формування прагматичних поглядів вплинув Ч. С. Пірс, з яким Дж. Дьюї брав активну участь в обговореннях виступів на засіданнях клубу, до прикладу, виступу Дж. С. Морріса «Філософська

концепція життя» (1883 р.). На погляди Дж. Дьюї Ч. С. Пірс вплинув своєю формальною логікою, математикою та ідеями прагматизму;

- визначено особливості ідеалістичних поглядів, інтересу до психології з подальшим розвитком логічної теорії та зміни вектору філософування Дж. Дьюї. Перші праці американського філософа «Метафізичні припущення матеріалізму» (1881 р.), «Пантеїзм Спінози» (1882 р.) були присвячені метафізичній проблематиці, можливості метафізичного пояснення матеріалізму, субстанційному монізму та пантеїзму. В контексті участі у діяльності Метафізичного клубу перша половина доповідей Дж. Дьюї була присвячена ідеалістичній проблематиці: «Знання і відносність відчуттів» (1882 р.), «Праці Т. Г. Гріна» (1883 р.), «Гегель і теорія категорій» (1883 р.), а вже наступні роки після навчання в Університеті Джонса Гопкінса та участі в клубі характеризуються зміною вектору. Про це свідчать статті, написані під час навчання в Університеті Джонса Гопкінса: «Знання і відносність відчуттів» (1883 р.), «Кант і філософський метод» (1884 р.), «Нова психологія» (1884 р.), в останній сам Дж. Дьюї підтвердив поворот думки у власних поглядах. Вже у наступних працях простежується психологічна проблематика «Психологічна точка зору» (1886 р.), «Психологія як філософський метод» (1886 р.). Кореляція діяльності Дж. Дьюї та Метафізичного клубу, спроба простеження якої здійснена в цьому дослідженні, актуалізувала важливість розуміння взаємовпливу інтелектуального середовища та мислителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовина Г. А. Проблеми природних прав людини в американській правовій думці ХХ ст. *Держава і право: Зб. наук. праць: Юрид. і політ. науки / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. 2000. №6. С. 3-10.
2. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках / пер. з фр. В. Адрушка і С. Гатальської. Київ : «Тандем», 2001. 101 с.
3. Дічек Н. П. Джон Дьюї. *Енциклопедія освіти Академії педагогічних наук України*; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 245-246.
4. Дьюї Дж. Досвід і освіта / пер. з англ. Марії Василечко. Львів : Кальварія, 2003. 84 с.
5. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті / пер. з англ. М. Олійник. Львів : Освіта ; Львів : Літопис : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного ун-ту ім. І. Франка, 2001. 32 с.
6. Жарких В. Ю., Розова Т. В. Попередники прагматизму. *Нова парадигма*. 2011. №100. С. 41-49.
7. Залюбівська О. Б., Рогозіна Л. А., Негур А. А. Педагогічні ідеї Дж. Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 22-24 березня 2017 р.* 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2273>
8. Калюжна В. Ю., Ваховський Л. Ц. Філософія освіти США як чинник становлення та розвитку американської нації в епоху Просвітництва. *Американська філософія освіти очима українських дослідників. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р.* Полтава : ПОППО, 2005. С. 54-60.

9. Коваленко В. О. Педагогічні ідеї Дж. Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні (20-ті роки ХХ ст.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2000. 188 с.
10. Коваленко В. О. Філософія освіти у спадщині Дж. Дьюї. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. №10. С. 244-249.
11. Кравцова Н. Г. Педагогічні основи діяльності Чиказької експериментальної школи-лабораторії Джона Дьюї : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. Полтава, 2008. 228 с.
12. Кравченко С. С. Діяльність Метафізичного клубу як проєктивна модель розвитку філософії прагматизму в США. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. 2017. №19. С. 44-46.
13. Кравченко С. С. Прагматизм у філософії права Сполучених Штатів Америки: Монографія. Київ, 2014. 512 с.
14. Панич О. Американська вища освіта як «практична філософія»: світоглядний сенс і культурні обмеження. *Американська філософія освіти очима українських дослідників. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р.* Полтава : ПОППО, 2005. С. 125-127.
15. Пішванова В. О. Концепція культурної адаптації в соціально-філософській спадщині Джона Дьюї : дис... канд. філос. наук : 09.00.03 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2003. 162 с.
16. Ратнікова О. В. Еволюція ідей плюралізму в американській прагматистській філософії : дис. ... канд.філос. наук. : 09.00.05. Київ, 2016. 206 с.
17. Розпутна М. В. Вчення про ідеальне і реальне Г. Гегеля як інтелектуальна сублімація релігійних поглядів Дж. Дьюї. *Міжнародна теоретико-практична конференція «Перші академічні читання пам'яті*

Г.І.Волинки: “Філософія, освіта, наука”» (м. Київ, 15–16 травня 2015 р.). Київ, 2015.

18. Розпутна М. В. Джон Джон Дьюї про філософське знання крізь праці Джеймса Марша. *Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2017»* (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.). Київ, 2017. С. 139-141.

19. Розпутна М. В. Джон Дьюї як науковець, філософ та освітянин. *Науково-практичний журнал Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. №7. С. 133-137.

20. Розпутна М. В. Діяльність Метафізичного клубу в інтелектуальному середовищі американської освіти і науки другої половини ХІХ-го століття. *Гілея: науковий вісник*. 2017. №123. С. 265-270.

21. Розпутна М. В. Еволюція поглядів Джона Дьюї про релігію та відношення до Бога у біографічному контексті. *Міжнародна теоретико-практична конференція «Другі академічні читання пам'яті Г.І.Волинки: “Філософія, освіта, наука”»* (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.). Київ, 2017. С. 69-71.

22. Розпутна М. В. Значення університетських вчителів у формуванні поглядів Джона Дьюї на німецьку класичну філософію і політику. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Серія 7, Релігієзнавство, Культурологія, Філософія*. 2016. С. 173-180.

23. Розпутна М. В. Індивідуальність і суспільство: спроба філософського осмислення в контексті прагматизму. *Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2015»* (м. Київ, 21–22 квітня 2015 р.). Київ, 2015. С. 169-170.

24. Розпутна М. В. Поняття експериментального інтелекту у вченні Дж. Дьюї. *Наукова конференція філософсько-світоглядні та*

міждисциплінарні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства (м. Київ, 2 липня 2015 р.). Київ, 2015. С. 44-46.

25. Розпутна М. В. Поняття релігії та Бога у філософії Джона Дьюї. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід»*. 2017. №151. С. 93-97.

26. Розпутна М. В. Становлення поглядів Джона Дьюї у американському суспільстві ХІХ століття та німецька класична філософія. *Альманах «Грані»*. 2017. №9. С. 12-18.

27. Рорті Р. Історіографія філософії: чотири жанри / пер. з англ. І. Карівець. *Гуманітарні візії*. 2021. №7. С. 58-66.

28. Сухіна В. Ф., Шапаренко О. В. Про досвід США у громадянському вихованні. *Американська філософія освіти очима українських дослідників : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 груд. 2005 р.* 2005. С. 187-193.

29. Токвіль А. Про демократію в Америці. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.

30. Яковенко Б. В. Современная американская философия. Обзор. *Международный ежегодник по философии культуры «Логос»*. 1913. С. 269-343.

31. Alexander T. M. John Dewey's Theory of Art, Experience, and Nature: The Horizons of Feeling. Albany, NY : State University of New York Press, 1987. 325 p.

32. Apel K-O. Charles S. Peirce: From Pragmatism to Pragmaticism / Trans. by J. M. Krois. Amherst, MA : University of Massachusetts Press, 1981. 253 p.

33. Baker L. The Justice from Beacon Hill: The Life and Times of Oliver Wendell Holmes. New York, NY : Harper Collins, 1991. 783 p.

34. Bartlett I. H. The American Mind in the Mid-Nineteenth Century. New York, NY : Thomas Y. Crowell Company, 1967. 133 p.

35. Behrens P. J. The Metaphysical Club at The Johns Hopkins University (1879-1885). *History of Psychology*. 2005. Vol. 8, No 4. P. 331-346.

36. Bernstein R. J. *John Dewey*. New York, NY : Washington Square Press, 1966. 213 p.
37. Berube M. R. *American School Reform: Progressive, Equity, and Excellence Movements, 1883-1993*. Westport, CT : Praeger, 1995. 153 p.
38. Biddle F. *Justice Holmes: Natural Law and the Supreme Court*. New York, NY : The MacMillan Company, 1961. 77 p.
39. Boisvert R. D. *Dewey's Metaphysics: Form and Being in the Philosophy of John Dewey*. New York, NY : Fordham University Press, 1988. 227 p.
40. Boisvert R. D. *John Dewey: Rethinking Our Time*. Albany, NY : State University of New York Press, 1998. 189 p.
41. Boller P. F. Dewey: Idealist, Empiricist, Systematizer, Moralist. *Southwest Review*. 1977. Vol. 62, No. 3. P. 307-309.
42. Bowen C. D. *Yankee from Olympus: Justice Holmes and his Family*. Boston, MA : Little, Brown and Company, 1944. 475 p.
43. Brinkmann S. *John Dewey: Science for a Changing World*. New Brunswick : Transaction Publishers, 2013. 209 p.
44. Bulle N. What Is Wrong with Dewey's Theory of Knowing. *Ergo*. 2018. Vol. 5, No. 21. P. 575-606.
45. Burke F. T., Hester D. M., Talisse R. B. *Dewey's Logical Theory: New Studies and Interpretations*. Nashville, TN : Vanderbilt University Press, 2002. 318 p.
46. Burton D. H. *Oliver Wendell Holmes, Jr.* Boston, MA : Twayne, 1980. 171 p.
47. Buzzelli D. E. The Argument of Peirce's "New List of Categories". *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 1972. Vol. 8, No. 2. P. 63-89.
48. Campbell J. *Understanding John Dewey: Nature and Cooperative Intelligence*. Chicago and La Salle, IL : Open Court, 1995. 283 p.
49. Caspary W. R. *Dewey on Democracy*. Ithaca, NY : Cornell University Press, 2000. 256 p.

50. Coughlan N. Young John Dewey: An Essay in American Intellectual History. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1975. 187 p.
51. Dalton T. C. Becoming John Dewey: Dilemmas of a Philosopher and Naturalist. Bloomington, IN : Indiana University Press, 2002. 377 p.
52. Delbœuf J. La matière brute et la matière Vivante. *Revue Philosophique de la France et de l'Etranger*. 1883. Vol. 16. P. 337-362.
53. Dewey J. Art as Experience. New York, NY : Minton, Balch & Company, 1934. 355 p.
54. Dewey J. Darwin's Influence Upon Philosophy. *Popular Science Monthly*. 1909. Vol. 75. P. 90-98.
55. Dewey J. Essays in Experimental Logic. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1916. 444 p.
56. Dewey J. Experience and Nature. Chicago, IL ; London, UK : Open Court, 1925. 360 p.
57. Dewey J. From Absolutism to Experimentalism. *Contemporary American Philosophy: Personal Statements. Volume 2* / Eds. by George Plimpton Adams and William Pepperell Montague. London, UK : George Allen and Unwin; New York, NY : Macmillan Co., 1930. P. 13-27.
58. Dewey J. German Philosophy and Politics. New York, NY : H. Holt, 1915. 134 p.
59. Dewey J. How We Think: a Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Boston, MA ; New York, NY : D.C. Heath and Company, 1933. 301 p.
60. Dewey J. Kant and Philosophic Method. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1884. Vol. 18, No. 2. P. 162-174.
61. Dewey J. Knowledge and the Relativity of Feeling. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1883. Vol. 17, No. 1. P. 56-70.
62. Dewey J. Logic: The Theory of Inquiry. New York, NY : H. Holt and company, 1938. 546 p.

63. Dewey J. *Moral Principles in Education*. Boston, MA ; New York, NY : Houghton Mifflin, 1909. 60 p.
64. Dewey J. My Pedagogic Creed. *The School Journal*. 1897. Vol. 54. P. 77-80.
65. Dewey J. Psychology as Philosophic Method. *Mind*. 1886. Vol. 11, No. 42. P. 153-173.
66. Dewey J. *Reconstruction in Philosophy*. New York, NY : H. Holt and Company, 1920. 224 p.
67. Dewey J. Review of Edward Caird “The Critical Philosophy of Immanuel Kant”. *Andover Review*. 1890. Vol. 13. 325-327.
68. Dewey J. Some Stages of Logical Thought. *The Philosophical Review*. 1900. Vol. 9, No. 5. P. 465-489.
69. Dewey J. *Studies in Logical Theory*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1903. 388 p.
70. Dewey J. *The Child and the Curriculum*. Chicago, IL : Chicago University of Chicago Press, 1902. 31 p.
71. Dewey J. The Late Professor Morris. *Palladium*. 1889. Vol. 31. P. 110-118.
72. Dewey J. The Logic of Verification. *Open Court*. 1890. Vol. 4. P. 2225-2228.
73. Dewey J. The Metaphysical Assumptions Of Materialism. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1882. Vol. 16, No. 2. P. 208-213.
74. Dewey J. The New Psychology. *Andover Review*. 1884. Vol. 2. P. 278-289.
75. Dewey J. The Pantheism of Spinoza. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1882. Vol. 16, No. 30. P. 249-257.
76. Dewey J. The Philosophy of Thomas Hill Green. *Andover Review*. 1889. Vol. 11. P. 337-355.
77. Dewey J. The Psychological Standpoint. *Mind*. 1886. Vol. 11, No. 41. P. 1-19.

78. Dewey J. *The Quest for Certainty: A Study of the Relation of Knowledge and Action*. New York, NY : Minton, Balch, 1929. 318 p.
79. Dewey J. The Reflex Arc Concept in Psychology. *Psychological Review*. 1896. Vol. 3. P. 357-370.
80. Dewey J. *The School and Society: Being Three Lectures*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1899. 125 p.
81. Dewey J. The Obligation to Knowledge of God. *The Monthly Bulletin*. 1884. Vol. 6. P. 23-25.
82. Dewey J. *The Early Works, 1882-1898: 1882-1888 Early Essays and Leibniz's New Essays Concerning the Human Understanding*. Carbondale, IL : Southern Illinois University Press, 1969. 435 p.
83. Dewey J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York, NY : Macmillan, 1916. 434 p.
84. Dewey J. *Schools of To-Morrow*. New York, NY : Dutton, 1915. 316 p.
85. Dykhuizen G. John Dewey and the University of Michigan. *Journal of the History of Ideas*. 1962. Vol. 23, No. 4. P. 513-544.
86. Dykhuizen G. John Dewey: The Vermont Years. *Journal of the History of Ideas*. 1959. Vol. 20, No. 4. P. 515-544.
87. Dykhuizen G. *The Life and Mind of John Dewey* / Ed. by Jo Ann Boydston. Carbondale, IL : Southern Illinois University Press, 1973. 429 p.
88. Felton R. T. *A Journey into the Transcendentalists' New England*. Berkeley, CA : Roaring Forties Press, 2006. 295 p.
89. Feuer L. S. H. A. P. Torrey and John Dewey: Teacher and Pupil. *American Quarterly*. 1958. Vol. 10, No. 1. P. 34-54.
90. Fiering N. Early American Philosophy vs Philosophy in Early America. *Transactions of Charles S. Pierce Society*. 1977. Vol. 13, No. 3. P. 183-199.

91. Fisch M. H. Was There a Metaphysical Club in Cambridge? – A Postscript. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 1981. Vol. 17, No. 2. P. 128-130.
92. Fisch M. H. Was There a Metaphysical Club in Cambridge? *Studies in the Philosophy of Charles Sanders Peirce, second series* / Eds. E. C. Moore, R. S. Robins. Amherst, MA : University of Massachusetts Press, 1964. P. 3-32.
93. Fisch M. H., Ketner K. L., Kloesel C. J. W. Peirce, Semeiotic, and Pragmatism: Essays. Bloomington, IN : Indiana University Press, 1986. 464 p.
94. Fitch R. E. George Dykhuizen's "The Life and Mind of John Dewey". *The Journal of Religion*. 1975. Vol. 55, No. 2. P. 247-254.
95. Flower E., Murphey M. G. A History of Philosophy in America. In 2 Volumes. New York, NY : G. P. Putnam's Sons, Capricorn Books, 1977. 972 p.
96. Fromm E. Man for Himself: An Inquiry into Psychology of Ethics. New York, NY : Rinehart, 1947. 254 p.
97. Gobar A. The Phenomenology of William James. *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1970. Vol. 114, No. 4. P. 294-309.
98. Godfrey-Smith P. John Dewey's "Experience and Nature". *Topoi*. 2014. Vol. 33. P. 285-291.
99. Good J. A. A "World-Historical Idea": The St. Louis Hegelians and the Civil War. *Journal of American Studies*. 2000. Vol. 34, No. 3. P. 447-464.
100. Good J. A. A Search for Unity in Diversity: The "Permanent Hegelian Deposit" in the Philosophy of John Dewey. Lanham, MD : Rowman and Littlefield, 2006. 289 p.
101. Good J. A. The Hegelian Roots of Dewey's Pragmatism. *Pragmatism and Education* / Ed. by Daniel Tröhler and Jürgen Oelkers. Rotterdam : Sense Publishers, 2005. P. 11-26.
102. Green C. Johns Hopkins's first Professorship in Philosophy: A Critical Pivot Point in the History of American Psychology. *The American Journal of Psychology*. 2007. Vol. 120, No. 2. P. 303-323.

103. Green, N. St. John. *Essays and Notes on the Law of Tort and Crime*. Menasha, WI : George Banta Publishing Company, 1933. 220 p.
104. Green N. St. J. Proximate and Remote Cause. *American Law Review*. 1870. Vol. 4. P. 201-216.
105. Green T. H. Can There Be a Natural Science of Man? *Mind*. 1882. Vol. 7, No. 25. P. 1-29.
106. Green T. H. Can There Be a Natural Science of Man? *Mind*. 1882. Vol. 7, No. 26. P. 161-185.
107. Green T. H. Lectures on the Philosophy of Kant. *Collected Works of T.H. Green, in 5 vols*. Vol. 2. Bristol, UK : Thoemmes Press, 1997. P. 1-155.
108. Green T. H., Bradley A. C. *Prolegomena to Ethics*. Oxford, UK : Clarendon Press, 1883. 427 p.
109. Gronda R., Shook J. R., Good J. A. John Dewey's Philosophy of Spirit, with the 1897 Lecture on Hegel. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*. 2011. Vol. 3, No. 2. URL: <http://journals.openedition.org/ejpap/980>
110. Hacking I. *Representing and Intervening: Introductory Topics in the Philosophy of Natural Science*. New York, NY : Cambridge University Press, 1983. 287 p.
111. Hall G. S. A Reminiscence. *American Journal of Psychology*. 1917. Vol. 28, No. 2. P. 297-300.
112. Hall G. S. *Founders of Modern Psychology*. New York, NY; London, UK : D. Appleton and Company, 1912. 471 p.
113. Hall G. S. Philosophy in the United States. *Mind*. 1879. Vol. 4, No. 13. P. 89-105.
114. Hall G. S. The New Psychology. *Andover Review*. 1885. Vol. 3. P. 120-135, 239-248.
115. Hawkins H. *Pioneer: A History of Johns Hopkins University, 1874-1889*. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1960. 368 p.

116. Henry James Letters / Ed. Leon Edel. Vol. 1, 1843-1875. Cambridge, MA : The Belknap Press of Harvard University Press, 1974. 493 p.
117. Holmes O. W. Review of "The Law Magazine and Review". *American Law Review*. 1872. Vol. 6. P. 724-725.
118. Holmes O. W. *The Common Law*. Boston, MA : Little, Brown, and Co., 1881. 422 p.
119. Hook S. *John Dewey: An Intellectual Portrait*. New York, NY : The John Day Co., 1939. 242 p.
120. Howe M. D. *Justice Oliver Wendell Holmes: The Shaping Years, 1841-1870*. Cambridge, MA : The Belknap Press of Harvard University Press, 1957. 330 p.
121. Jackson P. W. *John Dewey and the Philosopher's Task*. New York, NY : Teachers College, 2002. 119 p.
122. James W. *Philosophical Conceptions and Practical Results*. *The Pragmatism Reader: From Peirce through the Present* / Eds. Robert B. Talisse, Scott F. Aikin, Princeton : Princeton University Press, 2011. P. 66-78.
123. James W. *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking*. New York, NY : Longmans, Green, and Co., 1907. 308 p.
124. John Dewey to H. A. P. Torrey, February 14, 1883. *The Correspondence of John Dewey, 1871-1952*. Charlottesville, VA : InteLex Past Masters, 1997. URL: <http://www.lib.uchicago.edu/h/pastmasters>
125. John Dewey to H. A. P. Torrey, November 17, 1883. *The Correspondence of John Dewey, 1871-1952*. Charlottesville, VA : InteLex Past Masters, 1997. URL: <http://www.lib.uchicago.edu/h/pastmasters>
126. Johns Hopkins University Circular. 1883-1884. Baltimore, MD : Printed by John Murphy & Co., 1884. 138 p.
127. Johns Hopkins University Circular. December 1879 – September 1882. Baltimore, MD : Printed by John Murphy & Co., 1882. 250 p.
128. Johns Hopkins University Circular. November 1882 – October 1883. Baltimore, MD : Printed by John Murphy & Co., 1883. 156 p.

129. Johnston J. S. *John Dewey's Earlier Logical Theory*. New York, NY : State University of New York Press, 2014. 272 p.
130. Johnston J. S. Dewey's "Naturalized Hegelianism" in Operation: Experimental Inquiry as Self-Consciousness. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 2010. Vol. 46, No. 3. P. 453-476.
131. Leidecker K. F. *Yankee Teacher: The Life of William Torrey Harris*. New York, NY : Philosophical Library, 1946. 648 p.
132. Littlefield S. W. *Oliver Wendell Holmes Jr.: the Supreme Court and American Legal Thought*. New York, NY : PowerPlus Books, 2005. 112 p.
133. Madden E. H. *Chauncey Wright*. New York, NY : Washington Square Press, 1964. 170 p.
134. Margolis J. *Reinventing Pragmatism. American Philosophy at the End of the Twentieth Century*. Ithaca; London : Cornell University Press, 2002. 224 p.
135. Marquand A. *The Record of the Old Metaphysical Club at the Johns Hopkins Organized by Mr. Pierce in 1879 and Continued to 1885*. URL: https://jscholarship.library.jhu.edu/bitstream/handle/1774.2/63121/rg-15-040_JohnsHopkinsMetaphysicalClub.pdf?sequence=1&isAllowed=y
136. Martin J. *The Education of John Dewey: A Biography*. New York, NY : Columbia University Press, 2002. 562 p.
137. Menand L. *The Metaphysical Club*. New York, NY : Farrar, Straus and Giroux, 2001. 546 p.
138. Misak C. J. *The American Pragmatists*. Oxford, UK : Oxford University Press, 2015. 304 p.
139. Morris G. S. *Philosophy and Christianity*. New York, NY : Robert Carter & Bros., 1883. 315 p.
140. Morse D. J. *Faith in Life: John Dewey's Early*. New York, NY : Fordham University Press, 2011. 340 p.
141. Mott F. L. *A History of American Magazines, 1865-1885: Volume 3*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1938. 688 p.

142. O'Malley J. J., Algozin K. W., Kainz H. P., Rice L. C. *The Legacy of Hegel*. Dordrecht : Springer, 1973. 308 p.
143. Pearce T. *Pragmatism's Evolution: Organism and Environment in American Philosophy*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2020. 365 p.
144. Peirce C. S. How to Make Our Ideas Clear. *Popular Science Monthly*. 1878. Vol. 12. P. 286-302.
145. Peirce C. S. On a New List of Categories. *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*. 1867. Vol. 7. P. 287-298.
146. Peirce C. S. Questions Concerning Certain Faculties Claimed for Man. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1868. Vol. 2, No. 2. P. 103-114.
147. Peirce C. S. The Fixation of Belief. *Popular Science Monthly*. 1878. Vol. 12. P. 1-15.
148. Perricone C. The Influence of Darwinism on John Dewey's Philosophy of Art. *The Journal of Speculative Philosophy*. 2006. Vol. 20, No. P. 20-41.
149. Perry R. B. *The Thought and Character of William James. Volume I*. London, UK : Humphrey Milford, Oxford University Press, 1935. 824 p.
150. Pietarinen A.-V., Chevalier J.-M. The Johns Hopkins Metaphysical Club and Its Impact on the Development of the Philosophy and Methodology of Sciences in the Late 19th-Century United States. 2014. URL: <http://www.commens.org/papers/paper/pietarinen-ahti-veikko-chevalier-jean-marie-2014-johns-hopkins-metaphysical-club-and>
151. Pillsbury W. B. John Dewey, 1859-1952. *Biographical Memoirs, volume 30*. Washington, DC : National Academy of Science, 1957. P. 105-124.
152. Richardson R. D. *William James: In the Maelstrom of American Modernism: A Biography*. Boston, MA : Houghton Mifflin, 2006. 622 p.
153. Rockefeller S. C. *John Dewey: Religious Faith and Democratic Humanism*. New York, NY : Columbia University Press Co., 1991. 683 p.
154. Rogers D. G. "Making Hegel Talk English": America's First Women Idealists. Doctoral dissertation / Boston University. Boston, MA, 1998. 243 p.

155. Rosenberg D. *The Hidden Holmes: His Theory of Torts in History*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1995. 280 p.
156. Ryan F. X., Butler B. E., Good J. A. *The Real Metaphysical Club: The Philosophers, Their Debates, and Selected Writings From 1870 to 1885*. Albany, NY : State University of New York Press, 2019. 429 p.
157. Schiller B.-M. *The Saint Louis Philosophical Movement*. St. Louis, MO : Webster University Press, 2009. 96 p.
158. Schilpp P. A., Dewey J. *The Philosophy of John Dewey*. Chicago, IL : Northwestern University, 1939. 708 p.
159. Schneider H. *A History of American Philosophy*. New York, NY : Columbia University Press, 1946. 646 p.
160. Shook J. R. *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality*. Nashville, TN : Vanderbilt University Press, 2000. 352 p.
161. Shook J. R. *The Metaphysical Club*. URL: http://www.pragmatism.org/research/metaphysical_club.htm
162. Snider D. J. *The St. Louis Movement in Philosophy, Literature, Education, Psychology*. St. Louis, Mo : Sigma Publishing Co., 1920. 608 p.
163. Speziale M. J. *By Their Fruits You Shall Know Them: Pragmatism and the Prediction Theory of Law*. *Manitoba Law Journal*. 1979. Vol. 29. P. 33-51.
164. Sully J. *Outlines of Psychology, with Special Reference to the Theory of Education*. London, UK : Longmans, Green, and Co., 1884. 711 p.
165. Talebi K. *John Dewey – Philosopher and Educational Reformer*. *European Journal of Education Studies*. 2015. Vol. 1, No. 2. P. 1-13.
166. *The Centennial of Kant's Kritik at Saratoga, N.Y.* *The Journal of Speculative Philosophy*. 1881. Vol. 15, No. 3. P. 293-302.
167. *The Chronicle / By University of Michigan Chronicle Association*. Vol. 17. Ann Arbor, MI : University of Michigan, 1886. 342 p.
168. *The Correspondence of John Dewey [CD-ROM] / Ed. by Larry A. Hickman*. Charlottesville, VA : InteLex, 2002.

169. The Dictionary of Early American Philosophers / Ed. by John R. Shook. New York, NY; London, UK : Continuum, 2012. 1288 p.
170. The Dictionary of Modern American Philosophers / Ed. by John R. Shook, Richard T. Hull. Bristol, UK : Thoemmes Continuum, 2005. 2698 p.
171. The Remains of the Rev. James Marsh, D. D., Late President and Professor of Moral and Intellectual Philosophy, in the University of Vermont; With a Memoir of his Life. Boston, MA : Crocker and Brewster, 1843. 634 p.
172. Thomas M. H. John Dewey: A Centennial Bibliography. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1962. 370 p.
173. Thorndike E. L., Wilson L. N. Biographical Memoir of Granville Stanley Hall, 1846-1924. *National Academy of Sciences (U.S.) Biographical memoirs, vol. XII*. Washington, DC : The National Academy of Sciences, 1928. P. 135-180.
174. To The Reader. *The Journal of Speculative Philosophy*. 1867. Vol. 1, No. 1. P. 1.
175. Venn J. The Principles of Empirical or Inductive Logic. London, UK : Macmillan, 1889. 594 p.
176. Waldron B. Mississippi Officially Abolishes Slavery, Ratifies 13th Amendment. (February 18, 2013). *ABC News*. URL: <https://abcnews.go.com/blogs/headlines/2013/02/mississippi-officially-abolishes-slavery-ratifies-13th-amendment/>
177. Warren A. The Concord School of Philosophy. *The New England Quarterly*. 1929. Vol. 2, No. 2. P. 199-233.
178. Wenley R. M. The Life and Work of George Sylvester Morris: A Chapter in the History of American Thought in the Nineteenth Century. New York, NY : The Macmillan Company, 1917. 332 p.
179. Westbrook R. B. John Dewey and American Democracy. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1991. 570 p.
180. White G. E. Oliver Wendell Holmes: Sage of the Supreme Court. New York, NY : Oxford University Press, 2000. 151 p.

181. Wiener P. P. *Evolution and the Founders of Pragmatism*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1949. 288 p.
182. Wiener P. P. Peirce's Metaphysical Club and the Genesis of Pragmatism. *Journal of the History of Ideas*. 1946. Vol. 7, No. 2. P. 218-233.
183. Wiener P. P. The Pragmatic Legal Philosophy of N. St. John Green (1830-1876). *Journal of the History of Ideas*. 1948. Vol. 9, No. 1. P. 70-92.
184. Wilson L. N. G. *Stanley Hall*. New York, NY : G.E. Stechert, 1914. 144 p.
185. Wright C. *Darwinism Being an Examination of Mr. St. George Mivarts "Genesis of Species"*. London, UK : John Murray, 1871. 46 p.
186. Wright C. *Philosophical Discussions*. New York, NY : Henry Holt and Co, 1878. 434 p.
187. Wright C. *The Evolution of Self-Consciousness. Philosophical Discussions*. New York, NY : Henry Holt and Co., 1877. P. 199-266.
188. Wundt W. M., Titchener E. B., Hull C. L., MacLean P. D. *Principles of Physiological Psychology*. London, UK : Swan Sonnenschein & Co, 1910. 347 p.